

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

Π.Μ.Σ.
Διεθνών και
Ευρωπαϊκών
Σπουδών

Διπλωματική Εργασία

Ο Γεωπολιτικός Ανταγωνισμός στη Νοτιοανατολική Μεσόγειο
(1955-1974). Χρήση της Θεωρίας του Νεοκλασσικού Ρεαλισμού για
την Ερμηνεία της Εξωτερικής Πολιτικής των Δρώντων

Γεώργιος Κουρουνάκος

ΑΜ. 1211Μ027

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2014

‘..το δίκαιο λογαριάζεται όταν υπάρχει ίση δύναμη για την επιβολή του κι ότι, όταν αυτό δε συμβαίνει, οι δυνατοί κάνουν ό,τι τους επιτρέπει η δύναμή τους κι οι αδύναμοι υποχωρούν κι αποδέχονται..’

Θουκυδίδης, Ιστορία

Στα παιδιά μου

Αντί Προλόγου

Ο πολύπλοκος κόσμος των Διεθνών Σχέσεων αποκαλύπτεται στον απλό άνθρωπο μέσα από την Εξωτερική Πολιτική των κρατών και τα αποτελέσματα της στην πράξη: τις ωδίνες του Πολέμου αλλά και τα επιτεύγματα της Ειρήνης. Οι υπολογισμοί των συμφερόντων, η ισορροπία δυνάμεων και οι περίπλοκες Θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων δεν αφορούν παρά μια μικρή μόνο μερίδα ειδικών.

Εμφανίζονται όμως κάποτε στο ρου της Ιστορίας γεγονότα αποκαλυπτικά τόσο για τον απλό άνθρωπο, όσο και για τον μελετητή του Διεθνούς Συστήματος: τέτοιο γεγονός υπήρξε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Το οποίο αποτέλεσε μια δεινή δοκιμασία για την κρατούσα Θεωρία των ΔΣ, τον Νεορεαλισμό. Η Θεωρία αυτή δεν μπόρεσε να προβλεψει το γεγονός και πρόσφερε φτωχά ερμηνευτικά εργαλεία για την Εξωτερική Πολιτική που ακολούθησαν τότε οι δρώντες, κυρίως η ΕΣΣΔ του Mikhail Gorbachev. Φυσικά, όπως πειστικά διατείνεται ο Fred Halliday 'κάποιες Κοινωνικές Επιστήμες, όπως πχ η Δημογραφία, μπορούν να προβλέπουν, οι περισσότερες όμως ΔΕΝ μπορούν και ΔΕΝ πρέπει να προβλέπουν'. Αντίθετα, 'το γεγονός που ισχύει εξίσου για τις περισσότερες Κοινωνικές και Φυσικές Επιστήμες είναι ότι η Επιστήμη ΠΡΕΠΕΙ να ερμηνεύει'¹. Ομως ακόμη κι έτσι, καίρια ερωτήματα, όπως το γιατί η ΕΣΣΔ δεν αντέδρασε με έναν ηγεμονικό πόλεμο στην απώλεια της Ανατολικής Ευρώπης, δεν μπόρεσαν ποτέ να απαντηθούν από τον Νεορεαλισμό².

Στα ακόλουθα χρόνια, ο Κονστρουκτιβισμός προσπάθησε να προσφέρει μια εναλλακτική αφήγηση, καθώς οι Ιδέες, παραμελημένες από τον Ρεαλισμό σε βάρος της Υλης, επανήλθαν στο προσκήνιο. Σε απάντηση, ο Ρεαλισμός αναζήτησε νέα εργαλεία ερμηνείας Εξωτερικής Πολιτικής, αναβαπτιζόμενος στα έργα των 'κλασικών' ρεαλιστών. Το αποτέλεσμα ήταν η εμφάνιση του Νεοκλαστικού Ρεαλισμού, μιας ρεαλιστικής σχολής Θεωριών Εξωτερικής Πολιτικής. Η οποία, όπως θα αναλυθεί λεπτομερώς στη συνέχεια, πέρα από την κατανομή των δυνατοτήτων των δρώντων, εξετάζει επιπλέον ενδιάμεσες

¹ Βλέπε στο Fred Halliday, *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 71, No. 4, *Special RIIA 75th Anniversary Issue* (Oct., 1995), pp. 741

² Φυσικά είναι γνωστές οι επανειλημμένες επισημάνσεις του K. Waltz ότι η Θεωρία του δεν είναι Θεωρία Εξωτερικής Πολιτικής, αλλά απλώς στοχεύει να διατυπώσει γενικά πρότυπα ερμηνείας της επίδρασης των συστημικών παραγόντων στη Διεθνή Πολιτική. Δες στο Waltz, *Theory of International Politics* (New York: McGraw-Hill, 1979), pp 39, 48-9

μεταβλητές στο εσωτερικό του κράτους-δρώντος για να μπορέσει να ερμηνεύσει την Εξωτερική Πολιτική των κρατών. Μετρώντας ήδη μια υπερδεκαετή πορεία, ο Νεοκλασικός Ρεαλισμός διεκδικεί έναν κομβικό ρόλο στο πεδίο των ΔΣ σαν 'την μοναδική επιλογή για την παρούσα και επόμενη γενιά ρεαλιστών' όπως δηλώνει αυτάρεσκα ένας από τους πρωταγωνιστές του πεδίου³.

Νοτιοανατολική Μεσόγειος: ένα κρίσιμο σταυροδρόμι

Η Ελλάδα και η Τουρκία ανταγωνίζονται για πάνω από 60 χρόνια για τον έλεγχο του υποσυστήματος της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, στην ουσία για τον έλεγχο της Κύπρου και πιο πρόσφατα του υποθαλάσσιου πλούτου της περιοχής. Αυτός ο ανταγωνισμός έφτασε στο αποκορύφωμά του την περίοδο 1960-1974. Ενώ το 1960, η δημιουργία ενός ανεξάρτητου Κυπριακού κράτους (που σύντομα κυριαρχήθηκε από τους ελληνοκυπρίους), προσέθεσε στο σύστημα σαν ξεχωριστό δρώντα και την ελληνοκυπριακή κοινότητα, με κυμαινόμενους βαθμούς ελευθερίας σε σχέση με την Ελλάδα- 'Μητέρα Πατρίδα'.

Το 'Κυπριακό' πρόβλημα αποτελεί μια από τις πλέον μακρόχρονιες περιφερειακές συγκρούσεις, όπως για παράδειγμα είναι το Παλαιστινιακό και το Κουρδικό. Στην κορύφωση της σύγκρουσης, μέσα σε μόλις μια εικοσαετία, το νησί γνώρισε διαδοχικά εθνοαπελευθερωτική ένοπλη εξέγερση, εγκαθίδρυση ανεξαρτησίας, διεθντικές συγκρούσεις, de facto εθνοτικό διαχωρισμό και τελικά εθνική εκκαθάριση και διχοτόμηση. Τα γεγονότα απετέλεσαν μια πρόκληση για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Μ. Βρετανίας και βέβαια της ηγεμονικής Δύναμης των ΗΠΑ. Οι αποφάσεις που ελήφθησαν και τα αποτελέσματά τους επί του πεδίου, προκάλεσαν ενίοτε μεγάλη αμφισβήτηση και πολιτική αναταραχή, ενώ υποκίνησαν πλειάδα θεωριών συνωμοσίας, ιδιαίτερα όσον αφορά τη συμπεριφορά των ΗΠΑ. Η ιστοριογραφία για την συγκεκριμένη περίοδο εμφανίζεται ακόμη και σήμερα κατά το πλείστον πολωμένη, στρατευμένη ιδεολογικά και υπό τη σημαία των εκατέρωθεν εθνικισμών.

³ Randall Schweller, 'The Progressiveness of Neoclassical Realism', in Colin Elman and Miriam Fendius Elman (eds), *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003), pp. 344-5

Σκοπός του παρόντος πονήματος είναι η απόπειρα ερμηνείας της Εξωτερικής Πολιτικής των δρώντων στο Κυπριακό (Ελλάδας, Τουρκίας, Κυπριακής Δημοκρατίας) με τη χρήση του πλέον πρόσφατου θεωρητικού υποδείγματος ερμηνείας Εξωτερικής Πολιτικής που διαθέτουν οι ΔΣ, αυτό του Νεοκλασσικού Ρεαλισμού.

Στο 1^ο Κεφάλαιο αναλύεται εκτενώς το θεωρητικό υπόβαθρο του Νεοκλασσικού Ρεαλισμού με ανασκόπηση των πλέον πρόσφατων συζητήσεων του πεδίου σχετικά με το πως οι ενδιάμεσες μεταβλητές στο εσωτερικό του κράτους, μπορούν να αναπτυχθούν με συστηματικό τρόπο σε μοντέλα Συμπεριφοράς/ Εξωτερικής Πολιτικής. Ακολούθως ορίζονται οι ενδιάμεσες μεταβλητές που θα αναλυθούν στην περίπτωση του Κυπριακού.

Στο 2^ο Κεφάλαιο παρατίθενται διαχρονικά οι συντελεστές ισχύος Ελλάδας, Τουρκίας και Κυπριακής Δημοκρατίας. Τα δεδομένα αφορούν την εικοσαετία 1955-1975 και περιλαμβάνουν τις τυπικές μεταβλητές που ο Νεορεαλισμός θεωρεί κρίσιμες για την κατανομή δυνατοτήτων των δρώντων (ΑΕΠ, Αμυντικές Δαπάνες, Μέγεθος Ενόπλων Δυνάμεων). Ακολούθως, στην ανάλυση των δεδομένων στο συγκεκριμένο υποσύστημα υπερτίθεται η επίδραση της ηγεμονικής δύναμης των ΗΠΑ, η οποία επιβάλλει τα συμφέροντα της στους δρώντες, επηρεάζοντας την ισορροπία Δυνάμεων. Η εξαγωγή των τελικών συμπερασμάτων επιβεβαιώνει το ότι ο Νεορεαλισμός δεν μπορεί από μόνος του να επεξηγήσει κρίσιμα ερωτήματα Εξωτερικής Πολιτικής στα πλαίσια του Κυπριακού, ειδικά όσον αφορά την ελληνική πλευρά.

Στο 3^ο Κεφάλαιο αναλύονται οι ενδιάμεσες μεταβλητές στο εσωτερικό των δρώντων με έμφαση στα κρίσιμα στάδια κλιμάκωσης του ανταγωνισμού, δηλαδή στις Κρίσεις 1964, 1967 & 1974 που έφεραν Ελλάδα και Τουρκία στα πρόθυρα της ένοπλης σύγκρουσης. Οι μεταβλητές αυτές είναι:

- i. οι πεπιοθήσεις των ελίτ και
- ii. η εσωτερική πολιτική κατάσταση.

Με βάση τα παραπάνω, θα αποπειραθεί η ερμηνεία της Εξωτερικής Πολιτικής των δρώντων στο Κυπριακό κατά την μεταπολεμική περίοδο έως την κομβική τουρκική επέμβαση του 1974.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ: ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. Κλασσικός Ρεαλισμός, Νεορεαλισμός και Νεοκλασσικός Ρεαλισμός

Ο όρος 'Νεοκλασσικός Ρεαλισμός' πρωτοεμφανίζεται τον Οκτώβριο του 1998 σε ένα άρθρο του Gideon Rose στην επιθεώρηση World Politics:

‘ο Νεοκλασσικός Ρεαλισμός υποστηρίζει ότι οι φιλοδοξίες και σκοποί της Εξωτερικής Πολιτικής μιας χώρας, πηγάζουν από την σχετική Ισχύ της σε σχέση με τις άλλες δυνάμεις. Μολαταύτα, οι συντελεστές ισχύος επηρεάζουν την Εξωτερική Πολιτική με έμμεσο και πολύπλοκο τρόπο, καθώς οι συστημικές πιέσεις μεταφράζονται σε Εξωτερική Πολιτική μέσα από *ενδιάμεσες* μεταβλητές στο επίπεδο του κράτους, όπως είναι οι πεποιθήσεις των ληπτών αποφάσεων (decision makers) και η ίδια η δομή του κράτους.’⁴

Συνεπώς, ο Νεοκλασσικός Ρεαλισμός εδράζεται σαφώς στην παραδοχή του Νεορεαλισμού, ότι τα κράτη αντιδρούν στα ερεθίσματα του εξωτερικού περιβάλλοντος/ συστήματος και ότι οι ανεξάρτητες μεταβλητές του συστήματος, ουσιαστικά η διανομή της ισχύος μεταξύ τους, παίζει καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά τους. Η αντίδραση, όμως, αυτή (κυρίως ο τρόπος και ο χρόνος που εμφανίζεται) εξαρτάται από την κατάσταση στο ίδιο το εσωτερικό του κράτους. Και σε αυτό το σημείο ο Νεοκλασσικός Ρεαλισμός συναντά τον Κλασσικό Ρεαλισμό, του οποίου οι εκπρόσωποι διαχρονικά καταδεικνύουν τον κομβικό ρόλο του κράτους και την σχέση του με την κοινωνία, στη διαμόρφωση της Διεθνούς Πολιτικής. Αντίθετα, οι νεορεαλιστές προσεγγίζουν το κράτος σαν black box, αποκλείοντας από την ανάλυση τους οτιδήποτε συμβαίνει στο εσωτερικό του⁵. Οι διαφορές ανάμεσα σε αυτά τα διακριτά

⁴ Gideon Rose, Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics 51, no1 (October 1998), pp144-77

⁵ Πέρα από τα γραπτά του θεμελιωτή του Νεορεαλισμού K.Waltz, διακεκριμένοι συγγραφείς που παρουσιάζουν την Νεορεαλιστική Θεωρία είναι μεταξύ άλλων οι: Gilpin, War and Change in World Politics; Robert Jervis, 'Cooperation under the Security Dilemma', World Politics 30, no2 (Jan 1978), pp167-214; Glenn H. Snyder, Alliance Politics (Ithaca, NY: Cornell Univ., 1997)

ερευνητικά προγράμματα του Πολιτικού Ρεαλισμού περιγράφονται παραστατικά στον παρακάτω πίνακα.⁶

Πίνακας 1. Κλασσικός Ρεαλισμός, Νεορεαλισμός και Νεοκλασσικός ρεαλισμός

Ερευνητικό πρόγραμμα	Επιστημολογία/ Μεθοδολογία	Θεώρηση ΔΣ	Θεώρηση Μονάδων/ Κρατών	Εξαρτημένη Μεταβλητή	Αιτιώδης Λογική Συνέχεια
ΚΛΑΣΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	Επαγωγική θεωρία, φιλοσοφική θεώρηση της φύσης της πολιτικής ή λεπτομερής ιστοριογραφία	Μετρια σημαντικό	Διαφοροποιημένα	Εξωτερική Πολιτική κρατών	Κατανομή Ισχύος ή Κατανομή Συμφερόντων → Εξωτερική Πολιτική
ΝΕΟΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	Αφαιρετική θεωρία, Έλεγχος Ανταγωνιστικών Υποθέσεων με τη χρήση ποιοτικών και μερικές φορές ποσοτικών μεθόδων	Πολύ σημαντικό, εγγενώς ανταγωνιστικό και αβέβαιο	Αδιαφοροποίητα	Παράγωγα Διεθνούς Πολιτικής (πχ Σύγκρουση, Συμμαχία κοκ)	Σχετική κατανομή Ισχύος (ανεξάρτητη μεταβλητή) → Διεθνής Πολιτική (εξαρτημένη μεταβλητή)
ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΟΣ ΡΕΑΛΙΣΜΟΣ	Επαγωγική θεώρηση, Έλεγχος Ανταγωνιστικών Υποθέσεων με τη χρήση ποιοτικών μεθόδων	Σημαντικό, αποτελέσματα της αναρχίας μεταβαλλόμενα, ενίοτε και δυσδιάκριτα για τους λήπτες αποφάσεων	Διαφοροποιημένα	Εξωτερική Πολιτική κρατών	Σχετική κατανομή Ισχύος (ανεξάρτητη μεταβλητή) → Περιορισμοί στο Εσωτερικό του Κράτους και Πεποιθήσεις elite (ενδιάμεσες μεταβλητές) → Εξωτερική πολιτική (εξαρτημένη μεταβλητή)

Είναι φανερό ότι οι Νεοκλασσικοί φιλοδοξούν να εισάγουν περισσότερη μεθοδολογία στις ερμηνείες τους, σε σχέση με τους Κλασσικούς Ρεαλιστές προκατόχους τους. Ενώ επίσης εισάγοντας στην ανάλυση τους τις πεποιθήσεις των elite (συμπερασματικά της δύναμης των Ιδεών), παραπέμπουν σε μια de facto οντολογική σύγκλιση με τον Κονστрукτιβισμό.

Τελικά, η βασική διαφορά των Νεοκλασσικών Ρεαλιστών από τους Νεορεαλιστές έγκειται στο εύρος των φαινομένων που καθένας τους προσπαθεί να ερμηνεύσει, και φυσικά στην εξαρτημένη μεταβλητή. Έτσι, οι Νεορεαλιστές προσπαθούν να ερμηνεύσουν επαναλαμβανόμενα φαινόμενα στο Διεθνές Σύστημα, που ορίζονται σαν παράγωγα της αλληλεπίδρασης δυο ή περισσότερων μονάδων/ δρώντων σε ένα άναρχο διεθνές περιβάλλον. Χαρακτηριστικά παραδείγματα: η πιθανότητα πολέμου ανάμεσα σε δυο

⁶ Steven Lobell, Norrin Ripsman and Jeffrey Taliaferro, 'Introduction', in Steven Lobell, Norrin Ripsman and Jeffrey Taliaferro (eds), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), p. 20

διαφορετικούς τύπους διεθνών συστημάτων (πχ Ανατολικο/κομμουνιστικό και Δυτικό/καπιταλιστικό μπλοκ), η υπερίσχυση ηγεμονικής τάξης (πχ μεταπολεμική ηγεμονία ΗΠΑ) αντί μιας ισορροπίας δυνάμεων και φυσικά πρότυπα συγκρότησης συμμαχιών ανάμεσα στα κράτη/δρώντες. *Αντίθετα, οι Νεοκλασικοί επιδιώκουν την ερμηνεία των διαφορετικών Εξωτερικών Πολιτικών του ίδιου Κράτους στην διάρκεια του χρόνου ή διαφορετικών κρατών που αντιμετωπίζουν παρόμοιες εξωτερικές συστημικές πιέσεις. Η Θεωρία τους αποσκοπεί στη σύζευξη των διαμετρικά αντίθετων *Innenpolitik* θεωριών (όπου η εξωτερική πολιτική ερμηνεύεται μόνο ως αλληλεπίδραση δρώντων στο εσωτερικό του Κράτους) και των εξελικτικών νεορεαλιστικών Θεωριών Εξωτερικής Πολιτικής του Αμυντικού και Επιθετικού Ρεαλισμού (όπου η εξωτερική πολιτική ερμηνεύεται μόνο μέσω των πιέσεων που δέχονται τα Κράτη απο το Διεθνές Σύστημα)⁷.*

Σε κάθε περίπτωση βέβαια, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η Νεοκλασική Θεωρία αποτελεί ουσιαστικά την λογική και απαραίτητη θεωρητική συνέχεια του Νεορεαλισμού: του οποίου η βασική αρχή είναι ότι η αναρχία στο ΔΣ αποτελεί μια πραγματική δύναμη, της οποίας η επίδραση δεν μπορεί να αγνοηθεί απο τα Κράτη χωρίς σοβαρό κόστος για αυτά. Ο Νεοκλασικός ρεαλισμός ουσιαστικά αποσκοπεί στο να διερευνήσει για το πώς η εσωτερική πολιτική και οι ιδέες στο εσωτερικό των Κρατών ευθύνονται για την αποτυχία των κρατών να αντιδράσουν αποτελεσματικά στις πιέσεις του ΔΣ⁸.

Όπως ήδη ειπώθηκε, το ερευνητικό πρόγραμμα του Νεοκλασικού Ρεαλισμού απέκτησε μια έντονη δυναμική στα χρόνια που ακολούθησαν τη δημοσίευση του άρθρου του Rose. Μια σειρά απο ακαδημαϊκούς εφάρμοσαν Νεοκλασικές προσεγγίσεις για να αναλύσουν μια ευρεία σειρά ιστορικών και θεωρητικών ζητημάτων: απο τη σύμπτυξη των συμμαχιών Αγγλίας-Γαλλίας

⁷ Για μια ενδελεχή ανασκόπηση του Αμυντικού και Επιθετικού Ρεαλισμού σε σχέση με τις Θεωρίες *Innenpolitik* βλεπε Rose, *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, pp 148-51. Καποιοι αναλυτές δεν συμφωνούν με την άποψη του Rose ότι ο Νεοκλασικός αντιπθετα θεωρητικά στον Επιθετικό και (κυρίως) στον Αμυντικο Ρεαλισμό, στον οποίο ο ίδιος ο Rose αναγνωρίζει ότι λαμβάνει υπ'όψιν (και) εσωτερικές μεταβλητές για την ερμηνεία της 'αφύσικης' συμπεριφοράς των Κρατών. Δες πχ στο Schweller, *Progressiveness of Neoclassical Realism*, p 344-47

⁸ Βλέπε στο Brian Rathbun (2008): *A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism*, *Security Studies*, 17:2, 294-321 για μια ενδιαφέρουσα ανάλυση του πώς ο NP αντλεί θεωρητικά απο τον Νεορεαλισμό, χωρίς όμως να εκφυλίζεται σε παρακλάδι του Φιλελευθερισμού και Κονστρουκτιβισμού (μια συνήθης κατηγορία των επικριτών του NP)

πριν απο τους Παγκόσμιους Πολέμους, την διαμόρφωση του Δόγματος Bush και την επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιρακ το 2003 έως και την πιθανότητα σύγκλισης Ρεαλισμού- Κονστρουκτιβισμού ή την εφαρμογή της Λακατοσιανής επιστημολογίας στην περίπτωση των Διεθνών Σχέσεων.⁹

Η πλούσια συνεισφορά του πεδίου εστιάζει κυρίως στις περιπτώσεις όπου τα Κράτη αναμετρώνται με απειλές και ευκαιρίες για επέκταση. Το πεδίο της Διεθνούς Συνεργασίας δεν έχει διερευνηθεί ακόμη επαρκώς απο τον Νεοκλασσικό Ρεαλισμό, ο οποίος υφίσταται ενίοτε κριτική για υπερβολική εστίαση στον ανταγωνισμό¹⁰. Ενώ είναι φανερό ότι ο κλάδος έχει ακόμη να επιλύσει μια σειρά μεθοδολογικών προβλημάτων, όπως θα δούμε και παρακάτω.

2. Νεοκλασσικός Ρεαλισμός και Κράτος

Ο Νεοκλασσικός Ρεαλισμός εμβαθύνει στην πολύπλοκη σχέση μεταξύ Κράτους και Κοινωνίας που αναδείχτηκε απο τον Κλασσικό Ρεαλισμό, χωρίς όμως να θυσιάζει ερμηνευτικά την επίδραση των συστημικών δεσμεύσεων και ευκαιριών στις οποίες εδράζει ο Νεορεαλισμός.

⁹ Δες χαρακτηριστικά δείγματα Νεοκλασσικής σκέψης σε Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: Political Constraints on the Balance of Power* (Princeton, NJ: University Press, 2006); Steven Lobell, *The Challenge of Hegemony: Grand Strategy, Trade and Domestic Politics* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003); Norrin M. Ripsman, *Peacemaking by Democracies: The Effects of State Autonomy on the Post-World War Settlements* (University Park: Pennsylvania State University press, 2002); Stephen G. Brooks & William C. Wohlforth, *Power, Globalization and the End of the Cold War: Re-evaluating a Landmark Case for Ideas*, *International Security* 25, No3 (winter 2000/1), pp 5-53; Jennifer Sterling-Folker, *Realism and the Constructivist Challenge: Rejecting, Reconstructing or Rereading*, *International Studies Review* 4, no 1 (spring 2002), pp 73-97. Thomas J. Christensen, *Useful Adversaries: Grand Strategy, Domestic Mobilization, and Sino-American Conflict, 1947–1958*, *Princeton Studies in International History and Politics*. (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1996); Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006); Christopher Layne, *The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940 to the Present* (Ithaca, N.Y.; London: Cornell University Press, 2006); Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*, *Princeton Studies in International History and Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1998). **Ενω την πληρέστερη και πιο πρόσφατη θεωρητική ανασκόπηση του πεδίου μπορείτε να βρείτε στο Jeffrey W. Taliaferro, Steven E. Lobell, and Norrin M Ripsman, *Neoclassical Realism, the State and Foreign Policy* (Cambridge University Press, 2009).** Καθώς και προγενέστερες ανασκοπήσεις σε: Randall Schweller, *The Progressive Power of Neoclassical Realism*, in Colin Elman & Miriam Elman, eds, *Progress in International Relations Theory: Appraising the Field* (Cambridge, MA: MIT Press, 2003), pp 311-47 και Jennifer Sterling-Folker, *Realist Environment, Liberal Process and Domestic-Level Variables*, *International Studies Quarterly* 41, no 1 (March 1997), pp. 1-25

¹⁰ Shing Tang, *Review: Taking Stock of Neoclassical Realism*, *International Studies Review* (2009) 11, pp 799–803

Οι Νεοκλασσικοί αναγνωρίζουν το Κράτος σαν τον σημαντικότερο δρων στο Διεθνές Σύστημα. Οπως αναφέρει ο Gilpin¹¹:

‘Η ουσία της κοινωνικής πραγματικότητας είναι η ομάδα. Οι δρώντες που απαρτίζουν την κοινωνική και πολιτική ζωή ΔΕΝ είναι τα άτομα, όπως υποστηρίζουν οι Φιλελεύθεροι, ΟΥΤΕ οι κοινωνικές τάξεις, όπως υποστηρίζουν οι Μαρξιστές, ΑΛΛΑ οι ομάδες αντικρουόμενων συμφερόντων (conflict groups)’.

Ο άνθρωπος δεν μπορεί να επιβιώσει σε ένα εχθρικό, άναρχο περιβάλλον σαν Ατομο, αλλά μόνο σαν μέλος μιας μεγαλύτερης ομάδας. Το *Metus hostilis* ή ο φόβος για τον Εχθρό, είναι αναπόσπαστο μέρος της συγκρότησης και συντήρησης πολιτικών ομάδων, καθώς προσφέρει τη δυνατότητα υπερπήδησης των εμποδίων για συλλογική δράση. Η έννοια του *metus hostilis* εμπεριέχεται, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, στα γραπτά των Θουκυδίδη, Hobbes, Morgenthau, Waltz & Mearscheimer. Ενώ η πρόσφατη έρευνα στα πεδία της Κοινωνικής Ψυχολογίας και Εξελικτικής Βιολογίας, υποστηρίζουν τον κεντρικό ρόλο που παίζουν στην πολιτική ζωή ο Ανταγωνισμός, οι Διακρίσεις ανάμεσα στον Εαυτό και τον Άλλο και η Σύγκριση μεταξύ Ομάδων (intergroup comparison)¹².

Η έννοια του Κράτους ορίζεται κλασσικά από τον Max Weber σαν ‘την ανθρώπινη κοινότητα που, επιτυχημένα, αναλαμβάνει **το μονοπώλιο της νομιμοποιημένης χρήσης φυσικής βίας** μέσα σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο’. Πιο διευρυμένα, το Κράτος θα μπορούσε να οριστεί και σε περιπτώσεις όπου ο εδαφικός έλεγχος είναι περιορισμένος (έως ανύπαρκτος) και το μονοπώλιο της χρήσης βίας αμφισβητείται (πχ σε περιπτώσεις εμφύλιας διαμάχης). Οπως δε διατείνονται Κλασσικοί ρεαλιστές, σαν τους Morgenthau & Kissinger, οι θεσμοί του Κράτους και οι άνθρωποι που τους υπηρετούν ΔΕΝ είναι αυτόνομοι από την κοινωνία που προέρχονται, ειδικά σε ένα Δυτικό κόσμο όπου οι πολιτικοί λογοδοτούν στα νομοθετικά σώματα και η Κοινή Γνώμη και ο Εθνικισμός επηρεάζουν τις πολιτικές τους, ακόμη και αυτές που αφορούν την Εθνική Ασφάλεια και επιβίωση του Κράτους, δηλαδή **την Εξωτερική Πολιτική**.

¹¹ Βλέπε Gilpin, *The Richness of the Tradition of Political Realism*, p 305. Αναφέρεται στο Steven Lobell, Norrin Ripsman and Jeffrey Taliaferro, *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy*

¹² Βλέπε στο Bradley A. Thayer, *Bringing In Darwin: Evolutionary Theory, Realism and International Politics*, *International Security* 25, No 2 (fall 2000) pp 124-51 και Jonathan Mercer, *Anarchy and Identity*, *International Organization* 49, No 2 (summer 1995), pp229-52

Η συγκεκριμένη πολιτική, συγκροτείται και εφαρμόζεται απο μια εκτελεστική ομάδα (FPE- Foreign Policy Executive), που τυπικά αποτελείται απο τον Αρχηγό του Κράτους, τους υπουργούς του και τους αρμόδιους γραφειοκράτες, κυρίως διπλωμάτες και στρατιωτικούς. Η ομάδα αυτή έχει προνομιακή πρόσβαση σε πληροφόρηση σε σχέση με την υπόλοιπη κοινωνία, με αποτέλεσμα να είναι καλύτερα εξοπλισμένη στο να λαμβάνει τα συστημικά ερεθίσματα και να 'προσλαμβάνει' το εθνικό συμφέρον. Οι ηγέτες αυτοί, έχοντας ορίσει τα εθνικά συμφέροντα με βάση τις παραστάσεις τους, ασκούν την εξωτερική πολιτική με βάση τους υπολογισμούς τους για τη σχετική ισχύ του κράτους τους και τις λοιπές προτεραιότητες τους, ΠΑΝΤΑ όμως λαμβάνοντας υπ'όψιν τους τους περιορισμούς στο εσωτερικό του κράτους. Γιατί είναι εκ των πραγμάτων *αναγκασμένοι να διαπραγματεύονται με τους εσωτερικούς δρώντες* (νομοθετικά σώματα, πολιτικά κόμματα, οικονομικούς κλάδους, κοινωνικές τάξεις ή και την κοινωνία στο σύνολο της), *ώστε να μπορούν να ενεργοποιούν πολιτικές και κυρίως να αντλούν τους αναγκαίους πόρους απο την κοινωνία για την εφαρμογή τους*. Τελικά, είναι σαφές ότι τα κράτη δεν μπορούν να λειτουργήσουν πάντα σαν ενιαίοι δρώντες όσον αφορά την Εξωτερική Πολιτική: οι διαφωνίες ανάμεσα στις ελιτ, οι εσωτερικές διαφορές ανάμεσα στην ηγεσία, η έλλειψη κοινωνικής συνοχής, η αστάθεια ενός καθεστώτος, όλα αυτά αποτελούν παράγοντες που εμποδίζουν τη δυνατότητα ενός Κράτους να αντιδρά αποτελεσματικά (και ορθολογικά) στα ερεθίσματα του Διεθνούς Συστήματος, όπως θα επέτασσε ο Νεορεαλισμός.

Η επίδραση του Διεθνούς Συστήματος στη διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής

Οι ηγέτες του Κράτους προσπαθούν συστηματικά να προβλεψουν τη συμπεριφορά άλλων κρατών καθώς και το πως θα διαμορφωθεί μελλοντικά η σχετική ισχύ τους. Όμως τα μηνύματα απο το εξωτερικό περιβάλλον μπορεί να καθυστερήσουν και να είναι δυσδιάκριτα: πολλές απο τις κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές συμβαίνουν αργά. Ενώ οι κατάλληλες λύσεις πολιτικής είναι ακόμη πιο δύσκολο να οριοθετηθούν απο τις ελιτ. Όπως παρατηρεί ο Wohlforth¹³:

‘Η ισχύς δεν μπορεί να τεθεί σε δοκιμασία...οι μηχανισμοί της ισχύος περιβάλλονται απο αβεβαιότητα. Τα κράτη διαθέτουν διαφορετικές δυνατότητες και συγκριτικά

¹³ Παρατίθεται στο Steven Lobell, Norrin Ripsman and Jeffrey Taliaferro (eds), *Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), p. 29

πλεονεκτήματα. Η προσλαμβάνουσα ισχύς τους (απο τα άλλα κράτη) και οι πραγματικές δυνατότητες τους μπορεί να μη συμπίπτουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Τα κράτη υιοθετούν ασύμμετρες στρατηγικές για να μεγιστοποιήσουν τη θέση τους και να καταβάλλουν τους αντιπάλους τους. Τα μηνύματα που εκπέμπονται προς τους συμμάχους, τους αντιπάλους και τα εσωτερικά ακροατήρια συχνά είναι αλληλοσυγκρουόμενα'.

Τα παραπάνω καθιστούν τη στρατηγική προσαρμογή μια δύσκολη απόφαση για την ηγεσία. Η οποία βέβαια *πέρα απο τις μακροπρόθεσμες τάσεις* μπορεί να πάρει μηνύματα και *απο εξωγενή σοκ, όπως για παράδειγμα την ξαφνική ήττα ενός συμμάχου ή την απροσδόκητη κλιμάκωση μιας κρίσης*. Τέτοια σοκ μπορούν να αφυπνίσουν τις ηγεσίες όσον αφορά τη σωρευτική επιδραση μακροπρόθεσμων παραγόντων. Για παράδειγμα η ήττα στην Κύπρο το 1974 και η κρίση στα Ιμια λειτούργησαν σαν αφύπνιση για τις ελληνικές ελιτ ως προς την ανάγκη εξισορρόπησης της τουρκικής ισχύος.

3. Ορίζοντας τις Ενδιάμεσες Μεταβλητές στο Εσωτερικό του Κράτους – Προκλήσεις για τον Νεοκλασικό Ρεαλισμό

Η διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής ενός Κράτους λαμβάνει σχηματικά χώρα στα ακόλουθα στάδια:

1. Αξιολόγηση του εξωτερικού περιβάλλοντος – καθορισμός απειλών & ευκαιριών
2. Διαμόρφωση κατάλληλων στρατηγικών (στρατιωτικών,οικονομικών κοκ)
3. Υλοποίηση αυτών των στρατηγικών

Εναλλακτικά, αντί της Εξωτερικής Πολιτικής θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε την έννοια της Υψηλής Στρατηγικής¹⁴, η οποία στον ευρύτερο της (όχι στενά στρατιωτικό) ορισμό, πράγματι ταυτίζεται με την κρατική συμπεριφορά σε θέματα ασφαλείας και Διεθνών Σχέσεων.

Τυπολογίες Κρατικών Στρατηγικών- Πως αντιδρούν τα Κράτη στα συστημικά ερεθίσματα

Καθως τα κράτη (δηλαδή οι ελιτ και FPE/Foreign Policy Executive) προσλαμβάνουν και αξιολογούν τα μηνύματα απο τον εξωτερικό τους

¹⁴ Δες ανάλυση γιατί η έννοια της Υψηλής Στρατηγικής μπορεί να είναι πιο δόκιμη εννοιολογικά για την μελέτη της Πολιτικής ασφαλείας ενός Κράτους και πως μπορεί να διασυνδέεται με ενδιάμεσες ιδεολογικές μεταβλητές στο εσωτερικό του στο: Nicholas Kitchen, Systemic pressures and domestic ideas: a neoclassical realist model of grand strategy formation. Review of international studies, 2010, 36 (1). pp. 117-143

περίγυρο, ταυτόχρονα διαμορφώνουν ανάλογα και τη *στρατηγική απάντηση* τους σε μια δυναμική και όχι πάντα ευθύγραμμη διαδικασία ανατροφοδότησης. Οι απαντήσεις, όπως ισχύει για κάθε οργανισμό/ ανθρώπινη ομάδα, δεν είναι πάντα διακριτές και συνεκτικές. Ο Talliaferro τις κατηγοριοποιεί ως¹⁵:

1. Στρατηγικές Αμιλλας (Emulation) – τα κράτη αντιγράφουν πετυχημένες πολιτικές άλλων κρατών πχ. τα ευρωπαϊκά κράτη του 19^{ου} αιώνα υιοθετούν το Γαλλικό σύστημα της μαζικής στράτευσης
2. Στρατηγικές Καινοτομίας – τα κράτη αναπτύσσουν δικές τους καινοτόμες πολιτικές, νέους θεσμούς, τεχνολογίες ή πρακτικές
3. Στρατηγικές Συντήρησης – τα κράτη επιλέγουν να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις του εξωτερικού περιβάλλοντος συνεχίζοντας τις πολιτικές που ήδη ακολουθούν, χωρίς αλλαγές αλλά πιθανά κλιμακώνοντας τις.

Ποιές από τις παραπάνω στρατηγικές θα επιλεγούν, είναι φυσικά θέμα εσωτερικών μεταβλητών και όχι των εξωγενών συστημικών ερεθισμάτων.

Άλλοι αναλυτές, όπως ο Schweller, εστιάζουν στην έννοια της εξισορρόπησης και κυρίως της *υπο-εξισορρόπησης*, όπου σαφώς η έμφαση δίνεται στην αντιμετώπιση απειλών και στο πως τα Κράτη αποτυγχάνουν να τις αντιμετωπίσουν.¹⁶ Κατω από αυτή την θεώρηση, τα Κράτη αντιμετωπίζουν τις εξωτερικές απειλές με:

1. Εξισορρόπηση- τα Κράτη αποκαθιστούν την ισορροπία δυνάμεων είτε αναπτύσσοντας την ισχύ τους εξοπλιζόμενα (εσωτερική εξισορρόπηση), είτε εγκαθιδρύοντας συμμαχίες (εξωτερική εξισορρόπηση)
2. Υπερ-εξισορρόπηση - τα Κράτη υπεραντιδρούν (πχ εκκινώντας ανταγωνισμό εξοπλισμών), παρερμηνεύοντας τις προθέσεις ή/και τις δυνατότητες του ανταγωνιστικού κράτους
3. Μη Εξισορρόπηση- τα Κράτη επιλέγουν αντι για εξισορρόπηση μια σειρά εναλλακτικών στρατηγικών, όπως: κατευνασμού, προσεταιρισμού (band wagoning) ή μετάθεσης κόστους σε άλλα κράτη (buck passing)
4. Υπο-εξισορρόπηση- τα Κράτη για λόγους εσωτερικούς προχωρούν σε ανεπαρκή/ αποτυχημένη εξισορρόπηση

Ο Schweller εστιάζει κυρίως στην τελευταία περίπτωση, θεωρώντας ότι ο Νεοκλασικός Ρεαλισμός μπορεί να ερμηνεύσει την αποτυχία ενός κράτους να

¹⁵ Jeffrey W. Taliaferro State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State. Security Studies 15, no. 3 (July–September 2006): 464–495

¹⁶ Randall L. Schweller, Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing, International Security, Vol. 29, No. 2 (Autumn, 2004), pp. 159-201

αντιμετωπίσει τις απειλές (ενίοτε και με δραματικά αποτελέσματα, όπως η ιστορία διδάσκει), ορίζοντας τις κατάλληλες ενδιάμεσες μεταβλητές στο εσωτερικό του.

Οι παραπάνω τυπολογίες μπορούν βέβαια να πιστοποιηθούν με παρατήρηση σε βάθος χρόνου, σπάνια όμως είναι ευκρινείς στους σύγχρονους παρατηρητές. Ο Dueck σημειώνει ότι η δυναμική διαδικασία ανατροφοδότησης που καθορίζει τις στρατηγικές ενός κράτους καθιστά δύσκολη ετσι κι αλλιώς την ταξινόμηση τους, καθώς συχνά τα κράτη εφαρμόζουν μίγμα στρατηγικών ή/και παραμένουν αναποφάσιστα, μετεωρίζοντας ανάμεσα σε διαφορετικές επιλογές¹⁷. Ετσι, ο Dueck προτείνει τη συστηματική καταγραφή των Μέσων που χρησιμοποιούνται (πχ στρατιωτικές δαπάνες, σύμπληξη συμμαχιών, παροχή εξωτερικής βοήθειας, διπλωματικές πρωτοβουλίες) μαζί με τη Δημόσια Ρητορική/Εκπεφρασμένους Σκοπούς των κρατών. Όταν τα παραπάνω μεταβάλλονται δραστικά, αυτό αποτελεί μια σαφή ένδειξη αλλαγής της στρατηγικής κατεύθυνσης ενός κράτους.

Ο καθορισμός των Ενδιάμεσων Μεταβλητών και τα ερμηνευτικά τους όρια

Συγκεκριαλιώνοντας, η φιλοδοξία του Νεοκλασσικού προγράμματος είναι να ορίσει με τέτοιο τρόπο μεταβλητές στο εσωτερικό του Κράτους ώστε να εξηγείται κάτω απο ποιές συνθήκες:

1. τα Κράτη αποτυγχάνουν να εξισοροπήσουν απειλές/ εκμεταλλευτούν ευκαιρίες
2. επιλέγουν συγκεκριμένες στρατηγικές ανάμεσα σε πολλές εναλλακτικές (βλέπε παραπάνω)

Όπως είδαμε, ο Rose καθορίζει αρχικά σαν ενδιάμεσες μεταβλητές τις πεπιοθήσεις των ελιτ και την εσωτερική δομή του Κράτους. Σε αυτή την γενική τους μορφή, οι μεταβλητές δεν μπορούν να προσφέρουν μεθοδολογικά σε μια Θεωρία Εξωτερικής Πολιτικής παρά μόνο καταδεικνύοντας τις περιοχές που ο αναλυτής πρέπει να διερευνήσει για να εμβαθύνει σε μια συγκεκριμένη κρατική συμπεριφορά. Μένουν έτσι όμως να απαντηθούν καίρια ερωτήματα, όπως πχ αν συγκεκριμένες δομές πολιτικής συγκροτησης οδηγούν σε διαφορετικές συμπεριφορές πολιτικής κοκ.

¹⁷ Colin Dueck, *Reluctant Crusaders: Power, Culture, and Change in American Grand Strategy* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2006); pp 12-18

Ο διάλογος στο πεδίο παραμένει ακόμη ανοικτός. Η βασική ερευνητική προσπάθεια συνίσταται στο να εξειδικευτούν οι παράγοντες στο εσωτερικό του κράτους και κυρίως να *αναπτυχθούν ερμηνευτικά μοντέλα πολιτικών*. Όμως παρατηρείται μια έλλειψη σύνθεσης, καθώς διαφορετικοί αναλυτές αναπτύσσουν διαφορετικά ερμηνευτικά μοντέλα, χωρίς να προσπαθούν να χτίσουν ο ένας στη δουλειά του άλλου, όπως θα δούμε και στα παραδείγματα που θα παραθέσουμε παρακάτω. Για αυτό τον λόγο, μιλάμε σήμερα για Θεωρίες Εξωτερικής πολιτικής και όχι για μια ενοποιημένη Θεωρία.

Ενώ οι Νεοκλασικοί αντιμετωπίζουν και μια μεθοδολογική πρόκληση: Η Ρεαλιστική παραδοχή ότι τα Κράτη επιζητούν Ισχύ ή/και Ασφάλεια εκπηγάζει από το γεγονός ότι αυτά θεωρούνται τα ουσιαστικά κρατικά συμφέροντα. Όμως η έννοια του Κρατικού Συμφέροντος δεν είναι κάτι αυθύπαρκτο: δομείται από τις ελίτ μέσα από ανατροφοδοτούμενη διαδικασία και διάλογο¹⁸. Αυτό σημαίνει ότι οι εθνικές ταυτότητες και ιδεολογίες παίζουν ρόλο στη διαμόρφωση πολιτικής. Όμως ως μη υλικές μεταβλητές δεν μπορούν εύκολα να μοντελοποιηθούν. Όπως επίσης δεν μπορεί εύκολα να μοντελοποιηθούν οι πεποιθήσεις των ελίτ, όπως καταδεικνύει και ο Robert Jervis ήδη από το 1976 στο κλασικό πια *Perception & Misperception in International Politics*. Σημειώνεται εξάλλου, ότι και πριν την έλευση των Νεοκλασικών, ο Jervis μαζί με τα *Conceptual Models* του Allison αποτελούσαν και συνεχίζουν να αποτελούν δημοφιλή εργαλεία ερμηνείας πολιτικής¹⁹.

Μοντέλο Talliaferro- Πως το Κράτος αντλεί Κοινωνικούς πόρους (Resource-Extractive State)

Ακολουθώντας τις παρατηρήσεις του Zakaria²⁰ για το πως η ανάπτυξη της Κεντρικής Κυβέρνησης των ΗΠΑ στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οδήγησε τελικά σε ιμπεριαλιστική Εξωτερική πολιτική, ο Talliaferro²¹ συστηματοποίησε τη δυνατότητα της Κρατικής μηχανής να αντλεί πόρους και να κινητοποιεί μια κοινωνία για τους σκοπούς της Εξωτερικής της Πολιτικής, ορίζοντας την έννοια της 'Κρατικής Ισχύος (State Power)'. Η οποία πρόκειται ουσιαστικά για την

¹⁸ Shihing Tang, Review: Taking Stock of Neoclassical Realism

¹⁹ Βλέπε αναλυτικότερα στα Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, Princeton University Press, 1976, New Jersey και Graham T. Allison, *Conceptual Models and the Cuban Missile Crisis*, *The American Political Science Review*, Volume 63, Issue 3 (Sep., 1969), 689-718

²⁰ Fareed Zakaria, *From Wealth to Power: The Unusual Origins of America's World Role*

²¹ Jeffrey W. Taliaferro, *State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State*, pp 486-494

Ενδιάμεση μεταβλητή που καθορίζει τη δυνατότητα ενός Κράτους να αποσπά με επιβολή από την κοινωνία τα απαραίτητα μέσα Εξωτερικής Πολιτικής και αναλύεται στους ακόλουθους παράγοντες:

1. **τον βαθμό θεσμοποίησης της κοινωνίας** (όσο μεγαλύτερος, δηλαδή όσο πιο οργανωμένοι οι θεσμοί), τόσο μεγαλύτερη η δυνατότητα του κράτους πχ να επιβάλλει φορολογία, υποχρεωτική στράτευση κ.ο.κ.
2. **τον (κρατικά υποκινούμενο) Εθνικισμό**, εννοώντας φυσικά το βαθμό ταύτισης των πολιτών με το Έθνος τους, συνεπώς και την ανάλογη προθυμία τους να υποστούν θυσίες για τον κοινό σκοπό.
3. **την κρατική (ή αντι-κρατική) ιδεολογία** που επικρατεί σε μια κοινωνία για τις σχέσεις της με το Κράτος. Πχ σε ένα ιδεολογικά συγκεντρωτικό κράτος όπως ήταν το Σοβιετικό, οι ηγέτες του είχαν μεγαλύτερη ευχέρεια άσκησης πολιτικής: «ότι είναι καλό για το Κράτος είναι και για την κοινωνία», κάτι που δεν είναι αυτόματα δεδομένο για την αμερικανική κοινωνία με τις βαθιά ριζωμένες αντι-κρατικές, αντι-συγκεντρωτικές αντιλήψεις που ενίοτε ευνοούν τον αμερικανικό Απομονωτισμό.

Ο Taliaferro διευκρινίζει ότι το ανωτέρω μοντέλο ισχύει υπό την προϋπόθεση της κοινωνικής συνοχής. Κοινωνίες διασπασμένες, όπου οι ελίτ δεν συμφωνούν στην προτεραιοποίηση των απειλών/ ευκαιριών (πχ η Ελλάδα του Εθνικού Διχασμού) θα συμπεριφερθούν διαφορετικά.

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, είναι ενδιαφέρουσα η θέση του Schweller ότι τα φασιστικά κράτη είναι σε καλύτερη θέση να κινητοποιήσουν τις κοινωνίες τους για να αξιοποιήσουν ευκαιρίες ηγεμονικής ανόδου²², εφόσον πράγματι ο φασισμός στηρίζεται κατεξοχήν στον κρατικό εθνικισμό και βέβαια αφορά οπωσδήποτε συγκεντρωτικά-ολοκληρωτικά Κράτη.

Η Θεωρία της Υπο-εξισορρόπησης (Under-balancing)

Όπως είδαμε προηγούμενα, κάποιοι αναλυτές προτιμούν να εστιάσουν στο (κρίσιμο) φαινόμενο της Υπο-εξισορρόπησης, όπου το Κράτος αποτυγχάνει να

²²Randall Schweller, Neoclassical realism and state mobilization: expansionist ideology in the age of mass politics, pp 227-251 στο Steven Lobell, Norrin Ripsman and Jeffrey Taliaferro (eds), Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy

εξισορροπήσει εξωτερικές απειλές. Σε αυτή την περίπτωση ο Schweller²³ αναγνωρίζει τις ακόλουθες Ενδιάμεσες μεταβλητές:

1. **το Consensus (ή αντίστροφα) τη Διαφωνία των ελιτ**, επί των απειλών του συστήματος
2. **την Τρωτότητα του πολιτικού καθεστώτος**, πχ όσο πιο τρωτό, αδύναμο ή λιγότερο νομιμοποιημένο τόσο δυσκολότερα θα μπορέσει να κινητοποιήσει την κοινωνία και τόσο ευκολότερα θα προβεί σε συμβιβασμούς στο εξωτερικό για να εδραιωθεί στο εσωτερικό (πχ βλέπε Εξωτερική πολιτική Μπολσεβίκων αμέσως μετά την Επανάσταση του 1917)
3. **την Κοινωνική Συνοχή (και κατ'επέκταση τη Συνοχή των Ελιτ)**.²⁴ Όσο περισσότερο διασπασμένη η κοινωνία και οι ελιτ της, τόσο μικρότερη η πιθανότητα να αντιδράσει αποτελεσματικά στις συστημικές πιέσεις. Ενώ η εξωτερική απειλή, υποπρουποθέσεις, συνήθως αυξάνει την εσωτερική συνοχή (βλέπε πχ την ομόθυμη αντίδραση της ελληνικής κοινωνίας, παρά τις βαθιές διαιρέσεις της, ως προς την ιταλική επιβολή του 1940)

Και το μοντέλο του Schweller, όπως πρωτίτερα αυτό του Talliaferro, δεν διεκδικεί δάφνες ερμηνείας/ γενικής εφαρμογής, εστιάζοντας σε συγκεκριμένες συστημικές συνθήκες, όπως είναι κυρίως αυτές της αποτυχίας εξισορρόπησης εξωτερικών απειλών.

4. Επιλογή Ενδιάμεσων μεταβλητών για ερμηνεία Εξωτερικής πολιτικής Ελλάδας, Τουρκίας, Κύπρου

Είναι φανερό από τα παραπάνω ότι ο Νεοκλασικός Ρεαλισμός απέχει πόρρω από την υιοθέτηση μιας συνεκτικής Θεωρίας Εξωτερικής Πολιτικής. Κυρίως διαφαίνεται η έλλειψη, προς το παρόν, ενός θεωρητικού μοντέλου που να καταδεικνύει τις συνθήκες που τα κράτη επιλέγουν πχ. να συμμαχήσουν με άλλα ή να προβούν σε οικονομικά αντίποινα κοκ. αντί να εξισορροπήσουν στρατιωτικά μια απειλή.

²³ Στο Randall L. Schweller, *Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing* pp 170-181

²⁴ Θεωρούμε ότι παρά το ότι ο Schweller τις διαχωρίζει, δεν διαφέρουν ουσιαστικά μεταξύ τους, καθώς αφορούν και οι δύο το βαθμό που τα άτομα (μέλη της κοινωνίας ή των ελιτ) αναγνωρίζουν τα υπόλοιπα άτομα της ομάδας σαν ισότιμα μέλη της

Μολαταύτα, ο θεωρητικός διάλογος που παρατίθεται ανωτέρω, μπορεί να μας επιτρέψει να εστιάσουμε πιο στοχευμένα, όσον αφορά τις εσωτερικές μεταβλητές των Κρατών που εξετάζουμε στην έρευνα μας.

Καταρχήν, όσον αφορά το μοντέλο Talliaferro δεν θεωρούμε ότι έχει εφαρμογή στην ανάλυση μας: ο έντονος εθνικισμός και η κρατικιστική ιδεολογία που επικρατεί σταθερά σε Ελλάδα και Τουρκία την περίοδο ενδιαφέροντος μας, αφαιρεί ερμηνευτική ισχύ από την μεταβλητή της Κρατικής Ισχύος. Επίσης και τα δύο κράτη έχουν μακρά παράδοση κρατικών θεσμών: το Ελληνικό Βασίλειο απέχει άνω των 100 ετών από την ίδρυση του και το Τουρκικό Κράτος κατάγεται απευθείας από μακράιωνη αυτοκρατορία. Συνεπώς, η Κρατική Ισχύς σε Ελλάδα και Τουρκία μεταπολεμικά, είναι τέτοια ώστε να εγγυάται την απρόσκοπτη κινητοποίηση των κοινωνιών τους ως προς εξωτερικά ερεθίσματα.

Αντίθετα, το μοντέλο της Υπο-εξισορρόπησης (η οποία προκύπτει πράγματι σαν γεγονός από τα δεδομένα επί του πεδίου: στο διάστημα 1967-1974 υπάρχει υπο-εξισορρόπηση της τουρκικής ισχύος από την ελληνική και ελληνοκυπριακή πλευρά), περιέχει ερμηνευτικά πλεονεκτήματα που θα διερευνηθούν στο Υποκεφάλαιο 3.4

Σε κάθε περίπτωση, στο Κεφάλαιο 3 θα χρησιμοποιήσουμε για την ανάλυση της συμπεριφοράς Ελλάδας- Τουρκίας τις κλασσικές ενδιάμεσες μεταβλητές κατά Rose: δηλαδή τις πεπιοθήσεις των ελιτ και την εσωτερική πολιτική κατάσταση/δομή του κράτους

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΕΦΑΡΜΟΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΝΕΟΡΕΑΛΙΣΜΟ ΣΤΗ ΝΟΤΙΟ-ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

1. Ορίζοντας τους μεταπολεμικούς Συντελεστές Ισχύος Ελλάδας - Τουρκίας - Κυπριακής Δημοκρατίας

Ως υποσύστημα της Ανατολικής Μεσογείου για την εποχή ενδιαφέροντος μας, ορίζουμε τα κράτη που διαβρέχονται από αυτήν προς Βορρά (δηλαδή Ελλάδα, Τουρκία και τη νήσο Κύπρο) καθώς και την ίδια τη θαλάσσια περιοχή.²⁵ Φυσικά το υποσύστημα αυτό εντάσσεται στο ευρύτερο Διπολικό σύστημα της εποχής του Ψυχρού Πολέμου και κατείχε μια ιδιαίτερη γεωπολιτική αξία, αποτελώντας τη θαλάσσια είσοδο προς τη Μέση Ανατολή και τα πετρέλαια της. Σαν αποτέλεσμα, η ηγεμονική Δύναμη των ΗΠΑ σχημάτισε από το 1950 και επιχειρούσε στην περιοχή τον 6ο Στόλο της, ενώ αναμίχθηκε ενεργά στα εσωτερικά δρώμενα των κρατών της περιοχής. Γενικά, η περιοχή υπήρξε σε όλη την περίοδο του ΨΠ σταθερά υπό τον έλεγχο των ΗΠΑ. Συνεπώς, σε οποιαδήποτε ανάλυση συντελεστών ισχύος, πρέπει να υπερθέσουμε αναγκαστικά την επίδραση της ηγεμονικής δύναμης, όπως αυτή εκφράζεται με την εξωτερική της πολιτική.

Οι συντελεστές ισχύος που επιλέγονται για την ανάλυση μας είναι:

- Το μέγεθος του ΑΕΠ, σε εκατ. US\$
- Οι αμυντικές δαπάνες, σε εκατ US\$
- Το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων, σε πλήθος προσωπικού ανά κλάδο (Στρατός Ξηράς, Πολεμική Αεροπορία, Πολεμικό Ναυτικό)
- Δείκτες ποιότητας των ενόπλων δυνάμεων: i. Αμυντικές δαπάνες ανά πλήθος στρατιωτικού προσωπικού, και ii. το πλήθος/ είδος των πολεμικών αεροσκαφών και πολεμικών πλοίων (δηλαδή οπλικών συστημάτων που είναι κρίσιμα για τον έλεγχο μιας θαλάσσιας/ νησιωτικής περιοχής όπως είναι η ΝΑ Μεσόγειος)

Οι συγκεκριμένοι δείκτες επελέγησαν διότι:

²⁵ Ο περιορισμός του πλήθους των δρώντων σε αυτά μόνο τα κράτη προκύπτει από το γεγονός ότι την περίοδο που εξετάζουμε (μέσα δεκαετίας '50 έως μέσα δεκαετίας '70), ΔΕΝ έχουν ακόμη αναδειχθεί στην περιοχή υποθαλάσσια κοιτάσματα υδρογονανθράκων και τα υπόλοιπα κράτη της περιοχής (Συρία, Λίβανος, Ισραήλ, Αίγυπτος) χαρακτηρίζονται από εσωστρέφεια, έχοντας εμπλακεί μεταξύ τους σε έναν αδυσώπητο αγώνα επιβίωσης και υπεροχής, παραμένοντας σταθερά προσανατολισμένα προς το ενεργειακό/ γεωστρατηγικό κέντρο βάρους της Μέσης Ανατολής, δηλαδή τον Περσικό Κόλπο. Σήμερα βέβαια το υποσύστημα της ΝΑ Μεσογείου θα οριζόταν εντελώς διαφορετικά..

1. Στον Νεορεαλισμό το μέγεθος μετράει: οι Μεγάλες Δυνάμεις είναι τα Κράτη που επιτυγχάνουν να συσσωρεύσουν πλούτο και να τον μεταφράσουν σε Ισχύ. Έτσι τα απόλυτα μεγέθη του ΑΕΠ και των αμυντικών δαπανών και όχι πχ. το κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι αυτό που κάνει στο τέλος την διαφορά. Χαρακτηριστικά, το Κουβέιτ είχε κατά πολύ μεγαλύτερο κατά κεφαλήν ΑΕΠ από το Ιράκ (υπερτετραπλάσιο σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας για το 1989), αλλά βέβαια δεν είχε καμία ελπίδα να αντισταθεί στον ογκώδη και καλά εξοπλισμένο γείτονα του, όταν αυτός εισέβαλλε στη χώρα το 1990 κατά τον Πρώτο Πόλεμο του Κόλπου.
2. Το μέγεθος των Ενόπλων Δυνάμεων παίζει ρόλο, αλλά η ποιότητα μετράει επίσης, όπως και η Γεωγραφία. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (χωρίς να υπολογίζονται οι εφεδρείες της) διατηρεί ενεργές ένοπλες δυνάμεις με προσωπικό 2,3 εκατομμύρια, σχεδόν διπλάσιες από τις αντίστοιχες δυνάμεις των ΗΠΑ που αριθμούν συνολικά 1,4 εκατ. (σύμφωνα με την Έκθεση του Διεθνούς Ινστιτούτου Στρατηγικών Σπουδών- IISS για το 2010). Φυσικά δεν μπορεί να υποστηριχτεί ότι η ΛΔΚ αποτελεί στρατιωτική απειλή για τις ΗΠΑ, καθώς οι Κινέζοι στρατιώτες δεν μπορούν να διασχίσουν τον Ειρηνικό, ούτε βέβαια το Κινεζικό ναυτικό και αεροπορία μπορούν να αντιπαραταχθούν, αριθμητικά και ποιοτικά, στις αντίστοιχες των ΗΠΑ.
3. Τέλος, στην περίπτωση της Κύπρου (όπως και των Νήσων του Αιγαίου σήμερα), η Τουρκία έπρεπε να πραγματοποιήσει αεροναυτική επιχείρηση για να ελέγξει το έδαφος που κατέχεται από χερσαίες δυνάμεις του αντιπάλου. Οι επιχειρήσεις αυτές απαιτούν αεροναυτικά μέσα (πχ αποβατικά πλοία, μεταφορικά αεροσκάφη και ελικόπτερα) και κατάλληλα εκπαιδευμένο προσωπικό. Επίσης απαιτούνται σημαντικές αεροπορικές δυνάμεις για την επίτευξη αεροπορική υπεροχής. Γενικά, για την επίτευξη του στόχου, απαιτείται αναλογία τουλάχιστον 5 προς 1 ανάμεσα σε επιτιθέμενο και αμυνόμενο. Το είδος και το πλήθος λοιπόν των αεροναυτικών μέσων που κατέχουν οι αντίπαλοι επηρεάζει άμεσα την ισορροπία ισχύος στο συγκεκριμένο θέατρο επιχειρήσεων.

2. Αναλύοντας τους Συντελεστές Ισχύος Ελλάδας - Τουρκίας-Κυπριακής Δημοκρατίας

Συντελεστής Ισχύος: Μέγεθος ΑΕΠ

Ο Κωστής Παλαμάς έλεγε στο απόγειο του ελληνικού εθνικισμού: 'Η μεγαλοσύνη των λαών δεν μετριέται με το στρέμμα..με της καρδιάς το πύρωμα μετριέται και με το αίμα'. Τι συμβαίνει όμως όταν ο αντίπαλος αριθμεί πολύ περισσότερες 'πυρωμένες καρδιές'? Ο καθηγητής Nihat Erim, βασικός διαπραγματευτής για την Τουρκία των Συμφωνιών της Ζυρίχης, διατείνεται στις 9/1/1963 προς την Τουρκική Εθνοσυνέλευση²⁶: 'εκείνοι (οι Τουρκοκύπριοι) δεν είναι εκατό χιλιάδες άτομα που έχουν αποκοπεί από την Τουρκία, αλλά μια συνέχεια 30 εκατομμυρίων Τουρκικού Εθνους, που βρίσκονται σε απόσταση 40 μιλίων'

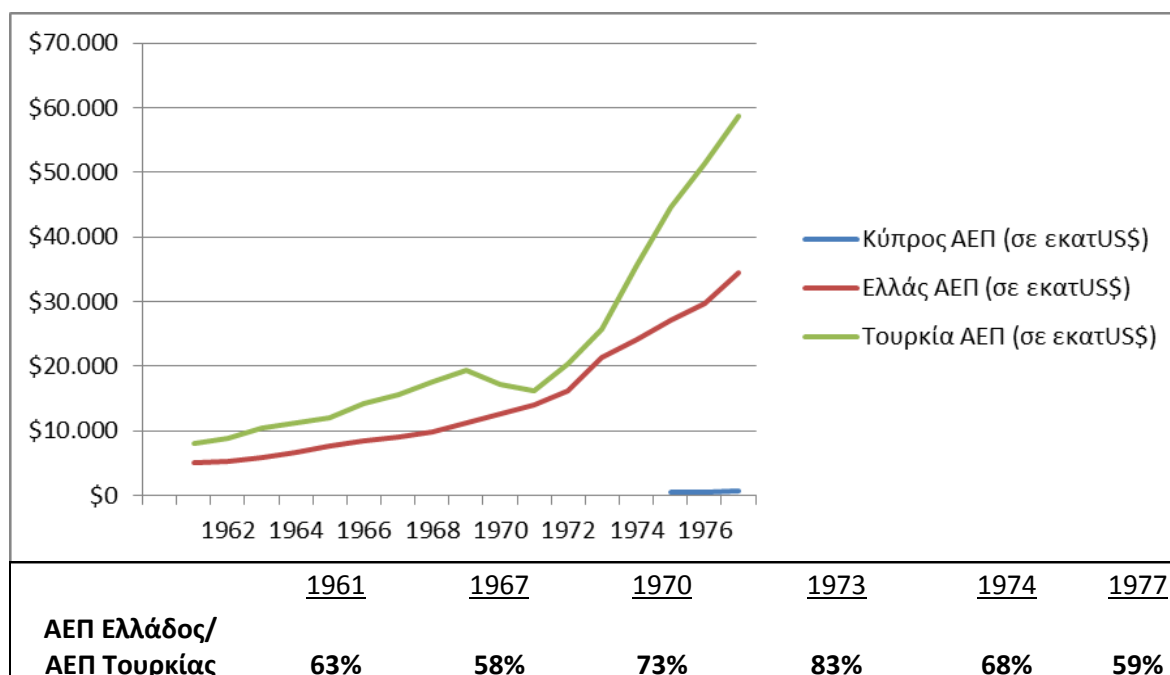
Πράγματι, στα τέλη της δεκαετίας του 1950, οι οικονομικά ενεργοί έλληνες είναι περίπου το 40% του αντίστοιχου τουρκικού πληθυσμού (Πιν. 3), ενώ είκοσι χρόνια μετά (το 1977) αποτελούν μόλις το 25%.

Μολαταύτα, το ελληνικό ΑΕΠ το 1961 ήταν το 63% του αντίστοιχου Τουρκικού (Πιν 2), ενώ μετά το ελληνικό οικονομικό θαύμα της δεκαετίας του '60, η ψαλλίδα κλείνει ακόμη περισσότερο και το 1973, μόλις ένα χρόνο πριν την τουρκική εισβολή, το ελληνικό ΑΕΠ ήταν το 83% του αντίστοιχου τουρκικού. Τα επόμενα χρόνια, στον απόηχο των πετρελαικών κρίσεων η ψαλλίδα μεγαλώνει ξανά. Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι η Ελλάδα στην κορύφωση του γεωπολιτικού ανταγωνισμού της με την Τουρκία και λίγο πριν την πολεμική σύγκρουση, είχε συγκρίσιμο ΑΕΠ (άρα και οικονομική ισχύ) με την αντίπαλο της, μια χώρα με σχεδόν τετραπλάσιο πληθυσμό από αυτήν.

Από την άλλη πλευρά η Κύπρος, στην ουσία μια φτωχή αγροτική οικονομία, είχε ΑΕΠ μόλις 500εκατ US\$ (διαθέσιμα στοιχεία από μέσα δεκαετίας '70) και μηδαμινή σχεδόν συνεισφορά στο ισοζύγιο ισχύος.

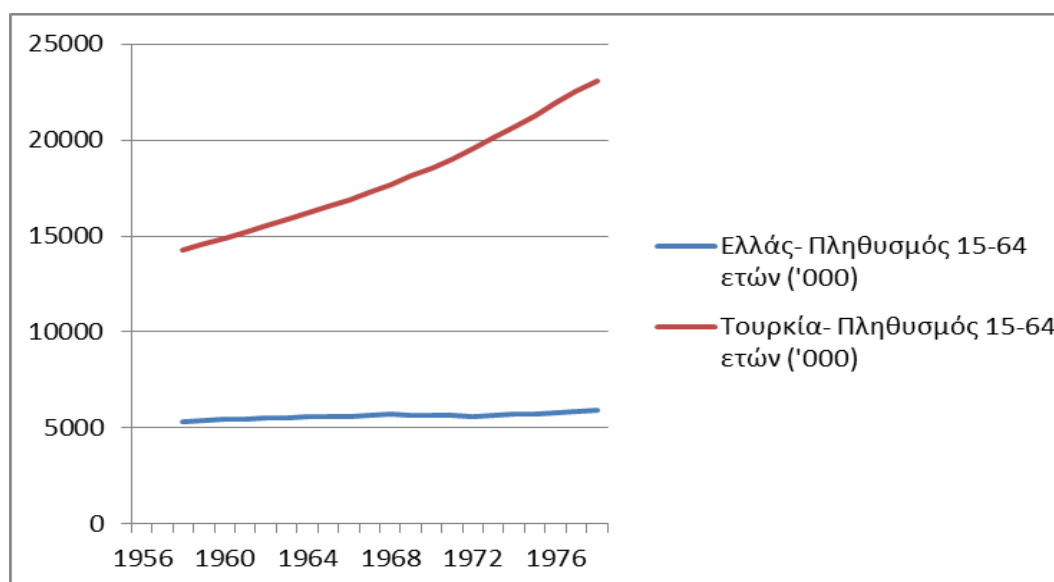
²⁶ Νεοκλής Σαρρής, 'Η άλλη πλευρά', τόμος 2^{ος}, Βιβλίο Α (1955-1963), Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1983, σελ 639

Πίνακας 2. Σύγκριση ΑΕΠ Ελλάδος-Τουρκίας-Κύπρου (1961-1977) – σε τρέχουσες τιμές και σε εκατ US\$

Πηγή: data.worldbank.org, data downloaded 8/1/2014

Πίνακας 3. Σύγκριση Ενεργού Πληθυσμού (15- 64 έτη) Ελλάδος-Τουρκίας (1957-1977) – σε χιλιαδες

	<u>1957</u>	<u>1967</u>	<u>1970</u>	<u>1973</u>	<u>1974</u>	<u>1977</u>
Πληθυσμος Ελλάδος/ Πληθυσμος Τουρκίας	37%	32%	30%	28%	27%	26%

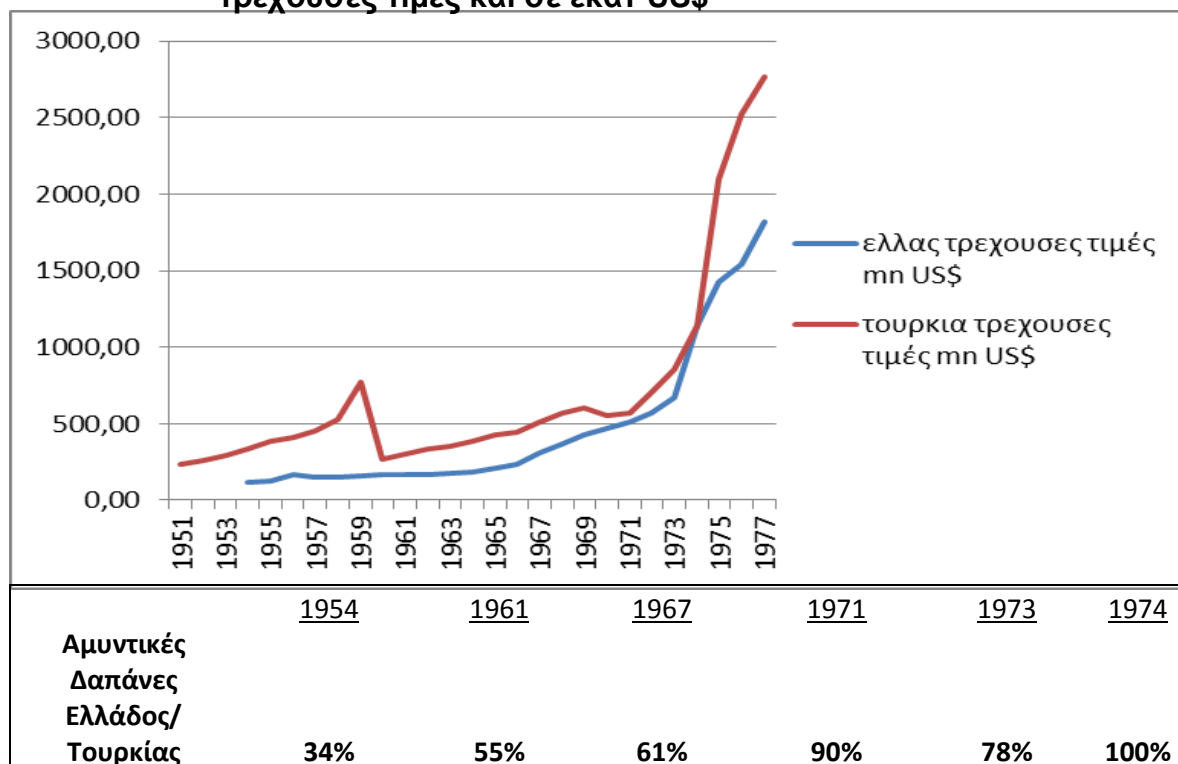
Πηγή: data.worldbank.org, data downloaded 8/1/2014

Συντελεστής Ισχύος: Αμυντικές Δαπάνες

Οι Αμυντικές Δαπάνες των κρατών επιδέχονται διαφορετικούς ορισμούς, καθώς μπορεί να περιλαμβάνουν αγορές όπλων, αμυντικές υποδομές, μισθοδοσία και συντάξεις προσωπικού, δαπάνες για παραστρατιωτικά σώματα κ.ο.κ. Είναι λοιπόν σημαντικό για οποιαδήποτε σύγκριση να επιλέγεται ορθή βάση δεδομένων. Για την περίπτωση Ελλάδας και Τουρκίας η βάση του NATO κρίνεται η πλέον κατάλληλη, καθώς εκτείνεται αρκετά πίσω στο χρόνο, μέχρι το 1949, έτος ίδρυσης της Συμμαχίας. Ενώ τα κράτη-μέλη χρησιμοποιούν διαχρονικά ίδιους κανόνες για τον ορισμό των δαπανών τους.

Συγκρίνοντας τις δαπάνες Ελλάδος- Τουρκίας σε τρέχουσες τιμές και σε US\$ για την περίοδο 1951-1977 (Πιν.4) παρατηρούμε ότι συμβαδίζουν με την εξέλιξη του ΑΕΠ των δυο χωρών και μάλιστα από τα τέλη της δεκαετίας του '60, οι δαπάνες της Ελλάδας προσεγγίζουν αυτές της Τουρκίας, με αποκορύφωμα το έτος 1974, όπου η Ελλάδα δαπανά για την άμυνα της όσα και η Τουρκία.

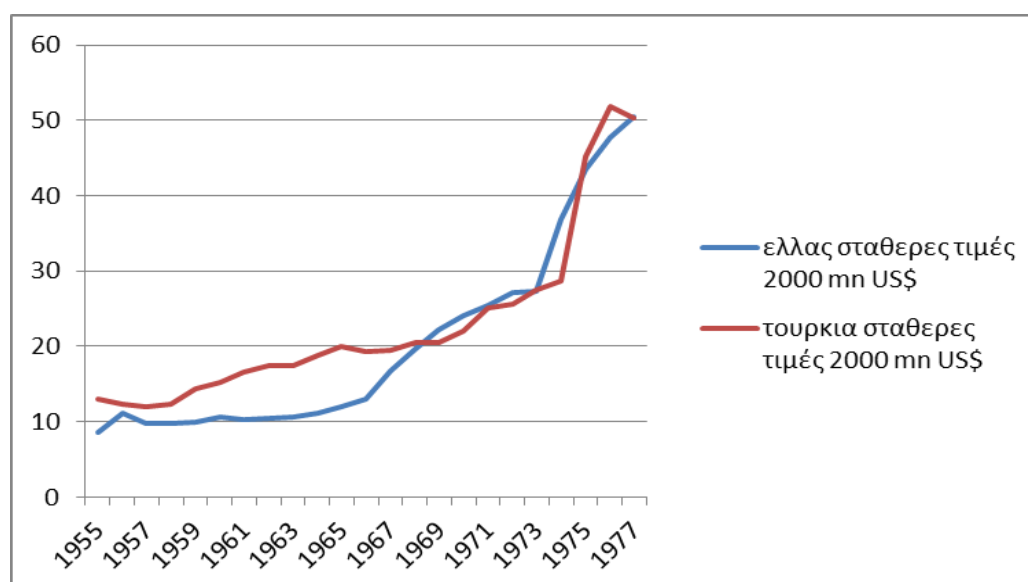
Πίνακας 4. Αμυντικές Δαπάνες Ελλάδος-Τουρκίας (1951-1977) – σε τρέχουσες τιμές και σε εκατ US\$

Πηγή: NATO, Δελτία Τύπου Ετων 1963, 1967, 1978. Μετατροπή σε US\$ με βάση τις ισοτιμίες από Τράπεζα Ελλάδος και Κεντρική Τράπεζα Τουρκίας (CBRT)

Αν αποπληθωρίσουμε μάλιστα τα μεγέθη, χρησιμοποιώντας τους Δείκτες Τιμών Καταναλωτή με έτος βάσης το 2000, τότε ο υψηλότερος πληθωρισμός της Τουρκίας, ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του '70, οδηγεί σε ακόμη μεγαλύτερη σύγκλιση των αμυντικών δαπανών των δυο χωρών όταν αυτές εκφράζονται σε σταθερές τιμές (Πιν.5). Ουσιαστικά, απο το 1969 έως το 1974 η Ελλάδα επενδύει, σε απόλυτα μεγέθη, τα ίδια ή περισσότερα για την αμυνα της απο την Τουρκία. Ενώ κατά την εικοσαετία 1955-1975, οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες ανέρχονται συνολικά στο 89% των αντίστοιχων τουρκικών.

Πίνακας 5. Αμυντικές Δαπάνες Ελλάδος-Τουρκίας (1956-1977) – σε σταθερές τιμές 2000 και σε εκατ US\$

Πηγή: NATO, Δελτία Τύπου Ετων 1963, 1967, 1978. Μετατροπή σε σταθερές τιμές 2000 με βάση τα Consumer Price Indices για Ελλάδα και Τουρκία από OECD.Stat, downloaded 15/4/2007

Δωρεάν βοήθεια απο ΗΠΑ και πιστώσεις FMS (Foreign Military Sales)

Επισημαίνουμε ότι οι ανωτέρω δαπάνες των δυο κρατών δεν περιλαμβάνουν τις αμυντικές εισροές απο τις ΗΠΑ, υπο την μορφή στρατιωτικής βοήθειας, ιδίως μεταχειρισμένου οπλισμού απο τα αμερικανικά αποθέματα. Σημειώνεται ότι κατά την δεκαετία του 1950 και μέχρι τις αρχές του '60, οι ΗΠΑ έδιναν δωρεάν στρατιωτική βοήθεια στις 2 χώρες. Για την Ελλάδα το ποσό ήταν 20 εκατ US\$ ανα έτος, περίπου το 20% των αμυντικών δαπανών της Ελλάδας κατα τη δεκαετία του '50. Για την Τουρκία τα ποσά ήταν ανάλογα: πχ. σύμφωνα με το Military Balance Report-IISS του 1963 η Τουρκία έλαβε το συγκεκριμένο έτος 39 εκατ US\$ δωρεαν βοήθεια απο τις ΗΠΑ. Μετά την έξοδο

Ελλάδος-Τουρκίας απο την υποανάπτυξη, οι ΗΠΑ αποφάσισαν ότι θα διακόψουν το 'Free Lunch' και παρά τις πιέσεις απο τις πολιτικές ελιτ των 2 χωρών, η δωρεαν βοήθεια μειώθηκε σταδιακά απο το 1962 με στόχο να μηδενιστεί το 1964²⁷.

Οι ΗΠΑ όμως συνέχισαν να παρέχουν στρατιωτική βοήθεια σε Ελλάδα και Τουρκία υπο την μορφή χαμηλότοκων μακροπρόθεσμων δανείων (FMS), τα οποία οι δυο χώρες έπρεπε να διαθέσουν αποκλειστικά για αγορά αμερικανικής προέλευσης οπλισμού, μεταχειρισμένου ή καινούργιου. Οι ΗΠΑ διέθεταν τα όπλα σε χαμηλές τιμές και προσέφεραν εξόφληση σε βάθος χρόνου. Για αυτό τον λόγο, το πρόγραμμα ήταν δημοφιλές στις ελιτ και των 2 χωρών και συνεχίστηκε μέχρι και το τέλος του ΨΠ. Στις αρχές της δεκαετίας του '70 το ποσό για την Ελλάδα ανερχόταν σε 71 εκατ US\$ ετησίως²⁸ (περίπου 10-15% των συνολικών αμυντικών δαπανών της χώρας).

Ανακύπτει φυσιολογικά το ερώτημα αν οι δαπάνες FMS συμπεριλαμβάνονταν στις Δαπάνες NATO που αναλύσαμε παραπάνω και αν τελικά ανέτρεπαν την ισορροπία αμυντικών δαπανών που φαίνεται ότι υπήρχε ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Αν και δε γνωρίζουμε επακριβώς αν οι δαπάνες FMS περιλαμβάνονταν στις αναφορές των κρατών-μελών προς το NATO, ξέρουμε μολαταύτα ότι οι ΗΠΑ (όπως και με τη δωρεαν βοήθεια) ήταν πολύ προσεκτικές στο να κρατούν ισορροπίες ανάμεσα στις 2 χώρες, καθώς με την ανάπτυξη του γεωπολιτικού ανταγωνισμού μεταξύ τους, υπήρξε μεγάλη πίεση εκατέρωθεν προς τις ΗΠΑ, ώστε η αμερικανική βοήθεια να κατανέμεται εξίσου σε Ελλάδα και Τουρκία. Η πίεση αυτή απο την πλευρά της Ελλάδας, έφτασε μέχρι τη νομοθέτηση απο το αμερικανικό Κογκρέσσο στα τελη της δεκαετίας του '70, της περίφημης 'Αναλογίας 7 προς 10', όσον αφορά τη χορήγηση πιστώσεων FMS και γενικά στρατιωτικής βοήθειας προς τις 2 χώρες. Είναι εξάλλου χαρακτηριστικό ότι οι εξοπλισμοί που περιλαμβάνονταν κάθε έτος στις πιστώσεις FMS, έπρεπε να εγκριθούν απο την αμερικανική στρατιωτική αποστολή, ώστε ακριβώς να μην ανατρέπουν την ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή²⁹.

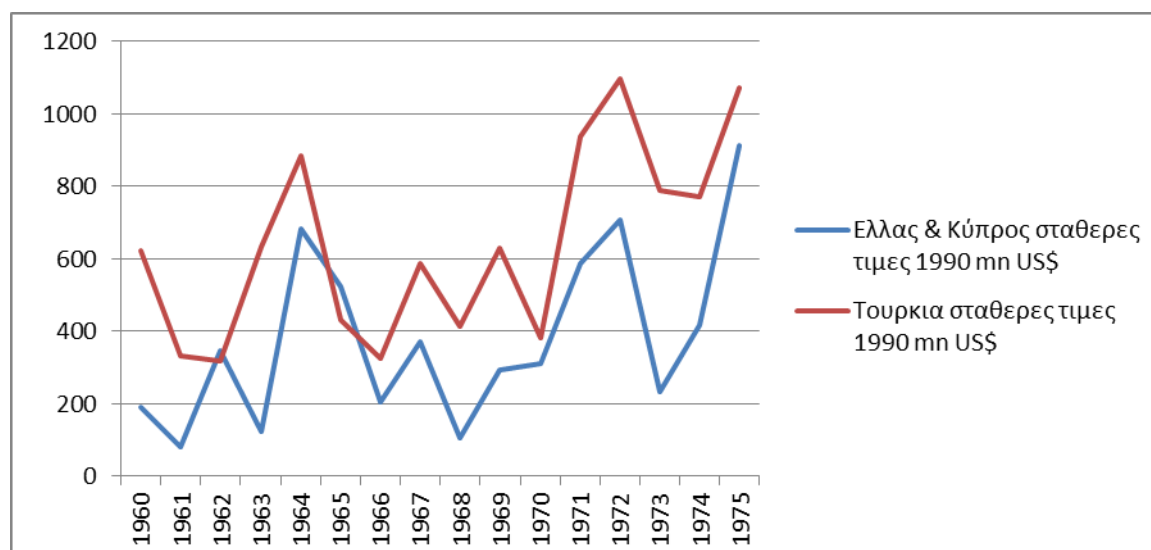
²⁷ Σωτ. Ριζάς, Η Ελλάδα, οι ΗΠΑ και η Ευρώπη 1961-1964, Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2001, σ. 37-38, 63

²⁸ Γρηγ. Μπονάκος, Η Αλήθεια, Αθ. Χρηστάκη, Αθήνα 1986, σ. 159- 160. Ο Στρατηγός Μπονάκος διατέλεσε Α/ΓΕΕΘΑ το 1973-'74

²⁹ Ο.π., σ. 160.

Ανατρέχοντας δε σε μια εναλλακτική πηγή, τη βάση δεδομένων της Παγκόσμιας Τράπεζας που αφορά γενικά τις Εισαγωγές Οπλισμού (Arms Imports) από το 1960 και μετά, παρατηρούμε ότι για Ελλάδα-Κύπρο και Τουρκία και σε σταθερές τιμές US\$ με έτος Βάσης 1990 (Πιν. 6), οι δαπάνες για εισαγωγή οπλισμού (που φυσιολογικά συμπεριλαμβάνουν και τα FMS) εμφανίζονται εξίσου εξισορροπημένες, ενώ συνολικά κατά την περίοδο 1960-1975 οι ελληνικές εισαγωγές όπλων ανήλθαν στο 60% των αντίστοιχων τουρκικών (και ειδικά για τα έτη 1970 και 1975 ανήλθαν στο 81 και 85% αντίστοιχα..).

Πίνακας 6. Εισαγωγές Οπλισμού Ελλάδος/Κύπρου-Τουρκίας (1960-1975) – σε σταθερές τιμές 1990 και σε εκατ US\$

Πηγή: data.worldbank.org, data downloaded 8/1/2014

Συνοψίζοντας, η Ελλάδα κατά την εικοσαετία 1955-1975 δαπάνησε για την αμυνα της σημαντικά ποσά και ευθέως ανταγωνιστικά σε απόλυτους αριθμούς με αυτά του πληθυσμιακά υπέρτερου γεωπολιτικού ανταγωνιστή της, της Τουρκίας. Αυτό εξηγείται αρχικά, αφενός από την γεωπολιτική πίεση που ασκούσε στην ελληνική ελίτ η (αναθεωρητική) Βουλγαρία (βλέπε περισσότερα στο Κεφ.3) και αφετέρου την ανάγκη των ΗΠΑ για εξοπλισμό της Ελλάδας (και της Τουρκίας) σαν προωθημένο φυλάκιο έναντι του κομμουνιστικού κινδύνου στη Νότια Ευρώπη. Με την πάροδο του χρόνου και την αλματώδη ανάπτυξη του ελληνικού ΑΕΠ τη δεκαετία του '60 (που πλέον προσέγγιζε το αντίστοιχο τουρκικό), η Ελλάδα είχε πια τους απαιτούμενους πόρους για να επενδύσει περαιτέρω στην αμυνα της, καθώς αισθανόταν πλέον, εκτός από τη Βουλγαρία, και τις συστημικές πιέσεις της Τουρκίας στο πεδίο της Κύπρου και αργότερα του Αιγαίου. Προς το τέλος δε της εικοσαετίας και λίγο πριν τη

σύγκρουση στην Κύπρο, η Ελλάδα δαπανούσε για την Αμυνα της σε απόλυτα νούμερα τα ίδια ή και περισσότερα απο την Τουρκία.

Ακολούθως θα δούμε αν και με ποιό τρόπο αυτή η αμυντική επένδυση μεταφράστηκε σε ανάλογη στρατιωτική ισχύ.

Συντελεστής Ισχύος: Μέγεθος Ενόπλων Δυνάμεων

Τα στρατιωτικά μεγέθη παρακολουθούνται συστηματικά αφενός απο εξειδικευμένα ινστιτούτα (όπως πχ το International Institute of Strategic Studies-IISS) είτε απο οργανισμούς όπως το NATO.

Για το μέγεθος των Ενόπλων Δυνάμεων Ελλάδας-Τουρκίας και την κατανομή τους ανα Οπλο (Στρατός Ξηράς, Αεροπορία, Ναυτικό), χρησιμοποιούμε τα στοιχεία απο το IISS που είναι διαθέσιμα απο το 1961 και μετά (σε αντίθεση με αυτά του NATO που είναι διαθέσιμα απο το 1971 και δεν περιέχουν κατανομή κατά Οπλο). Σε κάθε περίπτωση, όπως θα δούμε, οι οροφές του προσωπικού παραμένουν σχετικά σταθερές σε ετήσια βάση (οι αλλαγές στα μεγέθη ενός ενεργού στρατεύματος έχουν σχέση με την Δομή του, τον Χρόνο Στρατιωτικής Υπηρεσίας και τις διαθέσιμες πληθυσμιακά κλάσεις προς στρατολόγηση, έτσι σχεδόν πάντα λαμβάνουν χώρα σταδιακά και σε βάθος χρόνου).

Πίνακας 7. Μέγεθος Ενόπλων Δυνάμεων Ελλάδος-Τουρκίας (1964-1976)

- σε χιλ

	1964	1967	1969	1972	1974	1976
Ελλάδα						
Συνολο ΕΔ	162	158	159	157	161	199,5
Στρατος Ξηράς	120	118	118	118	121	160
Αεροπορία	23	23	23	21	22,5	22
Ναυτικο	19	17	18	18	18	17,5
Τουρκία						
Συνολο ΕΔ	480	480	483	449	453	460
Στρατος Ξηράς	400	390	400	360	365	375
Αεροπορία	43	53	43	50	48	45
Ναυτικο	37	37	40	39	40	40

Πηγή: International Institute for Strategic Studies, The Military Balance, Volumes 1964-1967-1969-1972-1974-1976, Routledge

Είναι ξεκάθαρο ότι οι Ελληνικές ΕΔ ανέρχονταν σταθερα σε ολη τη διάρκεια της περιόδου στο 1/3 περίπου των Τουρκικών, αντανακλώντας σε μεγάλο βαθμό την πληθυσμιακή αναλογία. Η αναλογία στο σύνολο του προσωπικού

αφορά κυρίως τον ΣΞ, ενώ στους κλάδους που παραδοσιακά είναι εντάσεως τεχνολογίας και μάλιστα αιχμής, δηλαδή στην Αεροπορία και το Ναυτικό, η αναλογία προσωπικού είναι 1 προς 2.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η Ποιότητα και η Γεωγραφία παίζουν σημαντικό ρόλο στο Στρατιωτικό Ισοζύγιο Ισχύος:

- Το πεδίο αντιπαράθεσης Ελλάδας- Τουρκίας είναι κυρίως τα θαλάσσια και εναέρια σύνορα απο την Αλεξανδρούπολη μέχρι την Κύπρο
- Τα χερσαία σύνορα στον Εβρο χαρακτηρίζονται απο το φυσικό υδάτινο κώλυμα του ποταμού και περιλαμβάνουν επίσης ορεινούς όγκους απο την πλευρά της ελληνικής Δυτικής Θράκης και εκτεταμένη πεδιάδα, χωρίς φυσικά κωλύματα, απο την πλευρά της Τουρκίας. Τα χαρακτηριστικά αυτά ακυρώνουν σε κάποιο βαθμό το αριθμητικό πλεονέκτημα της Τουρκίας σε ΣΞ, με την προϋπόθεση της επαρκούς οχύρωσης και αμυντικής οργάνωσης του Εβρου απο ελληνικής πλευράς.
- Η δυνατοτητα αποβατικής ενέργειας στα μετόπισθεν των ελληνικών θέσεων στον Εβρο, πχ στην Ξάνθη ή στην Καβάλα, ακυρώνεται απο τον έλεγχο της Λήμνου απο την Ελλάδα³⁰.
- Ο έλεγχος με αεραποβατική ενέργεια χερσαίου εδάφους που κατέχεται απο εχθρική δύναμη, είναι η πλεον δύσκολη μορφή επιχείρησης. Η οποία απαιτεί αεροπορική και ναυτική υπεροχή, αυξημένες ικανότητες συντονισμού ετερόκλητων στρατιωτικών δυνάμεων και μέσων και βέβαια την ύπαρξη των κατάλληλων θαλάσσιων ή/και αεροπορικών μέσων για τη μεταφορά των χερσαίων δυνάμεων. Σε καθε περίπτωση, η αριθμητική υπεροχή απο μόνη της δεν επαρκεί.

Συνοψίζοντας, η αριθμητική υπεροχή των Τουρκικών ΕΔ, που αντανakλά την πληθυσμιακή υπεροχή της έναντι της Ελλάδας, δεν μεταφράζεται αυτόματα σε στρατιωτική υπεροχή, εξαιτίας κυρίως των ιδιομορφιών στο πεδίο αντιπαράθεσης που επιτάσσουν και την ύπαρξη συγκεκριμένων ποιοτικών χαρακτηριστικών, κυρίως αυτών που εξασφαλίζουν αεροπορική και ναυτική υπεροχή.

³⁰ Ο στρατηγικός ρόλος της Λήμνου (έλεγχος της εξόδου του Τουρκικού στόλου απο τα Στενά και πρόσδωση στρατηγικού βάθους στην ενδοχώρα της Θράκης) είναι ο κύριος λόγος που η Τουρκία εστιάζει με επίταση στην αποστρατιωτικοποίηση ΚΥΡΙΩΣ του συγκεκριμένου νησιού σε όσα διεθνή fora έχει λόγο (με προεξάρχον το NATO)

Συντελεστής Ισχύος: Ποιοτικοί δείκτες Ενόπλων Δυνάμεων

Δαπάνη ανα στρατιώτη

Η Δαπάνη ανα στρατιώτη είναι ένας τυπικός δείκτης ποιότητας, ο οποίος παρακολουθείται από το ΝΑΤΟ από τα μέσα της δεκαετίας του '70. Εφόσον συμπεριλαμβάνει το σύνολο των αμυντικών δαπανών, αντανakλά το επίπεδο των μισθών των αξιωματικών και υπαξιωματικών, το επίπεδο διαβίωσης και εξοπλισμού των στρατεύσιμων, το επίπεδο τεχνολογίας του οπλισμού κ.ο.κ. Για την ανάλυση μας αντλούμε στοιχεία από τις Αμυντικές Δαπάνες και τις οροφές προσωπικού των 2 χωρών, όπως αναλύθηκαν ανωτέρω (Πιν 5 & 7)

Πίνακας 8. Δαπάνη ανα Στρατιώτη σε Ελλάδα-Τουρκία (1964-1976)- σε US\$

	1964	1967	1969	1972	1974	1976
Ελλάδα	69	106	140	172	229	239
Τουρκία	39	40	42	57	63	113

Πηγή: ΝΑΤΟ- Αμυντικές Δαπάνες σε σταθερές τιμές 2000 και σε US\$ και International Institute for Strategic Studies

Στην περίπτωση λοιπόν Ελλάδας-Τουρκίας έχουμε μια φαλλίδα που ολοένα μεγάλωνε υπέρ της Ελλάδας ανάμεσα στο 1964 και 1976 (Πιν. 8), αντανakλώντας βέβαια το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των τουρκικών ΕΔ ήταν στρατεύσιμοι του Στρατού Ξηράς, σε γενικές γραμμές φτωχά εξοπλισμένοι και εκπαιδευμένοι. Οι τουρκικές ελίτ και τα ΜΜΕ τους περιγράφουν πατερναλιστικά σαν 'φανταράκους' (mehmetchik), και οι οποίοι βέβαια αποτελούν πηγή δύναμης και υπερηφάνιας για την Κεμαλική ελίτ και τις λαϊκές μάζες.

Αεροναυτική Ισχύς

Όπως είδαμε όμως παραπάνω, ο κρισιμος συντελεστής ισχύος για τον έλεγχο της ΝΑ Μεσογείου/Κύπρου είναι η αεροναυτική ισχύς. Για τη συγκεκριμένη ανάλυση θα επικεντρωθούμε στα συγκεκριμένα έτη όπου υπήρξε κλιμάκωση έως το σημείο ένοπλης αντιπαράθεσης (ή απειλής αυτής):

- το **1964** (έναρξη διεθνικών συγκρούσεων, κλιμακούμενες μέχρι την προσπάθεια εκκαθάρισης του θύλακα Μανσούρας- Κοκκίνων από την Εθνοφρουρά και συνακόλουθους αεροπορικούς βομβαρδισμούς από την Τουρκική Αεροπορία),

- το **1967** (επίθεση Εθνοφρουράς σε Τ/Κ χωριό Κοφίνου και απειλή εισβολής απο Τουρκία) και τέλος,
- το **1974** με την τουρκική εισβολή και διχοτόμηση.

Είδος και πλήθος πολεμικών αεροσκαφών

Κατ'αρχάς, πρέπει να τονίσουμε ότι η αεροπορική ισχύς εξαρτάται και απο άλλους παράγοντες πέρα απο το είδος και πλήθος των αεροσκαφών: πχ. τη δυνατότητα μεταφοράς όπλων (κάθε ένα εκ των οποίων έχει διαφορετικό συντελεστή βαρύτητας), το συστημα αυτοπροστασίας και τα ηλεκτρονικά που φέρουν τα αεροσκαφη, κυρίως το ραντάρ κοκ. Περαιτέρω, την αεροπορική ισχύ επηρεάζει το στρατηγικό βάθος κάθε χώρας ως σημαντικός παράγοντας επιβίωσης του αεροπορικού στόλου (δηλαδή πόσο μακριά βρίσκονται οι αεροπορικές βάσεις απο την εμβέλεια της εχθρικής αεροπορίας), τα δίκτυα αεράμυνας εκατέρωθεν αλλά και ο ρυθμός εξόδων που μπορεί να αποδώσει κάθε αεροπορία ως συνάρτηση των διαθεσιμοτήτων και των ικανοτήτων προσωπικού, της ικανής επάρκειας ανταλλακτικών ή και της γεωγραφικής εγγύτητας των βάσεων εξόρμησης απο το θέατρο των επιχειρήσεων. Είναι σαφές όμως οτι ολα τα ανωτέρω είναι δύσκολα ποσοτικοποιήσιμα. Θα προσπαθήσουμε λοιπον να προσεγγίσουμε το τεχνολογικό επίπεδο των αεροπορικών δυνάμεων με βάση το είδος των αεροσκαφών και κυρίως τον τύπο τους, που καθορίζει και το πόσο σύγχρονα ή οχι είναι.

Οσον αφορά λοιπόν το μέγεθος της αεροπορικής δύναμης (Πιν 9), η ΤΑ υπερτερούσε αριθμητικά σε σύνολο πολεμικών αεροσκαφών σε αναλογίες που κυμαίνονται απο υπερδιπλάσια αεροσκάφη το 1967 εως 1,3 προς 1 το 1974.

Πίνακας 9. Μέγεθος Αεροπορικών Δυνάμεων Ελλάδας-Τουρκίας (1964-1974)

	1964	1967	1974
Ελλάδα			
Σύνολο Αφων Μαχης	198	198	225
Μεταγωγικά	30	30	74
Αφη Νεας Γενιάς ¹	-	72	112 ^{2,3}
Τουρκία			
Σύνολο Αφων Μάχης	340	450	290
Μεταγωγικά	60	80	44 ⁴
Αφη Νεας Γενιάς ¹	40	115	133 ^{2,3}

Πηγή: International Institute for Strategic Studies, The Military Balance, Volumes 1964-1967-1974, Routledge

1. Σαν μαχητικά Νέας γενιάς θεωρούμε τα αεροσκάφη 2^{ης} Γενιάς που σχεδιάστηκαν τέλη δεκαετίας του '50 και μπήκαν σε υπηρεσία στις αρχές της δεκαετίας του '60. Τέτοια α/φη σε Ελλάδα και Τουρκία μέχρι το 1974 ήταν τα F-5, F-104 και βέβαια το F-4 Phantom. Η Τουρκική αεροπορία είχε σε υπηρεσία το 1974 και περίπου 80 βομβαρδιστικά F-100 Sabre και 30 αναχαιπιστικά σημείου F-102 Dagger. Αν και τα αεροσκάφη αυτά θεωρούνται επίσης από κάποιους αναλυτές 2^{ης} γενιάς, εν τούτοις πρόκειται για αεροσκάφη κατώτερων δυνατοτήτων: τα F-102 ήταν σχεδιασμένα για αναχαίτιση στρατηγικών βομβαρδιστικών σε μεγάλα ύψη και ακατάλληλα για κλειστές αερομαχίες περιβάλλοντος Αιγαίου: οι πύραυλοι τους δεν μπορούσαν να εγκλωβίσουν τα αντίπαλα μαχητικά κάτω από αυτές τις συνθήκες. Η ΤΑ τα απέσυρε εξάλλου πολύ σύντομα στα τέλη της δεκαετίας του '70, μετά από 7 μόλις χρόνια υπηρεσίας. Τα δε πολυάριθμα Sabre (πρόγονοι των A-7 Corsair), ήταν κατάλληλα μόνο για αποστολές βομβαρδισμού και εγγυς αεροπορικής υποστήριξης σε μεσαία εμβέλεια, με χαμηλές δυνατότητες αυτοπροστασίας. Ιδανικά μάλιστα για την Κύπρο, όπου χρησιμοποιήθηκαν κατά κόρον το 1974, αλλά ακατάλληλα για το, κορεσμένο σε αεροσκάφη αναχαίτισης και με πυκνό δίκτυο αεράμυνας, περιβάλλον του Αιγαίου και Εβρου.
2. Μια Μοίρα F-4 Phantom (18 α/φη) για κάθε μια χώρα.
3. Τον Ιούλιο του '74, η Ελλάδα είχε παραλάβει προ τριμήνου τα F-4 και είχε εκπαιδεύσει και τους χειριστές τους, η μοίρα όμως δεν είχε αξιολογηθεί ακόμη ως επιχειρησιακή. Η Τουρκία άρχισε να παραλαμβάνει τα δικά της F-4 μόλις τον Αύγουστο του '74.
4. Περιλαμβάνονται και 10 σύγχρονα C-130, ενώ ο ελληνικός μεταφορικός στόλος αποτελείται από μικρής μεταφορικής ικανότητας παλαιές 'Ντακότες' C-47 και Noratlas

Η αεροπορία είναι βέβαια, όπως τονίσαμε παραπάνω, ένα Όπλο εντάσεως τεχνολογίας, συνεπώς, η παρουσία σύγχρονων μαχητικών κάνει τη διαφορά. Στην περίπτωση Ελλάδας και Τουρκίας, τέτοια α/φη ήταν τα F-5 και τα F-104, τα οποία εισήλθαν σε υπηρεσία τη δεκαετία του '60. Τα υπόλοιπα αεροσκάφη ήταν σχεδιάσεις της δεκαετίας του '50, ενώ κάποια πιο σύγχρονα (όπως το F-100, βλέπε και Σημείωση 1 στον Πιν 9), ήταν χρήσιμα σε συγκεκριμένους μόνο ρόλους. Ενώ το πιο αξιόμαχο αεροσκάφος των δύο χωρών ήταν το F-4, το οποίο πρωταγωνίστησε στον πόλεμο του Βιετναμ. Αυτό το αεροσκάφος είχε πρωτόγνωρες δυνατότητες όσον αφορά την εμβέλεια του και το οπλικό φορτίο που μπορούσε να μεταφέρει.

Επικεντρώνοντας λοιπόν την ανάλυση στα αεροσκάφη Νέας Γενιάς, παρατηρούμε οτι μετά το 1964 υπάρχει ισορροπία ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία σε σύγχρονα αεροσκάφη. Ενώ τον σημαδιακό Ιούλιο του '74, η ελληνική αεροπορία υπολείπεται ελάχιστα σε αριθμούς της Τουρκικής και είχε διαθέσιμη μια επιπλέον Μοίρα Phantom, έστω όχι σε επιχειρησιακό επίπεδο.

Σημειώνουμε, ότι το πρώτο πλήγμα και ο ρυθμός απωλειών κάθε αεροπορίας στα πρώτα στάδια της σύγκρουσης είναι καθοριστικός παράγοντας για τη συνέχιση του αεροπορικού αγώνα. Με την προϋπόθεση, λοιπόν ότι δεν θα υπήρχε στρατηγικός αιφνιδιασμός (όπως πχ υπήρξε η καταστροφή της Συριακής αεροπορίας απο την Ισραηλινή το 1967), θεωρούμε ότι η επίτευξη αεροπορικής υπεροχής της μιας ή της άλλης πλευράς θα εξαρτιόταν απο μια πλειάδα παραγόντων και σίγουρα δεν ήταν δεδομένη για την τουρκική πλευρά: δεν υπάρχει κάποιος λόγος να υποθέσουμε οτι ο εξοπλισμός, η εκπαίδευση και οι τακτικές της ελληνικής αεροπορίας ήταν κατώτερες της τουρκικής, εφόσον και οι δυο αεροπορίες έχουν οργανωθεί και εξοπλιστεί απο τις ΗΠΑ. Αντίθετα, η χαμηλή απόδοση των τούρκων πιλότων κατά τις εικονικές αερομαχίες στο Αιγαίο τη δεκαετία του '80 μάλλον καταδεικνύουν το αντίθετο...

Μολαταύτα, υφίσταντο μια σειρά προβλημάτων στη δυνατότητα της ελληνικής αεροπορίας να επιχειρεί με επιτυχία στο Θέατρο Κύπρου:

Η Κύπρος απέχει πολυ απο τις βάσεις της ελληνικής αεροπορίας στην ηπειρωτική χώρα, σε αντίθεση με τις αντίστοιχες τουρκικές. Η χρήση αεροδρομίων του Αιγαίου, πχ της Ρόδου, για διασπορά των αεροσκαφών, δεν βελτίωνε την τακτική κατάσταση, καθώς αυτά τα αεροδρόμια δεν είχαν καταφύγια, αντιαεροπορική κάλυψη, αποθέματα πυρομαχικών και παρείχαν μονο περιορισμένες δυνατότητες αναπλήρωσης καυσίμου. Επίσης ήταν πολυ κοντά στο έδαφος του αντιπάλου, συνεπώς ευάλωτα σε προσβολή και καταστροφή τους. Το κυριότερο, τα αεροσκάφη της ΠΑ δεν είχαν την απαιτούμενη εμβέλεια για να επιχειρήσουν πάνω απο την Κύπρο και να επιστρέψουν στην Ελλάδα. Και τα αεροδρόμια της Κύπρου δεν είχαν διαμορφωθεί για να υποστηρίξουν επιχειρήσεις: η ΠΑ ΔΕΝ διέθετε βάσεις στην Κύπρο, οι πιλότοι της δεν είχαν εξοικειωθεί στο περιβάλλον του νησιού και δεν μπορούσαν να υπολογίζουν σε υποστήριξη απο φίλιες δυναμεις αεράμυνας. Ακομη χειρότερα, τα αεροσκάφη της ΠΑ που θα πήγαιναν στην Κύπρο, παρέμεναν ευάλωτα σε επιχειρήσεις αεροπορικής Αρνησης (denial) απο τα αντίστοιχα τουρκικά, σε όλο το μήκος της διαδρομής προς το νησί.

Συνεπώς, η 'Κύπρος κείτο μακράν' για την ΠΑ όπως φέρεται ότι διατεινόταν ο Κ. Καραμανλής το 1974. Σε αντίθεση με την ΤΑ η οποία εχει δυνατότητα διπλάσιου ή και τριπλάσιου αριθμού εξόδων, χρησιμοποιώντας μεταξύ άλλων τη Βάση του Incirlik, μερικά χιλιόμετρα έξω απο τα Αδανα. Πάνω απο την

Κύπρο, οι απειλές για τα τουρκικά αεροσκάφη ήταν ασήμαντες, καθώς εκτός από δυο μικρά ρανταρ προειδοποίησης και συμβατικά αντιαεροπορικά πυροβόλα του 2^{ου} ΠΠ, η Κύπρος ΔΕΝ διέθετε οργανωμένο δίκτυο αεράμυνας, με ραντάρ και αντιαεροπορικούς πυραύλους³¹, αντίστοιχο πχ με αυτό της Αιγύπτου, το οποίο προκάλεσε την καταστροφή του 40% της Ισραηλινής αεροπορίας το 1974. Σε αυτό το περιβάλλον, η ύπαρξη σημαντικού αριθμού βομβαρδιστικών F-100 Sabre, σαφώς και έδινε προβάδισμα στην τουρκική πλευρά, η οποία μπορούσε να κρατήσει τα 'καλά' της αεροσκάφη για το Αιγαίο.

Συνοψίζοντας, οι Τούρκοι μπορούσαν να επιτύχουν αεροπορική υπεροχή (ή ακόμη και αεροπορική κυριαρχία) στο Θέατρο της Κύπρου, καθώς η ελληνική πλευρά δεν είχε αναπτύξει την απαιτούμενη υποδομή (αεροπορικές βάσεις, δίκτυο αεράμυνας και κυρίως προμήθεια αεροσκαφών με την απαιτούμενη εμπέλεια) για να αντισταθμίσει το πλεονέκτημα της γεωγραφικής εγγύτητας της Τουρκίας³².

Σε αντίθεση όμως με την Κύπρο, η αεροπορική αντιπαράθεση στο Αιγαίο ήταν σαφώς πιο ισορροπημένη υπέρ της ελληνικής πλευράς. Εδώ η γεωγραφία δεν αποτελούσε πρόβλημα για την ελληνική πλευρά, ενώ αντίθετα το επιχειρησιακό περιβάλλον ήταν παντελώς άγνωστο στους τούρκους πιλότους της εποχής. Εστω και αν η ελληνική αεροπορία δεν μπορούσε να επιχειρήσει αποτελεσματικά στην Κύπρο, μολαταύτα μπορούσε να αντεπιτεθεί στο Αιγαίο με δεδομένο ότι όπως είδαμε παραπάνω είχε επαρκή αριθμό σύγχρονων αεροσκαφών για να αντιπαρατεθεί στα αντίστοιχα τουρκικά. Εξάλλου, βασική αρχή του αεροπορικού πολέμου είναι η αεροπορική αντεπίθεση και άρα η καταστροφή της αντίπαλης αεροπορίας και των αεροπορικών βάσεων αυτής.

Σε κάθε περίπτωση, η αεροπορική υπεροχή της Τουρκίας στην Κύπρο, θα μπορούσε σε βάθος χρόνου να εξισορροπηθεί με συστηματική προπαρασκευή (απόκτηση κατάλληλων πτητικών μέσων και υποδομών στο ίδιο το νησί). Ενώ στο σύνολο του ελληνοτουρκικού θεάτρου αντιπαράθεσης,

³¹ Για λεπτομερή ανασκόπηση των στρατιωτικών ικανοτήτων της Ελληνικής πλευράς στην Κύπρο (οπλισμός, μονάδες, επιτελικά σχέδια), βλέπε Ιωάννης Γ. Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Απτίλες, Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1998

³² Είναι εντυπωσιακό ότι η Ελλάδα παρήγγειλε μόλις τον Ιούνιο του '74, **ένα μήνα πριν την τουρκική εισβολή**, 60 Βαρεα Βομβαρδιστικά A-7, 40 καταδιωκτικά Mirage F-1 και 18 C-130! Η έγκαιρη προσθήκη αυτών των αεροσκαφών θα ανέτρεπε πλήρως την αεροπορική ισορροπία υπέρ της Ελλάδος, καθώς στο σύνολο τους μπορούσαν να επιχειρήσουν στην Κύπρο ..Βλέπε IISS, Military Balance Vol 1974, σ.88 & Γρηγ.Μπιονάνος, Η Αλήθεια, σ.158

φαίνεται ότι υφίστατο αεροπορική ισορροπία δυνάμεων καθ'όλη τη δεκαετία 1964-1974. Συνεπώς δεν ήταν εφικτή η δυνατότητα τουρκικής αεροπορικής κυριαρχίας το 1964, το 1967 ή ακόμη και το 1974, με ότι αυτό μπορεί να συνεπάγεται για την έκβαση ενός γενικευμένου ελληνοτουρκικού πολέμου.

Είδος και πλήθος πολεμικών πλοίων

Όσον αφορά τη ναυτική ισχύ, οι δύο χώρες ήταν πρακτικά ισοδύναμες σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας '64-74 (Πιν 10).

Ήταν επίσης χαμηλής μαχητικής δυναμικότητας: οι μονάδες επιφανείας των 2 χωρών ήταν παλαιά αντιτορπιλικά του 2^{ου} ΠΠ, παραχωρημένα από τις ΗΠΑ (το 1964 η Ελλάδα είχε ακόμη σε υπηρεσία το θρυλικό θωρηκτό 'Αβέρωφ'). Ενώ τα (πολυαριθμότερα) υποβρύχια της Τουρκίας ήταν επίσης παλαιές σχεδιάσεις και αναξιόπιστες για σύγχρονο πόλεμο.

Η αριθμητική δε υπεροχή της Τουρκίας στις αρχές της δεκαετίας του '70 εξισορροπείται από ποιοτικά χαρακτηριστικά, όπως ήταν τα σύγχρονα υποβρύχια Κλάσης 209³³.

Πίνακας 10. Πολεμικό Ναυτικό Ελλάδας-Τουρκίας (1964-1974)

	1964	1967	1974
Ελλάδα			
Σκάφη Επιφανείας	9	9	9
Υποβρύχια (Νεας Γενιάς)	2(-)	3(-)	7 (4 ¹)
Αποβατικά	23	23	22
Τουρκία			
Σκάφη Επιφανείας	9	8	15
Υποβρύχια (Νεας Γενιάς)	10(-)	10(-)	14(-)
Αποβατικά	-	-	90

Πηγή: International Institute for Strategic Studies, The Military Balance, Volumes 1964-1967-1974, Routledge

³³Επιπλέον, το ελληνικό ΠΝ είχε πρωτοπορήσει, παραλαμβάνοντας το 1973 4 ταχεία σκάφη εξοπλισμένα με κατευθυνόμενους πυραύλους EXOCET, ένα οπλικό σύστημα που είχε μόλις πρωτοεμφανισθεί στη διεθνή σκηνή. Τα σκάφη αυτά είναι ιδανικά για χρήση στο περιβάλλον του Αιγαίου, όπου οι άφθονες βραχονησίδες προσφέρουν κάλυψη από τα εχθρικά ρανταρ επιφανείας. Όμως η συγκεκριμένη τεχνολογία ήταν ακόμη σε νηπιακή μορφή, καθώς οι δοκιμαστικές βολές EXOCET του ΠΝ ήταν αποτυχημένες, βλέπε στο: Γρηγ. Μπονάκος, Η Αλήθεια, σ. 156

1. Πρόκειται για τα Γερμανικά Type 209, τα οποία ήταν τα πιο σύγχρονα συμβατικά υποβρύχια της εποχής. Η Ελλάδα είχε παραγγείλει 4 το 1969 και είχαν όλα ενταχθεί στον ελληνικό στόλο μέχρι και το 1973

Όσον αφορά βέβαια την ίδια την Κύπρο, όπως και στην περίπτωση της αεροπορικής ισορροπίας, η εγγύτητα της Τουρκίας δημιουργούσε δεδομένα τοπικής ναυτικής υπεροχής για αυτήν.

- Η Ελλάδα επιζητούσε το ναυτικό αποκλεισμό του νησιού, ώστε η Τουρκία να μην μπορεί να επιχειρήσει στρατιωτική επέμβαση
- Η Τουρκία επιζητούσε επίσης τον ναυτικό (και αεροπορικό) αποκλεισμό της Κύπρου για να εξασφαλίσει την ασφαλή μεταφορά και αποβίβαση δια θαλάσσης των απαιτούμενων μέσων

Ο στόχος της Ελλάδας μπορούσε να ικανοποιηθεί μόνο υπο την προϋπόθεση αεροπορικής υπεροχής, καθώς το ΠΝ της εποχής δεν μπορούσε να επιχειρήσει στη ΝΑ Μεσόγειο χωρίς αυτήν. Οι μονάδες επιφανείας του ΠΝ στερούντο αντιαεροπορικής προστασίας (το ΠΝ απέκτησε τις πρώτες σύγχρονες φρεγάτες εξοπλισμένες με αντιαεροπορικούς πυραύλους μόλις το 1980). Η πλεύση τους προς Κύπρο καθίστατο απαγορευτική χωρίς αεροπορική προστασία, όπως απέδειξε και η βύθιση του τουρκικού Kocatepe κατά τις επιχειρήσεις του 1974 απο φίλια αεροπορικά πυρά. Η επάκτια δε άμυνα με πυροβόλα είναι απο μόνη της ένας παρωχημένος, στατικός στόχος για την αντίπαλη αεροπορία. Απέμενε μόνον για την ελληνική πλευρά η δυνατότητα ναυτικού αποκλεισμού με την χρήση των σύγχρονων υποβρυχίων Type 209. Πράγματι τα επιχειρησιακά σχέδια προέβλεπαν τη χρήση ενός υποβρυχίου για το σκοπό αυτό³⁴. Απο την άλλη πλευρά, η Τουρκία είχε τη δυνατότητα αντιμετρων στη συγκεκριμένη απειλή: τα παλαιά, αλλά ευάριθμα, τουρκικά σκάφη επιφανείας είχαν σαν κύριο ρόλο τον ανθυποβρυχιακό πόλεμο. Ενω το τουρκικό Ναυτικό απέκτησε το 1972-'73, πολυ πριν το ελληνικό, 3 ελικόπτερα ανθυποβρυχιακού πολέμου AB-205 και 12 αεροσκάφη Ναυτικής επιτήρησης S-2 Tracker. Ο αριθμός αυτών των μέσων ήταν βέβαια ανεπαρκής για την αντιμετώπιση των ελληνικών υποβρυχίων στο σύνολο της γραμμής αντιπαράθεσης, όμως επαρκούσε για την επιτήρηση της ζώνης απόβασης στα ανοικτά της Βόρειας Κύπρου.

³⁴ Το Σχέδιο 'Κ' ('Κ'=Κύπρος), τελευταία αναθεώρηση απο Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνας (ΑΣΕΑ)-1968 προέβλεπε τη χρήση ενός (1) υποβρυχίου για την προσβολή της αποβατικής δύναμης, Βλέπε στο Ι. Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Απίλες

Ο στόχος της Τουρκίας (μεταφορά και αποβίβαση στρατευμάτων στην Κύπρο), περιέργως στερείτο πρακτικών ερεισμάτων, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70, καθώς η Τουρκία τη δεκαετία του '60 ΔΕΝ ΕΙΧΕ ΑΠΟΒΑΤΙΚΟ ΣΤΟΛΟ, ΟΥΤΕ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΕΡΑΠΟΒΑΣΗΣ και τις 2 φορές που απείλησε με απόβαση (δηλαδή το 1964 και 1967).

Χαρακτηριστικά ο Τούρκος ΥΠΕΞ Caglayangil, παρών στην Κρίση του '67, αναφέρει στα Απομνημονεύματα του την απάντηση του Τούρκου ΑΓΓΕΕΘΑ Tural στην ερώτηση των πολιτικών για το πότε θα είναι έτοιμοι να κάνουν απόβαση στην Κύπρο³⁵:

‘Το NATO δεν μας δίνει αποβατικά πλοία..δεν έχουμε στα χέρια μας ούτε ενα φερυμποουτ. Θα φέρουμε φερυ μποουτ και αβαθεις μαούνες απο την Ιστανμπούλ. Με αυτά θα γίνει η μεταφορά στρατιωτών...Ο στρατός δεν έχει ελικόπτερα...Επτά ελικόπτερα έχουμε όλα κι όλα. Και απο αυτά τα δύο είναι εκτός λειτουργίας, επειδή δεν έχουμε ανταλλακτικά’

Σύμφωνα με τον Caglayangil, ο τούρκος πρωθυπουργός Demirel έδωσε τότε (Νοε. 1967) την εντολή να ξεκινήσει η ναυπήγηση αποβατικών στα τουρκικά ναυπηγεία και η προμήθεια ελικοπτέρων και σύγχρονων μεταγωγικών αεροσκαφών (βλέπε και Πιν.9 – Μεταγωγικά αφη Τουρκίας το 1972 και 1974).

Συνοψίζοντας, η Ελλάδα δεν μπόρεσε σε καμία χρονική περίοδο να εξισορροπήσει την τουρκική ναυτική υπεροχή στο Θέατρο Κύπρου, όμως και η Τουρκία μέχρι το 1974 αδυνατούσε να εκμεταλλευτεί αποτελεσματικά την τοπική υπεροχή της, καθώς μόλις στις αρχές της δεκαετίας του '70 ανέπτυξε δυνατότητες μεταφοράς στρατευμάτων απο θαλάσσης και αέρος. Σε κάθε περίπτωση, πλην των υποβρυχίων, κανένα άλλο μέσο του ΠΝ δεν μπορούσε να επιχειρήσει στην Κύπρο. Στο υπόλοιπο όμως του ελληνοτουρκικού θεάτρου αντιπαράθεσης, δηλαδή στο Αιγαίο, υφίστατο ναυτική ισορροπία δυνάμεων, και με δεδομένη όπως είδαμε παραπάνω και την αεροπορική ισορροπία, σε περίπτωση γενικευμένου πολέμου η Τουρκία πολύ δύσκολα θα μπορούσε να απειλήσει τα ελληνικά νησιά ή την ενδοχώρα με πχ. ναυτικό αποκλεισμό ή κάποιας μορφής αποβατική επιχείρηση.

Ισορροπία Χερσαίων Δυνάμεων στα Θέατρα Κύπρου και Εβρου

Για να ολοκληρώσουμε την ανάλυση μας πρέπει να διερευνήσουμε και το ισοζύγιο Δυνάμεων στην Ξηρά:

- η επιλογή ενός γενικευμένου πολέμου θα σήμαινε πιθανότατα σύγκρουση χερσαίων δυνάμεων στον Εβρο

³⁵ Ιχσαν Σαμπρι Τσαγλαγιαγκιλ, Οι Αναμνήσεις μου, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001, σ. 266

- η άμυνα μιας νήσου έναντι αποβατικής ενέργειας εξαρτάται βέβαια ευθέως από την ποιότητα της χερσαίας δύναμης που την προστατεύει-
μονο ο Στρατός Ξηράς μπορεί να προχωρήσει σε κατοχή εδάφους.

Θέατρο Εβρου

Αναλύσαμε εκτενώς παραπάνω τα πλεονεκτήματα που παρέχει η γεωγραφία στην ελληνική πλευρά. Το στενό του μετώπου και η ύπαρξη του ποταμού-υδάτινου κωλύματος γενικά δεν ευνοούν τον επιτιθέμενο. Αν αυτός ήταν η Τουρκία, τότε θα έπρεπε να έχει δυνατότητες ταχείας ζεύξης του ποταμού και υπέρτερη ισχύ πυρός, κυρίως τεθωρακισμένων, για να διασπάσει τις αμυντικές θέσεις του 4^{ου} ΣΣ.

Η Τουρκία όμως μόλις τα τελευταία χρόνια απέκτησε σύγχρονα μέσα ζεύξης του Εβρου, ενώ το 1974 τα σύγχρονα τεθωρακισμένα της Ελλάδας (500 M-48 & 60 νεοπαραληφθέντα τελευταίας τεχνολογίας γαλλικά AMX-30) εξισορροπούσαν μερικώς το αριθμητικό πλεονέκτημα της Τουρκίας στο σύνολο των τεθωρακισμένων (1500 M-47 & M-48 τουρκικά μέσα άρματα μάχης έναντι 860 της Ελλάδας)³⁶.

Πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι η τεχνολογία των τεθωρακισμένων αποτελεί κρίσιμο παράγοντα ισχύος, εξίσου σημαντικό με τον αριθμό τους. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε ότι τα τουρκικά άρματα M-47 που επιχειρούσαν στην Κύπρο δεν είχαν υδραυλικό σύστημα περιστροφής του πύργου τους, ο οποίος γύριζε χειροκίνητα (και αργά). Στο διάστημα ανάμεσα στους 2 Απτίλες η ΕΦ αιχμαλώτισε άθικτο ένα άρμα M-47, το οποίο επισκευάστηκε από ελληνες τεχνικούς (οι οποίοι αποκατέστησαν την υδραυλική περιστροφή του πύργου) και επανδρώθηκε από ελληνικό πλήρωμα. Το άρμα αυτό επιχείρησε ΜΟΝΟ του στον 2ο Απτίλα κατά των τουρκικών M-47 και εξουδετέρωσε 6 από αυτά σε αρματομαχία στο χωριό Σκυλλούρα κοντά στη Μόρφου. Πέρα από τον τακτικό αιφνιδιασμό, μεγάλο μέρος της επιτυχίας του οφείλετο στην ταχεία περιστροφή του πύργου του³⁷.

³⁶ IISS-Military Balance 1974-1975. Για το 1974 αναφέρονται στην Τουρκία 1800 Μέσα Άρματα M-47 & M-48 ενώ για το 1975, το πλήθος μειώνεται στα 1500 (πιθανότατα λόγω της παλαιότητας του υλικού κάποια άρματα, είτε αποθηκεύτηκαν, είτε χρησιμοποιήθηκαν σαν πηγή ανταλλακτικών). Με βάση το SIPRI, η Τουρκία προμηθεύτηκε 1000 M-47&M-48 ανάμεσα στο 1971-73 σαν παραχώρηση από τα αμερικανικά αποθέματα. Δεν κατέστη δυνατό να βρεθεί η ακριβής αναλογία M-47/M-48 για την Τουρκία. Είναι ασφαλές όμως να υποθέσουμε ότι ο κύριος κορμός του τουρκικού αρματικού δυναμικού ήταν τα παλαιότερης τεχνολογίας M-47.

³⁷ Ιωάννης Σ. Μαμουνιδάκης, 'Τα Τεθωρακισμένα στην Κύπρο, Εξελιξη και Δραση', Αθήνα, εκδ. Δούρειος Ιππος, 2008, σ. 80-81,95

Θέατρο Κύπρου

Το ελληνικό στοιχείο, πριν την απόβαση του Τουρκικού στρατού στο νησί, είχε το ισχυρό πλεονέκτημα στρατιωτικής κατοχής εδάφους κατοικούμενο απο φίλιο πληθυσμό. Το πλεονέκτημα αυτό απώλεσε το 1974 και απο τότε η ισορροπία δυνάμεων στην Κύπρο, ορίζεται σε εντελώς διαφορετική και δυσμενέστερη βάση για την ελληνική πλευρά.

Ηδη απο την απαρχή της Κυπριακής ανεξαρτησίας οι ελληνοκύπριοι άρχισαν να εξοπλίζονται. Στην αρχή, ο εξοπλισμός ήταν έργο κυρίως παρακρατικών εθνικιστικών ομάδων³⁸. Στη συνέχεια, όταν η διεθνοτική καχυποψία οδήγησε σε ακυβερνησία και ακολούθως σε ανοικτή σύγκρουση (Δεκέμβριος 1963), τον εξοπλισμό ανέλαβε επίσημα το εθνικό κέντρο το οποίο βοήθησε καθοριστικά τους ελληνοκυπρίους στην συγκρότηση της Εθνικής Φρουράς, η οποία ήταν στην ουσία Τακτικός Στρατός μεγέθους Σώματος Στρατού. Με δύναμη συνολικά 30 ταγμάτων πεζικού (το ένα απο αυτά μηχανοκίνητο, τα 18 ενεργά και τα υπόλοιπα επιστρατευόμενα), η ΕΦ είχε επίσης 1 επιλαρχία Αναγνώρισης (36 ελαφρα τεθωρακισμένα) και 1 επιλαρχία Μέσων Αρμάτων (32 μέσα άρματα μάχης), 7 μοίρες πυροβολικού (80 πυροβόλα) και 2 μοίρες Ειδικών Δυνάμεων. Το υλικό ήταν κυρίως ανατολικής προέλευσης, πχ σοβιετικά τεθωρακισμένα T-34 και σχετικά παλαιό. Ομως αποτελούσε έναν αξιόμαχο αντίπαλο ενάντια σε αποβατική δύναμη, η οποία θα έπρεπε να υπερισχύει τουλάχιστον 5 προς 1 εναντίον των αμυνομένων.

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα που συγκροτείται η ΕΦ, αποφασίζεται και η αποστολή στην Κύπρο μιας αμιγούς ελληνικής δύναμης, της ΕΛΔΥΚ/Μ. Επρόκειτο για μια Μεραρχία ενισχυμένης σύνθεσης (11 ενεργα ΤΠ και 2 Μοίρες ΕΔ), με πλήρη επάνδρωση, καλύτερο οπλισμό από την Εθνική φρουρά, ειδικά σε βαρέα οπλα (34 σύγχρονα άρματα M47/M24 και 30 καταστροφείς αρμάτων M18) και αναμφισβήτητα με απείρως ανώτερη πειθαρχία και εκπαίδευση απο την ΕΦ. Με συνολική δύναμη περίπου 5,000 ανδρών και με μοναδική αποστολή την αντιμετώπιση και εξάλειψη τυχόν τουρκικού προγεφυρώματος, οι μονάδες και τα μέσα της ήταν διεσπαρμένες στα πιθανα σημεία απόβασης (Κερύνεια, Αμμόχωστος, Μόρφου-Καραβοστάσι)³⁹.

³⁸ Οπως ήταν για παράδειγμα η 'Οργάνωση Ακρίτας' και οι Λόχοι 'Σαμψών' και 'Λυσσαρίδη'

³⁹ Για την ΕΛΔΥΚ/Μ αναλυτική παρουσίαση βλέπε στο Ι.Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους 2 Απτίλες, σ. 95-104, 357-359

Τουρκική αεροπορική υπεροχή στην Κύπρο- καταλυτική ή όχι για την ισορροπία δυνάμεων?

Οι παραπάνω χερσαίες δυνάμεις αποτελούσαν μια υπολογίσιμη δύναμη αποτροπής (ειδικά η ΕΛΔΥΚ/Μ), η οποία όμως στερείτο αποτελεσματικής αντιαεροπορικής κάλυψης. Το γεγονός αυτό οδήγησε κάποιους αναλυτές να αμφισβητήσουν την δυνατότητα αποτελεσματικής αποτροπής μιας τουρκικής απόβασης. Αναφέρεται πχ. η εξουδετέρωση τον Ιούλιο του '74, του (επίλεκτου) 256 Τάγματος Μηχανοκίνητου Πεζικού της ΕΦ απο την ΤΑ, όταν η μονάδα κινήθηκε το πρωί της εισβολής απο τη Λευκωσία εναντίον του προγεφυρώματος Κερύνειας. Μια προσεκτικότερη, όμως μελέτη των δεδομένων καταδεικνύει μια διαφορετική εικόνα:

1. Η τουρκική αεροπορία (και το ναυτικό) δεν είχαν δυνατότητα νυκτερινών επιχειρήσεων
2. Τα επιτελικά σχέδια προέβλεπαν την επιβίωση (μέσω κάλυψης και διασποράς των μέσων), ώστε την 1^η νύχτα (και σε κάποιο βαθμό και την 2^η) μετά την εγκατάσταση προγεφυρώματος, αυτό να προσβληθεί με δυνάμεις υπέρτερες τουλάχιστον κατά 4 προς 1 και με την υποστήριξη βαρέων όπλων. Ειδικά η εκπαίδευση της ΕΛΔΥΚ/Μ που αφορούσε αποκλειστικά την προσβολή προγεφυρώματος ήταν προσανατολισμένη στον νυκτερινό αγώνα⁴⁰.

Συνεπώς, η επιβίωση των χερσαίων δυνάμεων σε περιβάλλον εχθρικής αεροπορικής υπεροχής, φαίνεται εφικτή για τα δεδομένα της εποχής με την προϋπόθεση βέβαια ότι οι δυνάμεις αυτές θα είναι σωστά προετοιμασμένες για την αποστολή τους και θα υπάρχει έγκαιρη προειδοποίηση. Τονίζεται δε ότι η κατοχή εδάφους αποτελεί πλεονέκτημα το οποίο δύσκολα αίρεται ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΑ απο αεροπορική ισχύ. Παράβλεπε πχ. την επιβίωση του σερβικού στρατού στο Κόσοβο το 1999, παρά τη συντριπτική αμερικανική αεροπορική υπεροχή.

Υποβάθμιση μαχητικής αξίας ΕΦ/ Αποχώρηση ΕΛΔΥΚ/Μ

Η αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ τον Δεκέμβρη του 1967 μετά την επιβολή (απειλή ελληνοτουρκικού πολέμου) εκ μέρους της Τουρκίας, αποτελεί απαρχή υποβάθμισης της χερσαίας ελληνικής αποτροπής. Απο το σημείο αυτό και

⁴⁰ Βλέπε στο Ι.Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους 2 Ατίλες, σ. 95-104. Σημειώνεται ότι ο Μπήτος υπηρέτησε στο Επιτελείο της ΕΛΔΥΚ/Μ, συνεπώς αποτελεί ίσως την πλέον αξιόπιστη πηγή για την επιχειρησιακή ικανότητα της συγκεκριμένης μονάδας

έπειτα η στρατιωτική ικανότητα που κτίστηκε με μεγάλη προσπάθεια απο το 1963 έως το 1967, μειώνεται διαρκώς:

- Το υλικό παλαιώνει και υποβαθμίζεται (πχ αναφέρεται η κακή κατάσταση των ρωσικών τεθωρακισμένων, τα οποία πχ στερούντο ..ασυρμάτων, συνεπώς δεν μπορούσαν να επικοινωνήσουν μεταξύ τους και άρα να επιχειρήσουν συντονισμένα, ενώ υπέφεραν και απο συχνές ακινησίες λόγω έλλειψης ανταλλακτικών)
- Η εκπαίδευση σταδιακά εγκαταλείπεται και η θητεία μειώνεται, επομένως τα επίπεδα επάνδρωσης των μονάδων μειώνονται επίσης. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι απο την θεωρητική οροφή των 15,000 ανδρών εν καιρώ ειρήνης, η δύναμη της Εθνικής φρουράς είχε περιορισθεί το 1970 σε 8000 άνδρες, εκ των οποίων οι 3000 έπρεπε να επανδρώνουν σε στατική διάταξη 248 φυλάκια, κυρίως γύρω απο τους τουρκοκυπριακούς θύλακες...
- Οι πειθαρχικές ποινές των στρατευσίμων δεν εκτελούνται για πελατειακούς λόγους ούτε υπάρχει πρόβλεψη στον Κανονισμό της ΕΦ για αποζημίωση υλικού που έχει φθαρεί με υπαιτιότητα τους. Ενώ ήδη απο το 1968 υπήρχαν σε εκκρεμότητα περίπου 8000 περιπτώσεις λιποταξίας και ανυποταξίας⁴¹.
- Τα στελέχη (ελλαδίτες αξιωματικοί) κυριαρχούνται αριθμητικά απο φίλα προσκείμενους στην δικτατορική κυβέρνηση και στην πλειοψηφία τους όχι αξιοκρατικά επιλέγμενους, με προφανές αποτέλεσμα την χαμηλή ποιότητα ηγεσίας
- Το χειρότερο όλων, η ΕΦ σταδιακά διχάζεται: καταρχήν σε επίπεδο κληρωτών (ανάμεσα σε Ενωτικούς/οπαδούς της ΕΟΚΑ'Β και Μακαριακούς) και επίσης ανάμεσα στα στελέχη-ελλαδίτες και στους ελληνοκυπρίους κληρωτούς, όπου οι μεν δυσπιστούν απέναντι στους δε, με αποκορύφωμα βέβαια το τί προηγήθηκε και επακολούθησε το πραξικόπημα κατα Μακαρίου⁴².

⁴¹ Απο την αναφορά προς Μακάριο στις 16/5/68 του τότε Αρχηγού της ΕΦ, αντιστρατήγου Μορώνη. Αναφέρεται στο Γρ. Μπονάνος, *Η αλήθεια*, σ. 70-71

⁴² Η διολίσθηση της ικανότητας της ΕΦ αποτυπώνεται με ενάργεια απο τον τότε Διοικητή της αντιστρατήγου Χαράλαμπο Χαραλαμπόπουλο, στο Χ. Χαραλαμπόπουλος, *Περιμένοντας τον Απίλα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1992*. Ο Χαραλαμπόπουλος περιγράφει γλαφυρά το διχασμό των Ελληνοκυπρίων στρατεύσιμων ανάμεσα σε Μακαριακούς και οπαδούς της ΕΟΚΑ Β, την επικράτηση ακραίων αξιωματικών ελεγχόμενων απο τον Ιωαννίδη αλλά και την απροθυμία του Μακαρίου να επενδύσει πόρους για τον εξοπλισμό της ΕΦ. Χαρακτηριστικό της αδυναμίας της ΕΦ είναι ότι ο Χαραλαμπόπουλος αιτήθηκε επανειλημένα στον Έλληνα ΓΕΕΘΑ (σ. 74) **την ενίσχυση της ΕΦ απευθείας απο την Ελλάδα με δυο Μοίρες**

Συνοψίζοντας, η Ελληνική χερσαία ισχύς επι του πεδίου της Κύπρου, βρίσκεται στο απόγειο της ανάμεσα στο 1964-1967, οπότε μεταφέρεται και εγκλιματίζεται στο νησί η ΕΛΔΥΚ/Μ και συγκροτείται/εξοπλίζεται και εκπαιδεύεται ισχυρή χερσαία δύναμη, η Εθνική Φρουρά. Με δεδομένες τις αεροναυτικές δυνατότητες της Τουρκίας της εποχής (απουσία αποβατικού στόλου και μεταφορικών ελικοπτέρων αλλά και μη δυνατότητα νυκτερινού αγώνα), η χερσαία αυτή δύναμη φαινόταν ικανή να εξισορροπήσει την τοπική ναυτική και αεροπορική υπεροχή της Τουρκίας, με την προϋπόθεση της έγκαιρης προειδοποίησης και διασποράς/επιβίωσης της δύναμης. Η οποία σε μεταγενέστερο στάδιο (1^η και 2^η νύκτα μετά την εισβολή) θα μπορούσε να εξαλείψει τυχόν τουρκικό προγεφύρωμα.

Η αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ το 1967 και η παραμέληση/υποβάθμιση της μαχητικής ισχύος της Εθνικής Φρουράς (για μια σειρά λόγους που θα εξεταστούν κατωτέρω), σχεδόν εκμηδένισαν τη δυνατότητα χερσαίας αποτροπής σε τοπικό επίπεδο- Θέατρο Κύπρου. Η χαμηλή μαχητική ικανότητα που επέδειξαν σχεδόν το σύνολο των μονάδων της Εθνικής Φρουράς στον Πόλεμο του 1974⁴³, απλώς πιστοποίησε την οδυνηρή αυτή πραγματικότητα. Η διάβρωση της ελληνικής αποτροπής διέφυγε της προσοχής των ελληνικών ελιτ, για πολλά συναπτά έτη πριν το 1974: την στρατηγική χρεωκοπία χρεώνεται εξίσου η πολιτική ελιτ των ελληνοκυπρίων (δηλαδή ο Μακάριος και οι περί αυτών), αλλά και οι, θεωρητικά περισσότερο 'ειδήμονες', έλληνες στρατιωτικοί, για διαφορετικούς λόγους η κάθε πλευρά. Πρόκειται βεβαίως **για κλασσική περίπτωση 'Underbalancing'/ 'Υποεξισορρόπησης'**.

καταδρομών, μια Ιλη Αρμάτων, μια μοιρα αντιαεροπορικού πυροβολικού και μια αντιαρματική πυροβολαρχία για να μπορεί να φέρει η ΕΦ σε επιτυχία την αποστολή της. Ο Μπήτος δε στη δικιά του αφήγηση (Ι. Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Ατίλεις, σ. 146), αναφέρει ότι ακόμα και ανάμεσα στους ελλαδίτες αξιωματικούς υπήρχε φατριασμός και διχασμός, ανάμεσα σε αυτούς της ΕΦ (δεξιούς- ακραίους οπαδούς τους ΙΔΕΑ) και αυτούς της ΕΛΔΥΚ/Μ (επίλεκτους αξιωματικούς της Ένωσης Κέντρου) ..

⁴³ Στο Ι. Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Ατίλεις, βλέπε συμπεράσματα απο τις επιχειρήσεις του 1974, σ. 265-270, όπου περιγράφεται αναλυτικά η χαμηλή απόδοση της ΕΦ σε όλα τα επίπεδα.

3. Συμπεράσματα Νεορεαλιστικού υποδείγματος: Ελλάδα και Τουρκία αντιμέτωπες στην ΝΑ Μεσόγειο- Ισορροπία Δυνάμεων ή Τουρκική Υπεροχή?

Οι Σύμμαχες Ελλάδα και Τουρκία ήρθαν αντιμέτωπες απο τα μέσα της δεκαετίας του '50 για τον έλεγχο της Κύπρου.

Η Τουρκία είχε το πληθυσμιακό πλεονέκτημα που της επέτρεπε να διατηρεί τριπλάσιο σε μέγεθος στρατό ξηράς απο την Ελλάδα. Ομως η Ελλάδα επέδειξε οικονομικο δυναμισμό και αναπτύχθηκε σε μεγέθη ανάλογα με αυτά της Τουρκίας. Αυτό της έδωσε τη δυνατότητα να επενδύσει στην άμυνα της, τόσο όσο και η Τουρκία, εξισορροπώντας σε ενα βαθμό το αριθμητικό πλεονέκτημα των τουρκικών ΕΔ με ποιοτικούς εξοπλισμούς, κυρίως σε αεροπορία (αεροσκάφη 2^{ης} γενιάς) και ναυτικό (υποβρύχια Type209). Σε συνδυασμό με τα πλεονεκτήματα της γεωγραφίας (υδάτινο κώλυμα Εβρου και νησιά Αιγαίου) η Ελλάδα φαίνεται ότι σε ολο το διάστημα της δεκαετίας 1964-1974 αποκαθιστά μια γενική ισορροπία δυνάμεων με την Τουρκία στο Θέατρο Αιγαίου και Εβρου.

Μολαταύτα, η ίδια η Κύπρος, το γεωπολιτικό τρόπαιο για τις 2 χώρες και το αδιάκοπο πεδίο σύγκρουσης των εθνικισμών τους απο το 1955 και μετά, αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα της ελληνικής πλευράς, καθώς εδω η γεωγραφία επιτρέπει στην Τουρκία τη δυνατοτητα αεροπορικής και ναυτικής υπεροχής. Η ελληνικη πλευρά εξισορροπεί προσωρινά το τουρκικο πλεονέκτημα με την ανάπτυξη χερσαίας στρατιωτικής ισχύος επι του πεδίου στην ίδια την Κύπρο, ανάμεσα στο 1964 και το 1967. Αδρανεί όμως ή/και καθυστερεί στην ανάπτυξη υποδομών και στην προμήθεια μέσων που θα της επιτρέψουν να εξισορροπήσει μακροπρόθεσμα την τουρκική αεροναυτική υπεροχή στην Κύπρο. Παράλληλα, η αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας το 1967 και η παραμέληση της Εθνικής Φρουράς τα επόμενα χρόνια, αποδυναμώνουν ακόμη περισσότερο την ελληνική αποτροπή μέχρι την έλευση του μοιραίου 1974.

Η Αμερικανική άποψη για την Ισορροπία Ισχύος Ελλάδας-Τουρκίας: Η δύναμη των πεπιοθήσεων

Σε κάθε περίπτωση, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οι υπολογισμοί της ισχύος είναι περίπλοκοι και η ίδια η ισχύς δυσδιάκριτη. Οι στρατηγικοί αναλυτές των ΗΠΑ έχουν κατά τεκμήριο επαρκή πληροφόρηση και ουδέτερη προσέγγιση.

Είναι ενδιαφέρον να δούμε την ανάλυση τους για την Ισορροπία Δυνάμεων κατά τις ελληνοτουρκικές κρίσεις του 1964, 1967 και 1974:

Κρίση 1964- Στη συνεδρίαση του NSC στις 7/7/64 η ενημέρωση του Υφυπουργού Εξωτερικών George Ball Ασφαλείας προς τον Πρόεδρο Johnson⁴⁴ είναι ότι οι Έλληνες διατηρούν 4 - 5000 στρατό στην Κύπρο έναντι 1000 των Τούρκων. Μολαταύτα, το Πεντάγωνο και ο ίδιος ο Πρόεδρος είχε την άποψη ότι η Τουρκία είχε πολύ ισχυρότερες δυνάμεις από την Ελλάδα και θα μπορούσε εύκολα να εξασφαλίσει προγεφύρωμα (ο εκπρόσωπος του Πενταγώνου αναφέρει σχέση ΤΣ προς Ελληνικό 3 προς 1 και ΤΑ προς Ελληνική 4 προς 1). Παρατηρούμε ότι οι αναλογίες είναι λανθασμένες: πχ για την αεροπορία η σχέση όπως είδαμε παραπάνω ήταν 1,7 προς 1, ενώ απουσιάζουν από την ανάλυση τα εξειδικευμένα χαρακτηριστικά του Θεάτρου επιχειρήσεων, πχ. η απουσία αποβατικών από πλευράς Τουρκίας και γενικά οι περιορισμένες δυνατότητες της για αεραποβατικές επιχειρήσεις.

Κρίση 1967- Κατά τη συνεδρίαση του NSC στις 29/11/67 η ενημέρωση του Αμερικανού ΓΕΕΘΑ Στρατηγού Wheeler⁴⁵ είναι σαφώς πιο λεπτομερής και διεισδυτική από αυτήν που είχαν τα μέλη του NSC το 1964:

- Οι Έλληνες υπερέχουν σε Ναυτική ισχύ και έχουν δυνατότητα αερομεταφοράς δυνάμεων στην Κύπρο, αλλά οι αεροπορικές τους βάσεις είναι πολύ μακριά και η Τουρκία μπορεί να αποκτήσει τοπική αεροπορική υπεροχή σε 24 ώρες. Έτσι θεωρείται ότι μπορεί να αποβιβάσει μια μεραρχία σε πρώτο στάδιο, και μέσα σε ένα μήνα άλλες τρεις, ολοκληρώνοντας τον έλεγχο του νησιού. Δεν υπολογίζεται στην ισορροπία δυνάμεων η αξία της ΕΛΔΥΚ/Μ, καθώς η Ελλάδα δεν μπορεί να της παράσχει αεροπορική κάλυψη..
- Στη Θράκη οι Τούρκοι έχουν πεντε μεραρχίες πεζικού και μια τεθωρακισμένη, ενώ οι Έλληνες τρεις και μια αντίστοιχα. Με αυτά τα δεδομένα, οι Αμερικανοί θεωρούν ότι οι Τούρκοι θα μπορούσαν να προελάσουν στη Θεσσαλονίκη, αν και μάλλον δεν είναι στις προθέσεις τους να το κάνουν...

Παρατηρούμε, για άλλη μια φορά ότι οι Αμερικανοί δεν υπολογίζουν την απουσία τουρκικών αποβατικών (θεωρώντας ίσως ότι η απόβαση θα

⁴⁴ Βλέπε στο Α. Παπαχελας, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας- Ο αμερικανικός παράγων, (1947-1967), Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1997, σ. 123-124. Ο Παπαχελας πραγματοποιεί εκτεταμένη έρευνα στα αμερικανικά αρχεία, μεταξύ άλλων και σε αυτά του National Security Council, που παρατίθενται ανωτέρω.

⁴⁵ Βλέπε στο Α. Παπαχελας, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, σ. 400-401

μπορούσε να γίνει με τα ferry boat του Βοσπόρου..), ενώ και πάλι απουσιάζει ανάλυση με βάση τη γεωγραφία και τον χρόνο (πχ είναι απαραίχες χειμώνα και ο Εβρος είναι πλημμυρισμένος) και βέβαια παραγνωρίζεται η ύπαρξη επι του εδάφους της ΕΛΔΥΚ/Μ. Το γεγονός δε ότι στην Θράκη υφίσταται ισορροπία όσον αφορά τα τεθωρακισμένα και επομένως η Τουρκία δεν μπορεί να προβεί απερίσπαστη σε κινήσεις υπερκέρρασης και ελιγμού για να διασπάσει την ελληνική αμυντική διάταξη, επίσης παραβλέπεται απο τους αμερικανούς.

Κρίση 1974- Η ανάλυση της ισορροπίας απο πλευράς των Αμερικανών τον Ιούλιο του 1974 δεν μεταβάλλεται δραστικά σε σχέση με το παρελθόν. Χαρακτηριστικοί είναι οι διάλογοι Kissinger με τον διευθυντή της CIA William Colby⁴⁶ στις 19 & 20 Ιουλίου, λίγο πριν και όταν έχουν ήδη ξεκινήσει οι επιχειρήσεις. Σε ερώτηση του αμερικανού ΥΠΕΞ αν 'οι ελληνες θα πολεμήσουν', ο Colby απαντά 'ότι οι ντοπιοι ελληνες θα πολεμήσουν'. Αλλά η Ελλάδα δεν έχει ρεαλιστικά δυνατότητες να μεταφέρει στρατεύματα στην Κύπρο και οι περισσότερες δυνάμεις της είναι στη Θεσσαλονίκη και στη Θράκη. Οσο για την αεροπορία της, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά, καθώς οι βάσεις της είναι μακριά απο την Κύπρο'. Και ο Colby συμπεραίνει ότι το πιθανότερο σημείο της ελληνικής αντίδρασης θα ήταν μια επίθεση εναντιον της Τουρκίας στη Θράκη.

Σε γενικές γραμμές, οι αμερικανικοί υπολογισμοί, οι οποίοι αναδεικνύουν διαχρονικά την Τουρκική υπεροχή, δεν συνάδουν με την ανάλυση μας, ιδίως υπερεκτιμώντας το ρόλο της τοπικής αεροπορικής υπεροχής της Τουρκίας σε σχέση με την βιωσιμότητα της ελληνικής χερσαίας δύναμης επι του πεδίου της Κύπρου.

Συμπερασματικά, είναι σαφες οτι εξίσου σημαντική με την ίδια την ισχύ, είναι η πεποίθηση που έχουν για αυτή οι δρώντες. Για παράδειγμα, μια μερίδα της ελληνικής ελιτ, κυρίως έλληνες στρατιωτικοί, έχουν εντελώς διαφορετική άποψη απο αυτή των αμερικανών για το ισοζύγιο δυνάμεων, ιδίως κατά την Κρίση του 1967⁴⁷. Ενώ και οι ίδιοι οι Αμερικανοί εκπλήσσονται

⁴⁶ Οι τηλεφωνικές συνομιλίες (telcons) Colby-Kissinger αναφέρονται στο: Andreas Constandinos, *America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?*, Authorhouse UK, 2009, pp 268-278. Ο Constandinos μαζί με τον Jan Asmussen (βλέπε Jan Asmussen, *Cyprus at War*, IB Tauris, London 2008) είναι οι πρώτοι (και μοναδικοί μέχρι σήμερα) ανάμεσα στους ιστορικούς που έχουν ασχοληθεί με τα γεγονότα του 1974, βασίζοντας την ανάλυση τους στα αποχαρακτηρισμένα αμερικανικά και βρετανικά αρχεία του 1974.

⁴⁷ Για παράδειγμα ο Μπήτος υποστηρίζει emphaticά ότι ούτε το 1964, ούτε το 1967 υπήρχαν οι προϋποθέσεις για μια τουρκική επέμβαση στην Κύπρο: τον χειμώνα του '64 οι καιρικές

απο την, μη αναμενόμενη 'κακή' απόδοση των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων κατά την 1^η φάση του Αττίλα⁴⁸. Τέλος, η αμερικανική ανάλυση της ισορροπίας δυνάμεων για την Κρίση του '67 που είδαμε παραπάνω, αναθεωρήθηκε υπέρ της Ελλάδας από τους ίδιους τους Αμερικανούς μόλις 6 μήνες αργότερα.⁴⁹ Σε κάθε περίπτωση, είναι σαφές ότι η ερμηνεία των συμπεριφορών των δρώντων δεν μπορεί να μην λαμβάνει υπ'όψιν τις πεποιθήσεις τους, μεταξύ άλλων και για την ίδια την ισορροπία δυνάμεων.

Το γεγονός αυτό από μόνο του, αναδεικνύει τους περιορισμούς του νεορεαλιστικού υποδείγματος και την ανάγκη να αναλυθούν περαιτέρω μεταβλητές που δεν έχουν άμεση σχέση με τους συντελεστές ισχύος, μολαταύτα επηρεάζουν την συμπεριφορά των κρατών.

Η αποτυχία του νεορεαλιστικού υποδείγματος- Η συμπεριφορά της Ελλάδας στα σημεία καμπής του Κυπριακού

Με βάση την ανάλυση μας, το 1964 και 1967 η Ελλάδα εξισορροπεί αποτελεσματικά την τουρκική στρατιωτική ισχύ και σε τοπικό επίπεδο στην Κύπρο (μέσω της ισχυρής χερσαίας δύναμης που διατηρεί στο νησί), αλλά και στο συνολικό πεδίο αντιπαράθεσης σε Αιγαίο και Εβρο. Η συνεχιζόμενη οικονομική ευρωστία της Ελλάδας και η πολιτική συμμαχιών της, προσανατολισμένη σταθερά στη Δύση, διασφαλίζουν τη βιωσιμότητα μεσοπρόθεσμα αυτής της στρατιωτικής ισορροπίας, καθώς η Τουρκία δεν μπορεί να την ανατρέψει με εξωτερική εξισορρόπηση (όπως σαφώς καταδεικνύει η παρέμβαση των ΗΠΑ το 1964 για την αποτροπή Τουρκικής μονομερούς ενέργειας στην Κύπρο, αλλά και η στρατιωτική 'ουδετερότητα'

συνθήκες ήταν κακές και δεν υπήρχαν κατάλληλα εκπαιδευμένες τουρκικές δυνάμεις. Την άνοιξη του '64 είχε αφιχθεί η ΕΛΔΥΚ/Μ και το ρίσκο για την Τουρκία ανέβηκε κατακόρυφα. Το δε χειμώνα του 1967, η Τουρκία δεν είχε αρκετές δυνάμεις για να αντιμετωπίσει την Ελλάδα σε 3 μέτωπα (Αιγαίο, Εβρος, Κύπρο) και δεν είχε αποβατικά, βλ. στο Μπήτος, *Απο την Πράσινη γραμμή στους 2 Αττίλες*, σ.124 & σ.157-166. Την ίδια άποψη με τον Μπήτος για την κρίση του 1967 μοιράζεται ο ταξίαρχος Πανουργιάς που υπηρετούσε τότε στο 2^ο ΕΓ/ΓΕΣ, βλ. στο Παν. Πανουργιάς, *Κύπρος, η αποχώρηση της Ελληνικής Μεραρχίας την 29η Δεκεμβρίου 1967, Εθνική μειοδοσία, Αθήνα 2003*.

⁴⁸ Ο ίδιος ο Kissinger ζητά από τον Αμερικανό Α/ΓΕΕΘΑ George Scratchley Brown αξιολόγηση για το τι σημαίνει για το ΝΑΤΟ η αποκαλυφθείσα στρατιωτική αδυναμία της Τουρκίας, βλ. στο J.Asmussen, *Cyprus at War*, IB Tauris, London 2008, pp106.

⁴⁹ Στις 19 με 21 Σεπτεμβρίου 1969 έλαβε χώρα μια συνάντηση στελεχών του State Dpt και του Cyrus Vance στη Virginia. Τα πρακτικά καταγράφηκαν ως 'The Eastern Mediterranean Project' και περιλαμβάνονται στα Cyprus Crisis Files. Στη σελίδα 243 στέλεχος του State Dpt αναφέρει την ύπαρξη μιας εκθεσης 6 μήνες μετά την ελληνοτουρκική κρίση, που αναθεωρεί τις αμερικανικές εκτιμήσεις για τουρκική στρατιωτική υπεροχή κατά τη διάρκεια της Κρίσης. Αναφέρεται στο Σ.Ριζάς, *Ενωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000, σ. 227, 230

που κρατά έκτοτε σταθερά απέναντι στις 2 συμμάχους της, μεταξύ άλλων και με την διατήρηση ισορροπίας στη στρατιωτική βοήθεια προς αυτές). Μολαταύτα, κατά τη διάρκεια της κρίσης του 1964, η Ελλάδα δεν προχωρά σε δραστικές ενέργειες (πχ Ένωση του νησιού με την Ελλάδα) παρά του ότι έχει ουσιαστικά ανατρέψει την τοπική ισορροπία Δυνάμεων υπέρ της με τη μεταφορά της ΕΛΔΥΚ/Μ στο νησί και οι Τούρκοι είναι ακόμα ανέτοιμοι για αεροναυτική δράση. Ενώ την εποχή (1967) που υφίσταται ακόμη ισορροπία Δυνάμεων σε όλα τα επίπεδα (ΚΑΙ στο Θέατρο Κύπρου), η Ελλάδα καθίσταται θύμα της τουρκικής επιβολής (coercion), υποχωρώντας θεαματικά μπροστά στο τουρκικό casus belli και υποβαθμίζοντας την αποτροπή της με την αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ.

Το επόμενο διάστημα μέχρι το 1974, παρά την συνεχιζόμενη ισορροπία σε γενικό επίπεδο και την εντατικοποίηση των ελληνικών εξοπλισμών, η Κύπρος καθίσταται στρατηγική όμηρος της Τουρκίας, καθώς η χερσαία αποτροπή της επί του νησιού διαβρώνεται ραγδαία. Η Ελλάδα δεν επισπεύδει για να αναπληρώσει το έλλειμμα ισχύος της με άλλα μέσα (πχ κατάλληλους αεροναυτικούς εξοπλισμούς μακράς ακτίνας δράσης ή εξωτερική εξισορρόπηση) και η τουρκική πλευρά το 1974 ανατρέπει δραστικά την ισορροπία δυνάμεων, με την ανάπτυξη χερσαίας δύναμης στο νησί. Μια (και ίσως μοναδική) επιλογή για την Ελλάδα θα ήταν μια εκστρατεία **Αεροπορικής Επιβολής** (δηλαδή αεροπορικά πλήγματα στον αντίπαλο στόλο, τις αεροπορικές & ναυτικές βάσεις του αλλά και σε στρατηγικούς στόχους στην τουρκική ενδοχώρα) ως αντίποινα για την Τουρκική εισβολή και με σκοπό την ανατροπή μέρους των κεκτημένων της. Εξάλλου επίθεση από ξηράς στην Τουρκία απαιτούσε μέσα ζεύξης του Εβρου ή/και αεραποβατικά μέσα καθώς και επαρκή δύναμη για επιβολή αεροπορικής υπεροχής, δυνατότητες που δεν υπήρχαν στην Ελλάδα του 1974. Φυσικά, μια εκστρατεία αεροπορικής Επιβολής είχε το ρίσκο της πρόκλησης μεγάλης φθοράς στην ελληνική αεροπορία αλλά και γενικευμένης αντεπίθεσης της Τουρκίας/σύρραξη σε όλα τα μέτωπα, χωρίς να έχει εξασφαλισμένη επιτυχία (με βάση τα διαθέσιμα ιστορικά δεδομένα, μεγάλα και ανεπτυγμένα έθνη σπάνια υποχωρούν σε τέτοιου είδους επιβολή). Μολαταύτα, η (υψηλού ρίσκου) εκστρατεία αεροπορικής επιβολής και η απορρόφηση τυχούσας εχθρικής αντεπίθεσης σε Αιγαίο και Εβρο, **ΗΤΑΝ ΣΤΙΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ** της Ελλάδας της εποχής. Φυσικά, ένα τέτοιο ενδεχόμενο δεν τέθηκε ποτέ επί τάπητος, ούτε από την στρατιωτική ούτε από την μετέπειτα πολιτική διακυβέρνηση της χώρας.

Υποστηρίζουμε, λοιπόν, ότι με βάση τον νεορεαλισμό και την κρατούσα ισορροπία Δυνάμεων, η Ελλάδα: α. θα μπορούσε το 1964 να επιχειρήσει δυναμική ενσωμάτωση της Κύπρου στην Ελλάδα χρησιμοποιώντας την τοπική χερσαία υπεροχή της, β. δεν χρειαζόταν να υποχωρήσει το 1967 μπροστά στην τουρκική επιβολή καθώς υφίστατο ισορροπία δυνάμεων και στην Κύπρο και στο σύνολο του πεδίου αντιπαράθεσης και γ. το 1974 θα μπορούσε δοκιμάσει Αεροπορική Επιβολή εκτός Κύπρου (μια επιλογή μολτατά με υψηλό ρίσκο), με σκοπό να επιβάλλει κόστος στην Τουρκία και έναν 'εντιμο' συμβιβασμό στην ίδια την Κύπρο.

Η Ελλάδα δεν έπραξε τίποτα από τα παραπάνω, συνεπώς πρέπει να διερευνήσουμε περαιτέρω τους παράγοντες που μπορούν να ερμηνεύσουν την συμπεριφορά της.

Για παράδειγμα, μπορεί να υποστηριχθεί από τους νεορεαλιστές ότι η συμπεριφορά της Ελλάδας στο Κυπριακό είναι αποτέλεσμα της επιρροής της ηγεμονικής Δύναμης των ΗΠΑ. Αν πραγματικά συνέβαινε αυτό, τότε το νεορεαλιστικό υπόδειγμα εξακολουθεί να ισχύει, καθώς θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι η Ελλάδα εντάσσεται στο ευρύτερο σύστημα ισορροπίας του Ψυχρού Πολέμου, χωρίς βαθμούς ελευθερίας. Στο επόμενο κεφάλαιο θα εξετάσουμε συνοπτικά την ορθότητα αυτής της υπόθεσης.

5. Η επιρροή της Ηγεμονικής Δύναμης των ΗΠΑ στην ΝΑ Μεσόγειο του Ψυχρού Πολέμου

Η στρατηγική των ΗΠΑ στη ΝΑ Μεσόγειο

Η ΝΑ Μεσόγειος αποτελούσε για τις ΗΠΑ καθ'όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου την πύλη της Μέσης Ανατολής. Όσο η γεωπολιτική σημασία της τελευταίας ενισχυόταν, τόσο αύξανε και το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την περιοχή. Με τα λόγια του ίδιου του Προέδρου Νixon⁵⁰:

‘ Όλοι γνωρίζουμε ότι η Μεσόγειος είναι η πύλη της Αφρικής. Όλοι γνωρίζουμε ότι η Μέση Ανατολή είναι η πηγή του 85% του πετρελαίου της Ευρώπης και του 90% της Ιαπωνίας. Και όλοι γνωρίζουμε ότι πρόκειται για τη Νότια πτέρυγα του ΝΑΤΟ.’

Αναλύοντας την απειλή στη Μεσόγειο, ο Νixon αναγνώριζε ότι δεν πρόκειται για συμβατική απειλή, με την έννοια της ανοιχτής απειλής ενός κράτους εναντίον άλλου, αλλά προέρχεται από ανεύθυνα ριζοσπαστικά στοιχεία (πχ

⁵⁰ Αναφέρεται στο Α.Πελωνη, Ιδεολογία κατά Ρεαλισμού, Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα, 1963-1976, Πολις, Αθήνα 2010, σ.150-152

καθεστώτα που προσβλέπουν στην ΕΣΣΔ και εντάσσονται στη σφαίρα επιρροής της), που ενδέχεται να δρομολογήσουν γεγονότα που θα κλιμακωθούν και θα εμπλέξουν τις μεγάλες δυνάμεις της περιοχής. Ο Εκτος Στόλος των ΗΠΑ και η Νότια Διοίκηση του NATO (Southern Command) είναι τα εργαλεία ισχύος που αντισταθμίζουν τη Σοβιετική επιρροή και θα κρατήσουν την ΕΣΣΔ μακριά από τη Μέση Ανατολή.

Η πολιτική των ΗΠΑ απέναντι σε Ελλάδα, Τουρκία και Κύπρο

Η επιδίωξη των ΗΠΑ να ανασχέσουν τη Σοβιετική στρατηγική επέκτασης μονοπωλεί τη σχέση της με τα κράτη της περιοχής που ανήκουν στη σφαίρα επιρροής της. Σαν ηγεμονική δύναμη, οι ΗΠΑ στρατιωτικοποιούν τη σχέση τους με τις Ελλάδα, Τουρκία και Κύπρο, εφόσον η αντίληψη τους είναι ότι αυτά απειλούνται από τη Σοβιετική στρατιωτική ισχύ που επίσης απειλεί τις ΗΠΑ. Σαν αποτέλεσμα, οι προτεραιότητες του ηγεμόνα ήταν να βελτιστοποιήσουν τις στρατιωτικές σχέσεις τους με αυτές τις χώρες, αγνοώντας πολιτικούς συμβολισμούς και τις εσωτερικές πολιτικές ιδιαιτερότητες τους (πχ τη φύση των πολιτικών καθεστώτων τους)⁵¹.

Σε κάθε περίπτωση, ειδικά τα πρώτα χρόνια μετά την εφαρμογή του Δόγματος Truman, οι εσωτερικές πολιτικές ελιτ ήταν σταθερά προσδεδεμένες στην Αμερικανική επιρροή. Στην Ελλάδα λχ. υπήρχε, κατά διατύπωση της ίδιας της αμερικανικής πρεσβείας, η 'Αγία Τριάδα', δηλαδή το Παλάτι, οι αμερικανοί και όποιος πολιτικός προσπαθούσε να εξασφαλίσει την υποστήριξη των άλλων δύο για να ανέλθει στην εξουσία⁵². Μέσα από αυτό το πλέγμα εξουσίας, οι ΗΠΑ επιδίωκαν την εξουδετέρωση κάθε κομμουνιστικής επιρροής καθώς και οικονομική και πολιτική σταθερότητα εντός του NATO και γενικότερα του δυτικού μπλοκ. Η διατήρηση ισχυρών Ενόπλων Δυνάμεων και στενές σχέσεις με τις υπηρεσίες ασφαλείας και πληροφοριών ήταν τα εργαλεία για την εφαρμογή της πολιτικής τους.

Ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας, η μελέτη των αρχείων δείχνει μια προσπάθεια για ενεργή διαμόρφωση της ελληνικής πολιτικής ζωής τη δεκαετία του '50. Ενώ η αμερικανική επεμβαση στα εσωτερικά της Ελλάδας γίνεται χαλαρότερη/λιγότερο ενεργή τη δεκαετία του '60, όταν οι ΗΠΑ κρίνουν ότι η

⁵¹ Αυτό είναι το συμπέρασμα του έμπειρου αμερικανού διπλωμάτη με εκτεταμένη θητεία στην περιοχή Monteaagle Stearns. Στο Α.Πελωνη, Ιδεολογία κατά Ρεαλισμού, σ 115

⁵² Από εμπιστευτική ανάλυση της Αμερικανικής Πρεσβείας στις 8 Δεκεμβρίου 1958 προς το State Dpt, Στο Α.Παπαχελας, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, σ. 18

χώρα σταθεροποιείται οικονομικά και πολιτικά, συνεπώς δεν απαιτείται πλέον η άμεση παροχή υποστήριξης σε ομάδες ή ηγέτες. Το ίδιο εξάλλου πράττουν και οι ΗΠΑ την ίδια χρονική περίοδο σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, πχ στην ΟΔΓ⁵³.

Την πλέον χαρακτηριστική μορφή αυτής της ηγεμονικής επιρροής αποτελούν οι κεκαλυμμένες επιχειρήσεις των ΗΠΑ για τον έλεγχο των ελληνικών πολιτικών εξελίξεων. Αναφέρονται στα αμερικανικά αρχεία δυο τουλάχιστον επιχειρήσεις της CIA για επηρεασμό των ελληνικών εκλογών του 1956 και 1958, όπου χρήματα απο το ειδικό αποθεματικό της Υπηρεσίας διατίθενται για ενίσχυση υποψηφίων και επηρεασμό της κοινής γνώμης. Αντίθετα, σε δυο περιπτώσεις, το 1965 και το 1967, η αρμόδια επιτροπή του NSC απορρίπτει ανάλογα αιτήματα της αμερικανικής πρεσβείας και του κλιμακίου της CIA στην Αθίνα, αντανακλώντας την αλλαγή στην αμερικανική τακτική που αναφέρθηκε παραπάνω.⁵⁴

Δυο ακόμη χαρακτηριστικά παραδείγματα της συμμετοχής των ΗΠΑ στο εσωτερικό ανταγωνισμό για την εξουσία στην Ελλάδα είναι:

- Η ενεργή προώθηση του αμφιλεγόμενου εκλογικού συστήματος των 'Συγγενών Κομμάτων' για τις εκλογές του 1961, στα πρότυπα των Γαλλικών Δημοτικών εκλογών: 'θεωρητικά το καλύτερο για την αντιμετώπιση του εσωτερικού κομμουνιστικού κινδύνου', κατά τα λεγόμενα της αμερικανικής πρεσβείας.
- Η ενεργή επέμβαση τους για την επίτευξη πολιτικής σταθερότητας και αποδυνάμωσης των αριστερών τάσεων της ελληνικής κοινωνίας κατά την παραγμένη διετία 1965-1967. Χαρακτηριστικά, για το κορυφαίο μεταπολεμικό πολιτικό γεγονός, την επιβολή της στρατιωτικής δικτατορίας του 1967, ο Βασιλέας Κωνσταντίνος ζητά λίγες μέρες πριν το στρατιωτικό πραξικόπημα: 'τη σαφή αμερικανική υποστήριξη για την επιβολή δικτατορίας'. Οι Αμερικανοί προσπαθούν μεν να επιδιώξουν λύση εντός της δημοκρατικής νομιμότητας, δεν αποκλείουν όμως την περίπτωση στρατιωτικής εκτροπής, καθώς δεν αντιτίθενται σθεναρά σε αυτή την επιλογή που προτάσει η μοναρχία, μέρος της ελληνικής δεξιάς και κυρίως η στρατιωτική ελίτ.⁵⁵

⁵³ Στο Α. Παπαχελας, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, σ. 87

⁵⁴ οπ σ. 55-56, 60

⁵⁵ οπ σ. 72-72, 295-298

Συμπερασματικά, είναι φανερή η ηγεμονική επιρροή των ΗΠΑ στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους. Ανάλογη είναι και η στάση που οι ΗΠΑ κρατούν ως προς την Τουρκία, καθώς και την Κύπρο, όταν αυτή αποκτά το status ανεξάρτητου κράτους μετά το 1960. Το πλέγμα των στενών σχέσεων αλληλεξάρτησης με το στράτευμα, τον κόσμο των μυστικών υπηρεσιών και την πολιτική ελίτ αυτών των χωρών, φαίνεται ανάγλυφα από τα αμερικανικά αρχεία και την επικοινωνία των αμερικανικών πρεσβειών της περιοχής με το Κέντρο τους. Δεν καλύπτεται στα πλαίσια της παρούσας μελέτης και αξίζει να διερευνηθεί το εύρος της αμερικανικής επιρροής στην τουρκική πολιτική σκηνή και κατά πόσο μοιάζει με αυτό που παρατηρήθηκε στην Ελλάδα. Σε κάθε περίπτωση, και μόνο η φιλική αντιμετώπιση από πλευράς ΗΠΑ των στρατιωτικών διακυβερνήσεων στην Τουρκία κατά την περίοδο 1960-1980 αποτελεί μια καλή ένδειξη για την ευθυγράμμιση της αμερικανικής πολιτικής στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου.

Η οποία ήταν μια πολιτική περισσότερο συνδιαμόρφωσης παρά διαμόρφωσης της εσωτερικής πολιτικής ατζέντας. Από την ιστορική ανάλυση είναι σαφές ότι οι ΗΠΑ ούτε μπορούσαν, ούτε ήθελαν (από ένα σημείο και μετά) να παρεμβαίνουν ενεργά στα εσωτερικά των υποτελών τους χωρών. Ομως, είχαν ισχυρά εργαλεία πίεσης και ικανή γνώση για τον εσωτερικό πολιτικό ανταγωνισμό, γεγονός που τους επέτρεπε να επηρεάζουν τις εσωτερικές ελίτ, άλλοτε με περισσότερη άλλοτε με λιγότερη επιτυχία, με σκοπό την προάσπιση των γεωπολιτικών συμφερόντων τους. Σε κάθε περίπτωση, όπως συγκλίνουν οι απόψεις των αναλυτών⁵⁶, η αμερικανική πολιτική στην περιοχή δεν ήταν ΟΥΤΕ ΣΧΕΣΗ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ των χωρών της περιοχής στις ΗΠΑ (όπως διατείνεται η ρητορική στο εσωτερικό των χωρών, ιδίως των ελίτ που απέκτησαν πρόσβαση στην εξουσία μετά την ύφεση του ΨΠ), αλλά ΟΥΤΕ ΚΑΙ ΣΧΕΣΗ ΑΠΟΧΗΣ των ΗΠΑ από τη διαμόρφωση της εσωτερικής πολιτικής των χωρών αυτών, (όπως διατείνεται η επίσημη ρητορική των ΗΠΑ).

Η πολιτική των ΗΠΑ απέναντι στο Κυπριακό ζήτημα

Όπως είδαμε παραπάνω, οι ΗΠΑ ενέταξαν την πολιτική τους στην περιοχή στα πλαίσια της ευρύτερης στρατηγικής του Ψυχρού Πολέμου. Το γεγονός αυτό τις έφερε συχνά αντιμέτωπες με τους δυο εθνικισμούς, τον τουρκικό και

⁵⁶ Σε αυτό το συμπέρασμα, ότι δηλαδή η αμερικανική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, κινήθηκε ΑΝΑΜΕΣΑ στο δίπολο Εξάρτηση- Αποχή, καταλήγουν από κοινού οι Πελώνη και Ριζάς (βλέπε στα: Α. Πελώνη, Ιδεολογία κατά Ρεαλισμού, Η αμερικανική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα και Σ. Ριζάς, Οι Ηνωμένες Πολιτείες, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό ζήτημα)

τον ελληνικό, που συγκρούστηκαν για τον έλεγχο της Κύπρου. Η πολιτική τους επομένως δαιμονοποιήθηκε και δίχασε τους τοπικούς παίκτες: πολλά έχουν γραφτεί μέσα από αυτό το πρίσμα και για πολλά χρόνια κυριάρχησαν θεωρίες συνωμοσίας. Η προσεκτική μελέτη των αμερικανικών και βρετανικών αρχείων μας επιτρέπει σήμερα μια πιο ισορροπημένη θεώρηση.

Από τη διεθνοποίηση του Κυπριακού με την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ το 1954 έως και το 1974, οι στόχοι των ΗΠΑ για την Κύπρο ήταν οι εξής⁵⁷:

- Η ανάσχεση της Σοβιετικής επέκτασης στην Εγγύς Ανατολή
- Η αποφυγή ενός ελληνοτουρκικού πολέμου
- Η αποφυγή ανόδου στην εξουσία του ΑΚΕΛ
- Η διατήρηση στην Κύπρο στρατιωτικής βάσης υπό βρετανικό έλεγχο, ως τηλεπικοινωνιακό κόμβο του ΝΑΤΟ (και ΗΠΑ) αλλά και σαν εφιαλτήριο για τυχούσα επέμβαση στη Μ. Ανατολή

Για την εκπλήρωση των ανωτέρω στόχων, ο Α. Ηρακλείδης διακρίνει τις ακόλουθες περιόδους για την αμερικανική πολιτική στην Κύπρο⁵⁸:

- 1954-1958, Λύση εντός ΝΑΤΟ με συνενόηση των 3 συμμάχων (Ελλάδας, Τουρκίας, Μεγ. Βρετανίας)
- 1960-1963, Λειτουργία εντός του πλαισίου των Συμφωνιών Ζυρίχης
- 1964-1967, Ένωση με Ελλάδα και εδαφικά ανταλλάγματα σε Τουρκία
- 1968-1973, Υποστήριξη λύσης μέσω διακοινοτικών συνομιλιών
- 1974-1976, Λύση Ομοσπονδίας

Από την επισκόπηση της αμερικανικής πολιτικής στο Κυπριακό κατά την εικοσαετία 1954-1974 παρατηρούμε κάποια γενικά χαρακτηριστικά της:

‘Η Τουρκία ισότιμος παίκτης στο Κυπριακό ως σύμμαχος των ΗΠΑ’

Οι ΗΠΑ δέχονται από πολύ νωρίς την ύπαρξη της Τουρκίας ως γεωπολιτικού παίκτη στην περιοχή, αποδεχόμενοι έτσι την πάγια θέση των Βρετανών και απογοητεύοντας την Ελλάδα της εποχής, η οποία διεκδικούσε την Κύπρο βάσει των ‘εθνικών δικαίων’ της και όχι βάσει των πραγματικών δυνατοτήτων της. Η αμερικανική θέση βασίζεται βέβαια στη γεωπολιτική πραγματικότητα,

⁵⁷ Βλέπε στο Α. Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2006, σ 241-242. Σε επίρρωση, ο Παπαχελάς αναφέρεται στην στρατηγική των ΗΠΑ, όπως την καταγράφει το NSC μετά τη Ζυρίχη: α. Δυνατότητα χρήσης βρετανικών βάσεων από ΗΠΑ, β. Πολιτική Ισων αποστάσεων ανάμεσα σε ελληνική και τουρκική κοινότητα, και γ. Καταπολέμηση της απειλής των κομμουνιστών του ΑΚΕΛ. Στο Α. Παπαχελάς, Ο βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, σ. 68-69

⁵⁸ Οπ. σ. 242

καθώς απο το 1957-58 η στρατηγική σημασία της Τουρκίας για τις ΗΠΑ αναβαθμίζεται σημαντικά και παραμένει σε αυτά τα επίπεδα για τις επόμενες δεκαετίες.⁵⁹

‘Πολιτική ίσων αποστάσεων- Ελλάδα και Τουρκία έχουν και οι δυο δικαιώματα στο νησί’

Η πολιτική των ΗΠΑ κρατά σταθερά ίσες αποστάσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, χωρίς να ενδιαφέρεται για την ικανοποίηση του ενός ή του άλλου εθνικισμού. Πέρα απο τη ρητορική της, δεν διακατέχεται στον πυρήνα της απο ιδεολογικό υπόβαθρο (πχ διασφάλιση ανθρωπίνων δικαιωμάτων κοκ) , αλλά μάλλον απο ψυχρό ρεαλισμό. Προσπαθεί απλώς να διαφυλαξει τα συμφέροντα των ΗΠΑ, όπως αυτά περιγράφησαν παραπάνω, ακροβατώντας ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα των συμμάχων της. Μέσα απο αυτό το πρίσμα, λύσεις που ‘μοιράζουν’ το γεωπολιτικό τρόπαιο της Κύπρου ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία φαίνονται οι καλύτερες στα μάτια των Αμερικανών.

Ηδη απο το 1956, οι Αμερικανοί (μαζί με τους πάντα πραγματιστές Βρετανούς) εξετάζουν σχέδια διχοτόμησης του νησιού και ανταλλαγής πληθυσμών και τα προτείνουν στην ελληνική πλευρά σε αντιδιαστολή με τη λύση της Ανεξαρτησίας των Συμφωνιών Ζυρίχης (η οποία ήταν και αυτή ουσιαστικά μια φόρμουλα συγκυριαρχίας Ελλάδας και Τουρκίας στο νησί, με συνταγματικό προκάλυμμα).⁶⁰ Είναι χαρακτηριστικό, ότι μετά απο σχεδόν 2 δεκαετίες η άποψη των αμερικανών παραμένει αμετάλλακτη: ο Kissinger, λίγο πριν τον 2ο Αττίλα και ενώπιον των τετελεσμένων της Τουρκικής απόβασης στην Κύπρο, δηλώνει στον Πρόεδρο Ford⁶¹:

‘Κάποιοι απο τους συναδέλφους μου θέλουν να διακόψουν τη βοήθεια προς την Τουρκία- αυτό θα ήταν καταστροφικό. **Δεν υπάρχει κανένας λόγος για την Αμερική, ώστε η Τουρκία να μην κατέχει το ενα τρίτο της Κύπρου’**

⁵⁹ Οι συνθήκες που οδηγούν στην άνοδο της στρατηγικής σημασίας της Τουρκίας για τις ΗΠΑ στα τέλη της δεκαετίας του '50, αναλύονται λεπτομερώς στο Ε.Χατζηβασιλείου, Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του '50, Πατάκης, Αθήνα 2004, σ.299-301. Στο ίδιο (σ. 301-312) και μια εκτενής ανάλυση για το Νομικισμό/Προσκόλληση στα εθνικά δικαια' που χαρακτηρίζει τις ελληνικές θέσεις στην αρχή της δεκαετίας του '50, οι οποίες σταδιακά μετακινούνται προς τον Ρεαλισμό με την πολιτική Αβέρωφ-Καραμανλή προς τα τέλη της δεκαετίας.

⁶⁰ Ο Park Armstrong, βοηθός του αμερικανού ΥΠΕΞ Dalles αναλυει σε υπόμνημα του τον Ιούλιο του 1956 βρετανική πρόταση για διχοτόμηση και ανταλλαγή πληθυσμού/μετακίνηση 60000 ατόμων. Ενώ το καλοκαίρι του 1958 ο αμερικανός πρέσβης Riddleberger συναντάται με Μακάριο και του ζητά να επιλέξει ανάμεσα σε Ανεξαρτησία και Διχοτόμηση. Αναφέρονται στο Α. Παπαχελας, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, σ.59, 66-67

⁶¹ Απο τον διάλογο Kissinger, Ford & στρατηγου Scowcroft στο Oval γραφείο στις 13/8/1974. Αναφέρεται στο J.Asmussen, Cyprus at War, pp 212.

Ενώ λίγες ημέρες νωρίτερα, το πρωινό της 19^{ης} Ιουνίου, μια μέρα πριν την εισβολή και κατά τη συνάντηση του Washington Special Action Group που συνεδριάζει για να διερευνήσει τις τουρκικές προθέσεις, ο Kissinger απευθυνόμενος στον ΥΠΑΜ Schlessinger, υποστηρίζει⁶²:

‘Αν ο Τούρκοι θέλουν ένα κομμάτι του νησιού, τότε κατά την άποψη μου πρέπει να δουλέψουμε για Διπλή Ενωση και να δώσουμε στους Έλληνες το άλλο κομμάτι του νησιού. Ετσι κατά την άποψη μου υπάρχουν 2 πιθανά ενδεχόμενα: είτε Διπλή Ενωση είτε ο Κληρίδης’ (σσ. εννοεί το ενδεχόμενο της αποπομπής του Σαμψών και την τοποθέτηση του Κληρίδη στη θέση του Προέδρου της Κύπρου, αντί του Μακαρίου, με την ελπίδα του εξευμενισμού των Τούρκων. Το ενδεχόμενο αυτό έγινε όντως πραγματικότητα, αλλά μετά την τουρκική εισβολή και κάτω απο εντελώς διαφορετικές συνθήκες..)

‘Η πολιτική ΗΠΑ αντανakλά διαχρονικά την ισορροπία δυνάμεων στην περιοχή’
Πραγματικά, αν επισκοπήσουμε την πολιτική των ΗΠΑ σε βάθος χρόνου (και της Βρετανίας σε προηγούμενο στάδιο), φαίνεται ότι αυτή αντιδρά/προσαρμόζεται στην πραγματικότητα στο νησί, αντί να την διαμορφώνει ενεργά, και αντανakλά μάλλον διαχρονικά την ισορροπία δυνάμεων Ελλάδας-Τουρκίας, όπως αυτή διαμορφώνεται επί του πεδίου:

- Αρχικά, η ένοπλη εξέγερση της ΕΟΚΑ σταδιακά οδηγεί στην απόφαση απεμπλοκής των Βρετανών απο την κατοχή του νησιου ως αποικία (αφού όμως πρώτα εξασφαλίζουν εκτεταμένες στρατιωτικές διευκολύνσεις σε αυτό).
- Η αντίδραση της Τουρκίας δεν επιτρέπει την ‘Ένωση’ (κύριο στόχο της ΕΟΚΑ), αλλά και η ίδια η Τουρκία δεν επιτυγχάνει τον στόχο της, το Taksim/‘Διχοτόμηση’. Αντι αυτών, μια περίπλοκη Δεσμευμένη Ανεξαρτησία προωθείται ως συμβιβασμός απο τους Βρετανούς στη Ζυρίχη, με τους Αμερικανούς να συνοδοιπορούν, καθώς το νησί παραμένει υπο την 3πλή συγκυριαρχία των Συμμάχων Ελλάδας-Τουρκίας-Μ.Βρετανίας (μέσω των βρετανικών Βάσεων) και συνεπώς υπο τον έλεγχο των ΗΠΑ.
- Η αποτυχία της συνύπαρξης και η έναρξη των εθνοτικών συγκρούσεων το 1963-64 οδηγούν Ελλάδα και Τουρκία στην στρατιωτικοποίηση της σύγκρουσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι ΗΠΑ δεν αντιδρούν δυναμικά:

⁶² Βλεπε τα πρακτικά του WSAG εκείνης της ημέρας στο J.Asmussen, Cyprus at War, pp 93

ούτε στο βομβαρδισμό της Κύπρου απο την ΤΑ τον Αύγουστο του 1964, ούτε πρωτύτερα στη συγκρότηση της ΕΦ εκ μέρους Ελλάδας και ελληνοκυπρίων, ούτε στη μεταφορά της ΕΛΔΥΚ/Μ στο νησί. Αντιδρούν μόνο όταν διαφαίνεται η προοπτική ευθείας ελληνοτουρκικής σύρραξης ανάμεσα στην ΕΛΔΥΚ/Μ και τις δυνάμεις που η Τουρκία προτίθεται να αποβιβάσει στο νησί (αποστολή της περίφημης επιστολής Johnson προς Ινονου στις 5 Ιουνίου 1964).

- Στα μέσα του 1964, η ελληνική πλευρά έχει εγκαταστήσει χερσαία δύναμη στο νησι και ελέγχει το 95% του νησιού, ενώ οι Τ/Κ γκετοποιούνται σταδιακά εντός των θυλάκων τους. Κατά τους Αμερικανούς: 'το βασικο ζητούμενο είναι πλεον η γρήγορη ανεύρεση πολιτικής λύσης **που θα σταθεροποιούσε την ελληνοκυπριακή επικράτηση αλλά και θα διέσωζε το τουρκικό γόητρο**'⁶³. Με αυτά τα δεδομένα, οι ΗΠΑ προωθούν ενεργά την Ενωση με ταυτόχρονα ανταλλάγματα προς την Τουρκία (σχέδια Acheson), στην ουσία μια λύση που θα μπορούσε να θεωρηθεί 'Ενωση' για την Ελλάδα και 'Διπλή Ενωση' για την Τουρκία. Οι Αμερικανοί επιδιώκουν έτσι να τερματιστεί η αστάθεια που δημιουργούσε η εθνοτική σύγκρουση στην περιοχή, προωθώντας τη διάλυση του νεότευκτου κυπριακού κράτους (το οποίο άλλωστε δεν αντιπροσωπεύει κατ'αυτούς κάποια διακριτή 'κυπριακή' εθνότητα) και θέτοντας το υπο τον έλεγχο των υφιστάμενων συμμάχων τους. Η απροθυμία για συμβιβασμό απο την πλευρά Μακαρίου και η απροθυμία επίσης της Ελλάδας να συγκρουστεί μαζί του, οδηγούν στη διατήρηση του status quo⁶⁴.
- Το οποίο μακροπρόθεσμα αποδεικνύεται μη διατηρήσιμο, καθώς οι ελιτ σε Ελλάδα και Κύπρο σταδιακά αποκλίνουν στη στρατηγική και τις επιδιώξεις τους, ενώ οι Τούρκοι προσπαθούν ενεργά να μεταβάλλουν τη στρατιωτική ισορροπία, καταφέροντας το 1967 να επιβάλλουν την απομάκρυνση της ΕΛΔΥΚ/Μ και εκκινώντας ταυτόχρονα εντατικό

⁶³ Υπόμνημα της 14^{ης} Μαρτίου 1964 του Robert Komer, αναπληρωτή Συμβούλου Εθνικής Ασφαλείας. Αναφέρεται στο Σ. Ριζας, Ενωση-Διχοτομηση-Ανεξαρτησία, οι ΗΠΑ και η Βρετανία σε αναζήτηση Λύσης για το Κυπριακό, 1963-1967, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000, σ.81. Ανάλογα συμπεράσματα και στο A.Constandinos, America, Britain and the Cyprus crisis 1974, loc 879 (kindle edition), όπου αναλυτικά αναφέρεται σε εκθέσεις της CIA απο 19/6/64 και ανάλογες εκθέσεις των αμερικανών πρέσβων της περιοχής την ίδια εποχή, όπου συγκλίνουν στο συμπέρασμα ότι η Ενωση με ανταλλάγματα είναι η μόνη πρακτική λύση

⁶⁴ Βλέπε αναλυτική έρευνα των αμερικανικών και βρετανικών αρχείων για το Σχέδιο Acheson στο Σ. Ριζάς, Ενωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία, σ. 81-164 και στο Α. Παπαχελάς, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, σ. 125-137.

ναυπηγικό πρόγραμμα αποβατικού στόλου. Οι Αμερικανοί ήδη από τα τέλη του 1964 έχουν εγκαταλείψει σιωπηρά τη λύση Ένωσης με ανταλλάγματα, προτάσσοντας τη σημασία των αμερικανοτουρκικών σχέσεων και με δεδομένο ότι η Ελλάδα δεν έδειξε ικανή (ή πρόθυμη) να την επιβάλλει.⁶⁵ Ενώ οι ΗΠΑ, ολοκληρώνοντας τη μεταστροφή τους, επιλέγουν κατά την Κρίση του 1967, μέσω του προεδρικού απεσταλμένου Cyrus Vance, να πείσουν την Ελλάδα να υποχωρήσει, θεωρώντας την ως την πλέον ευάλωτη και ανοικτή σε υποχωρήσεις πλευρά: η Ένωση αποβάλλεται πλέον και από την επίσημη ρητορική της Ελλάδας, καθώς είναι φανερό ότι η Ελλάδα δεν μπορεί να την επιβάλλει⁶⁶. Πλέον και ο Μακάριος μιλά επίσημα τον Ιανουάριο του 1968 για Αδέσμευτη Ανεξαρτησία= 'εφικτό' αντί της Ένώσεως = 'ευκαίριο'. Οι ΗΠΑ έκτοτε προωθούν ανοικτά μια λύση Ομοσπονδίας.

- Ενώ και η Τουρκία σκληραίνει τη στάση της και προωθεί ανοικτά μια διευρυμένη Ομοσπονδία (ή καλύτερα Συνομοσπονδία), σαν θεσμικό εργαλείο διχοτόμησης/ συγκυριαρχίας. Όσο η ελληνική πλευρά διχάζεται σε Ελλάδα και κυρίως στην Κύπρο, επί της εθνικής στρατηγικής (Ένωτικοί εναντίον Μακαριακών), οι ΗΠΑ παρακολουθούν προσεκτικά, δεν επεμβαίνουν για να εμποδίσουν την ανατροπή του Μακαρίου από το καθεστώς Ιωαννίδη και τελικά αφήνουν τους Τούρκους να δημιουργήσουν το 1974 μια νέα πραγματικότητα στο νησί⁶⁷, επιτυγχάνοντας τη Διχοτόμηση μέσω της Εθνικής Εκκαθάρισης/ Γεωγραφικού Διαχωρισμού των δύο εθνοτήτων. Στην ουσία οδηγούν σε μια Διπλή Ένωση, ή, τελικά (μετά την ήδη προϋπάρχουσα αυτονομία της ελληνοκυπριακής ελίτ από το ελλαδικό κράτος), ενός 2ου ελληνικού κράτους στη Νότια Κύπρο, που συνυπάρχει έκτοτε άβολα με την τουρκοκυπριακή διοίκηση στο Βορρά.

Η ανωτέρω επισκόπηση συμπερασματικά καταδεικνύει ότι οι ΗΠΑ επεμβαίνουν μεν στην περιοχή, αλλά μόνο όταν αισθάνονται ότι απειλούνται καίρια τα συμφέροντα τους, (πχ επιστολή Johnson για την αποσόβηση ελληνοτουρκικού πολέμου και σοβιετικής παρέμβασης). Σε κάθε άλλη

⁶⁵ Βλέπε παρακάτω στο επόμενο κεφάλαιο χαρακτηριστική συνομιλία Acheson-Ball το Δεκέμβριο του 1964

⁶⁶ Στο Σ. Ρίζας, Οι ΗΠΑ, η Δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα 1967-1974, Πατάκη, Αθήνα 2002, σ.41

⁶⁷ Η πολιτεία των ΗΠΑ και Μεγ.Βρετανίας το 1974 περιγράφεται λεπτομερώς από τους Asmussen και Constandinos (βλέπε υποσημείωση 45 καθώς και αναλυτικότερη παράθεση των γεγονότων του 1974, ιδίως της πολιτικής Kissinger, στο επόμενο κεφάλαιο)

περίπτωση αφήνουν τις τοπικές δυνάμεις να δράσουν ανάλογα με τις δυνατότητες και τα συμφέροντα τους, με τις ίδιες στο ρόλο του επιδιαιτητή.

Απο τον Johnson στον Kissinger

Σε αυτό το σημείο θεωρούμε επιβεβλημένο να αναλύσουμε σε βάθος την αμερικανική στάση σε δυο κομβικές στιγμές του Κυπριακού ζητήματος, ώστε να υποστηρίξουμε περαιτέρω το ανωτέρω συμπέρασμα μας.

‘Ο Πρόεδρος Johnson προχωρεί σε Επιβολή (coercion) επι της Συμμάχου του’

Η επιστολή του Lyndon Johnson προς τον Πρωθυπουργό Ινονου εστάλη τον Ιούνιο του 1964, σε μια περίοδο όπου το στρατιωτικό θερμόμετρο στην Κύπρο είχε ανεβεί κατακόρυφα: η ελληνική πλευρά είχε αρχίσει τη διαδικασία συγκρότησης της Εθνικής Φρουράς, είχε μεταφέρει την ΕΛΔΥΚ/Μ στο νησί και είχε ήδη εκκινήσει προσπάθεια εκκαθάρισης Τ/Κ θυλάκων, ενώ οι Τούρκοι απειλούσαν να εισβάλλουν στο νησί, ενημερώνοντας μάλιστα για τις προθέσεις τους αυτές τις ΗΠΑ.

Η επιστολή προειδοποιούσε ότι τουρκική απόβαση θα μπορούσε να επιφέρει Σοβιετικά αντίποινα και αν αυτό συνέβαινε εξαιτίας τουρκικών κινήσεων που δεν θα είχαν τη συγκατάθεση των ΗΠΑ, τότε η Τουρκία δεν θα έπρεπε να υπολογίζει σε βοήθεια από τους Συμμάχους της. Ταυτόχρονα ο αμερικανός Πρόεδρος μετακίνησε τον 6^ο Στόλο στην περιοχή, παρεμβάλλοντας τον μεταξύ Κύπρου και Τουρκίας. Σύμφωνα με τον Αμερικανό πρέσβυ που μετέφερε το μήνυμα στον Ινονου και στον τούρκο ΥΠΕΞ Erkin, ο δεύτερος του ανέφερε ότι *‘οι σχέσεις Τουρκίας- ΗΠΑ δεν θα είναι ποτέ οι ίδιες μετά από αυτή την επιστολή’*. Ο Erkin είχε δίκιο καθώς μέσα σε 12 μήνες, η Τουρκία διέκοψε τις κατασκοπευτικές πτήσεις των ΗΠΑ που εκκινούσαν από βάσεις στο τουρκικό έδαφος και άρχισε μια σταδιακή, αλλά σταθερή διαδικασία οικονομικής και πολιτικής προσέγγισης με την ΕΣΣΔ: μέχρι τη δεκαετία του '70 η Τουρκία κατέστη έναν από τους μεγαλύτερους δέκτες Σοβιετικής οικονομικής βοήθειας εκτός του Συμφώνου Βαρσοβίας.

Η επιστολή Johnson απετέλεσε την απαρχή έντονης διπλωματικής δραστηριότητας προς Ελλάδα και Τουρκία, όπου πλέον οι ΗΠΑ πιεζουν εξίσου και τις 2 χώρες για απευθείας συνομιλίες προς επίλυση της διαφοράς, χωρίς μάλιστα την εμπλοκή στις διαπραγματεύσεις των ελληνοκυπρίων. Χαρακτηριστικά ο Johnson αναφέρει στον ελληνα πρέσβυ Μάτσα, με επιθετικό ύφος και καθιστώντας ξεκάθαρη την αμερικανική οπτική γωνία, ότι ‘η

διαπραγμάτευση με Μακάριο είναι αδύνατη. Ο Μακάριος δεν ενδιαφέρεται για την ασφάλεια της Δύσης. Οι ΗΠΑ, Ελλάδα και Τουρκία ενδιαφέρονται'. Η μεσολάβηση Acheson όμως αποτυγχάνει (κυρίως λόγω επιθυμίας των ελληνοκυπρίων για μη αλλαγή του ευνοϊκού για αυτούς status quo) και ο ίδιος ο Acheson (ιερό τέρας της αμερικανικής διπλωματίας) μιλώντας μερικούς μήνες μετά με τον ΥΦΥΠΕΞ Ball, σηματοδοτεί την αλλαγή της αμερικανικής στάσης, όπου η Ένωση (με τουρκικά ανταλλάγματα) εγκαταλείπεται σαν αμερικανική θέση και προτάσσεται η καντονοποίηση/ ομοσπονδιοποίηση, συνεπώς οι ΗΠΑ μετακινούνται προς τις τουρκικές θέσεις. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι ο τούρκος διαπραγματευτής Erim αποδέχεται ασμένως τις απόψεις Acheson. Ο Acheson καταλήγει ότι οι προτεραιότητες των ΗΠΑ στο Κυπριακό πρέπει να μετακινηθούν στην κατεύθυνση της εξασφάλισης των αμερικανο-τουρκικών σχέσεων, ενώ η επίλυση του ζητήματος στη βάση της Ομοσπονδίας καθίσταται δεύτερη προτεραιότητα, θέση με την οποία ο Ball συμφωνεί⁶⁸.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι η Επιβολή των ΗΠΑ σε χώρα-σύμμαχο της δεν είναι κάτι πρωτόγνωρο για τον ηγεμόνα: μόλις 8 χρόνια πριν η Μεγ.Βρετανία, παρά την επίζηλη 'Ειδική Σχέση' με τις ΗΠΑ γνώρισε την ταπείνωση στο Σουέζ.

Γιατί όμως οι ΗΠΑ επιφύλαξαν την ίδια μοίρα στην Τουρκία τον Ιούνιο του 1964?

Μην ξεχνάμε ότι δεν εμπόδισαν λίγο αργότερα τον Αύγουστο του 1964 τους Τούρκους να βομβαρδίσουν το νησί, ούτε τους Έλληνες να μεταφέρουν την ανοιξη του 1964 μια ολόκληρη μεραρχία με τα βαρέα όπλα της απο την ηπειρωτική Ελλάδα, ούτε τους ελληνοκυπρίους να συγκροτήσουν και να εξοπλίσουν την ολοκαίνουργια Εθνοφρουρά τους κυρίως με Σοβιετικά Βαρέα Όπλα.

Η απάντηση φαίνεται ότι είναι η επιθυμία των ΗΠΑ για αποφυγή ανοικτών εχθροπραξιών ανάμεσα σε ελληνικές και τουρκικές μονάδες, οι οποίες θα μπορούσαν να επεκταθούν και σε Εβρο/ Αιγαίο. Το ενδεχόμενο αυτό ήταν υπαρκτό εξαιτίας πλέον της ύπαρξης της ελληνικής μεραρχίας (ΕΛΔΥΚ/Μ) στο νησί.

Ας μην ξεχνάμε επίσης ότι βρισκόμαστε στο απόγειο του ΨΠ, δυο μόλις έτη απο την Κρίση της Κούβας. Η απρόσκοπτη χρήση των εγκαταστάσεων

⁶⁸ Στο Α. Παπαχελας, ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας σ. 150-152 & 116-137, .

επικοινωνίας στην Κύπρο, η ενότητα της ΝΑ πτέρυγας του NATO καθώς βέβαια και η μη εμπλοκή της (έντονα ενδιαφερόμενης για την Μ. Ανατολή και υπερδραστήριας) ΕΣΣΔ της εποχής αποτελούν προτεραιότητες των ΗΠΑ στην περιοχή⁶⁹.

Σε κάθε περίπτωση, την επιβολή επί της Τουρκίας ακολουθεί η σχεδόν ταυτόχρονη έναρξη πιεστικής διπλωματικής πρωτοβουλίας και προς τις δυο πλευρές, και η σύντομη μεταστροφή πολιτικής κοντύτερα στις τουρκικές θέσεις, ώστε 3 έτη αργότερα το Χειμώνα του 1967 είναι η Ελλάδα η οποία θα δεχθεί την πίεση/ εκβιασμό των ΗΠΑ για υποχώρηση έναντι της τουρκικής επιβολής. Γεγονός που ενισχύει την υπόθεση μας για πολιτική Ισων Αποστάσεων των ΗΠΑ, σε συνάρτηση πάντα με την εκάστοτε κρατούσα γεωπολιτική πραγματικότητα και Ισορροπία Δυνάμεων στην περιοχή.

‘Ο Η. Kissinger ‘νίπτει τας χείρας του’ και η Τουρκία ‘αλλάζει το ‘παιχνίδι’ στην Κύπρο’⁷⁰

Ο Πόλεμος του '74 προσελκύει δικαίως το ενδιαφέρον των αναλυτών και των ΜΜΕ, κυρίως λόγω της ανθρωπιστικής καταστροφής/εθνικής εκκαθάρισης που επέφερε στους Ε/Κ στον Βορρά (αλλά και στους Τ/Κ του Νότου). Κυκλοφόρησαν ευρέως θεωρίες συνωμοσίας, με επικρατέστερη αυτή της συνεργασίας ΗΠΑ- Μεγ.Βρετανίας- Τουρκίας για την ενορχήστρωση του πραξικοπήματος κατά Μακαρίου και την διχοτόμηση του νησιού, με την ελληνική Χούντα στο ρόλο του 'Εφιάλη'.

Το μεγαλύτερο μέρος της κριτικής επικεντρώθηκε στους χειρισμούς του Henry Kissinger, οι οποίοι προκαλούν ερωτηματικά ακόμη και σε καλόπιστους αναλυτές⁷¹:

- Γιατί οι ΗΠΑ δεν απέτρεψαν το πραξικόπημα κατά Μακαρίου, ενώ γνώριζαν ότι θα συμβεί?
- Γιατί οι ΗΠΑ δεν εμπόδισαν την ανάληψη στρατιωτικής δράσης από τους Τούρκους πριν από τον 1^ο αλλά, κυρίως, τον 2^ο Απρίλη (2^η φάση προέλασης Τούρκων- Αύγουστος 1974)

Το άνοιγμα των αμερικανικών και βρετανικών αρχείων αποκάλυψε μια πιο πολύπλοκη πραγματικότητα:

⁶⁹ Στο A.Constandinos, America, Britain and the Cyprus crisis 1974, loc 858 (kindle edition)

⁷⁰ Η χαρακτηριστική φράση ‘A new ballgame in Cyprus’ αποδίδεται στον Βρεταννό ΥΠΕΞ Callaghan. Αναφέρεται στο J. Asmussen, Cyprus at War, pp 91

⁷¹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα κριτικής προς τον Η.Kissinger από τον Α. Ηρακλείδη στο Α.Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, σ. 249-250

Κατ'αρχάς οι Βρετανοί όχι μόνο αρνήθηκαν στους Τούρκους τη χρήση των βρετανικών βάσεων για την ειρηνική αποβίβαση τους στην Κύπρο, όπως τους πρότεινε ο Ecevit πριν τον 1^ο Απτίλα, αλλά και πρότειναν στις ΗΠΑ ναυτικό αποκλεισμό της Κύπρου ανάμεσα στον 1^ο και 2^ο Απτίλα, ώστε να εμποδιστεί η αποστολή τουρκικών ενισχύσεων.

Όσον αφορά τον Kissinger και την πολιτική των ΗΠΑ:

Για το πραξικόπημα κατά Μακαρίου: Στις 29 Μαΐου 1974 ο Ιωαννίδης αναφέρει σε σύνδεσμο της CIA στην Αθήνα ότι έχει την δυνατότητα να απομακρύνει τον Μακάριο από την εξουσία χωρίς αιματοχυσία μέσα σε 24 ώρες, ενώ η Τουρκία θα αποδεχόταν σιωπηρά την απομάκρυνση ενός βασικού εχθρού της⁷². Στις 14 Ιουνίου ο Ιωαννίδης αναφέρει στον ίδιο τον αμερικανο πρέσβυ Tasca ότι βλέπει δυο πράγματα να συμβαίνουν στην Κύπρο: είτε να μετακινηθεί προς τα αριστερά και να γίνει 'η Κούβα της Μεσογείου', είτε το 80% του πληθυσμού να επιβάλλει την Ένωση με την Ελλάδα⁷³. Ξέρουμε σήμερα ότι ο Ιωαννίδης σχεδίαζε για μεγάλο χρονικό διάστημα την ενέργεια κατά Μακαρίου. Ο τότε Έλληνας Α/ΓΓΕΘΑ Μπονάνος πιθανολογεί ότι ακόμη και πριν την άνοδο του Ιωαννίδη στην εξουσία στις 25/11/1973 υπήρχαν σκέψεις για πραξικόπημα το Μάιο του '74, οπότε και είχε προγραμματιστεί ταξίδι του Μακαρίου στην Κίνα. Σε κάθε περίπτωση στις αρχές Ιουλίου ο Ιωαννίδης ενημερώνει τα υπόλοιπα ηγετικά μέλη του καθεστώτος (Γκιζίκη & Μπονάνο) ότι όλα είναι έτοιμα για το πραξικόπημα που έχει οριστεί για τις 14 Ιουλίου και το μόνο που απομένει είναι η διακρίβωση της θέσης των Αμερικανών.⁷⁴ Η επιστολή Μακαρίου προς Γκιζίκη στις 3 Ιουλίου που ζητούσε την απομάκρυνση των Ελλήνων αξιωματικών από την ΕΦ φαίνεται ότι ήταν μάλλον η θρυαλλίδα για την πραγματοποίηση μιας ενέργειας που θα λάμβανε χώρα έτσι κι αλλιώς.

Και οι Αμερικανοί? Εχοντας ήδη επαρκείς προειδοποιήσεις από την Αθήνα, το αρμόδιο γραφείο Κύπρου του State Dpt (επικεφαλής T.Boyatt) προσπαθεί να ενεργοποιήσει την ιεραρχία του State Dpt για να σταλεί ισχυρό μήνυμα προς τον Ιωαννίδη να μην κινηθεί εναντίον του Μακαρίου. Όμως μέχρι τα τέλη Ιουνίου δεν το καταφέρνει:

- Ο Kissinger είναι απασχολημένος με την Αραβοισραηλινή σύγκρουση και έτσι κι αλλιώς δεν δίνει μεγάλη σημασία στους υπηρεσιακούς

⁷² Στο A.Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*, loc 2399 (kindle edition)

⁷³ Στο J.Asmussen, *Cyprus at War*, σ.28

⁷⁴ Βλεπε λεπτομερή αναφορά στην προετοιμασία του πραξικοπήματος στο Γ.Μπονάνος, *Η αλήθεια*, σ.216-218

παράγοντες του αμερικανικού ΥΠΕΞ, προτιμώντας (όπως και ο Nixon) να χαράσσει και να υλοποιεί μόνος του την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ.

- Το State Dpt δεν είναι σε επαφή με την πραγματική ελληνική ηγεσία (δηλαδή τον Ιωαννίδη), τον οποίο χειρίζεται σχεδόν κατά αποκλειστικότητα η CIA. Στην ουσία στην Αθήνα υπάρχουν δυο 'πρεσβείες' που χειρίζονται τις δυο εθνικές κυβερνήσεις⁷⁵. Ο Tasca και η CIA δεν επιθυμούν να ενοχλήσουν την ελληνική κυβέρνηση και ιδιαίτερα τον Ιωαννίδη, τον οποίο η CIA θεωρεί ένα από τα μεγαλύτερα 'κεφάλαια' της στη χώρα.

Μόλις στις 29 Ιουνίου παραδίδεται ένα (πολύ πιο αδύναμο από την αρχική έκδοση) μήνυμα του State Dpt στον Αρχιεπίσκοπο Σεραφειμ, ο οποίος υποτίθεται είναι σε στενή επαφή με τον Ιωαννίδη. Ο Ιωαννίδης φαινομενικά πείθεται, στην ουσία όμως παραπλανά τους Αμερικανούς καθώς στις 3 και 12 Ιουλίου η CIA αναφέρει ότι ο Ιωαννίδης ΔΕΝ θα κινηθεί κατά του Μακαρίου. Κατά ειρωνεία της τύχης, το 2^ο σήμα της CIA από την Αθήνα φθάνει στους αρμόδιους του State Dpt το πρωί της 15^{ης} Ιουλίου, όταν δηλαδή από την Λευκωσία η εκεί αμερικανική πρεσβεία μεταδίδει ότι βάλλεται το Προεδρικό Μέγαρο...

Τι είχε συμβεί και η CIA απέτυχε να προβλέψει το πραξικόπημα? Κατά τον Boyatt, το αδύναμο μήνυμα και ο τρόπος που παραδόθηκε στον Ιωαννίδη (χωρίς να χρησιμοποιηθεί η CIA, μέσω της οποίας έστειλε αυτός το δικό του στις 29 Μαΐου) έπεισε τον Ιωαννίδη για την ανοχή των Αμερικανών στο πραξικόπημα⁷⁶. Συμπληρωματική εκδοχή αυτής της ερμηνείας είναι το ενδεχόμενο κάποιος (οι κάποιοι) από την CIA στην Αθήνα να ενθάρρυναν τον Ιωαννίδη στην πραγματοποίηση του πραξικοπήματος:

- Ο ίδιος ο Ιωαννίδης διαβεβαίωνε τα στελέχη του καθεστώτος ότι είχε εξασφαλίσει τη συγκατάθεση των Αμερικανών
- Υπάρχει μια (μερικώς αποχαρακτηρισμένη) τηλεφωνική συνομιλία στις 24 Ιουλίου ανάμεσα στους Kissinger & Schlessinger (ΥΠΑΜ) που αναφέρεται σε 'αδυναμίες στην αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα' που αποκάλυψε ο αμερικανός ΥΦΥΠΕΞ Sisco και μπορεί 'να οδήγησαν την

⁷⁵ Βλέπε για το μοντέλλο άσκησης εξωτερικής πολιτικής από το δίδυμο Nixon-Kissinger στο Α. Πελώνη, *Ιδεολογία κατά Ρεαλισμού*, σ.94-104. Στο ίδιο (σ. 278-292) περιγράφεται επίσης το δυαδικό σύστημα εκπροσώπησης των ΗΠΑ στην Αθήνα της Επταετίας από την πρεσβεία τους και το σταθμό της CIA.

⁷⁶ Στο A.Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*, loc 2472 (kindle edition)

ελληνική ηγεσία στο να σκεφτεί ότι είχε την αμερικανική ανοχή για την ανατροπή Μακαρίου'.⁷⁷ Οι υποψίες στρέφονται σε δυο φανατικούς αντικομμουνιστές, Ελληνοαμερικανούς πράκτορες της CIA στην Αθήνα (τους Κορομηλά και Αβράκωτο). Η αντικατάσταση των Tasca & του σταθμάρχη της CIA το αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα μπορεί να αφορά τη διόρθωση αυτών των αδυναμιών.

Σε κάθε περίπτωση και με βάση τα διαθέσιμα μέχρι σήμερα αρχεία, δεν διαφαίνεται η επιβεβαίωση συνωμοσίας είτε στο Langley είτε στην Washington για την ανατροπή Μακαρίου. Ο ίδιος ο Kissinger, ο οποίος μέσω της Επιτροπής 40 όντως προώθησε την ανατροπή Allende το 1973, δεν φαίνεται ότι εμπλέκεται ως 'συνήθης ύποπτος' στα γεγονότα της 15^{ης} Ιουλίου⁷⁸:

- Ο Kissinger ήταν ήδη πολύ απασχολημένος με την Κρίση στη Μ. Ανατολή και το Watergate και σίγουρα δεν θα επιθυμούσε να εκκινήσει καινούρια κρίση, σε αυτό το χρονικό διάστημα τουλάχιστον
- Οι ΗΠΑ από το 1968 είχαν εξασφαλίσει τα ζωτικά τους συμφέροντα στο νησί (συμφωνία με Μακάριο για τη χρήση των σταθμών επικοινωνίας της CIA στον Καραβά)
- Δεν θεωρούσαν ήδη από το 1963 τον Μακάριο κομμουνιστή, ενώ το 1970 τον είχαν προειδοποιήσει για την απόπειρα εναντίον του και το 1972 ο ίδιος ο Kissinger, σαν Σύμβουλος Εθνικής Ασφάλειας, είχε καθιερώσει το δόγμα Μη Ανάμιξης (Non Involvement), όσον αφορά τις διαφορές Μακαρίου και Δικτατορικού καθεστώτος Αθηνών
- Θεωρείται απίθανο να έχει μείνει κρυφή κεκαλυμμένη ενέργεια του επίσημου αμερικανικού κράτους για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, όταν ανάλογες ενέργειες (πχ ανατροπή Allende) έχουν βγει στο φως της δημοσιότητας εδώ και πολύ καιρό.

Τελικά, φαίνεται ότι η πρόσφατη ιστοριογραφία συγκλίνει στο συμπέρασμα ότι δεν υπήρξε συνωμοσία από αμερικανικής πλευράς για την ανατροπή Μακαρίου (σημειωτέον ότι ούτε ο ίδιος ο Μακάριος το πίστευε αυτό και το ανέφερε μάλιστα στον ίδιο τον Kissinger τον Οκτώβριο του 1974). Ο Γάλλος ιστορικός C.Nicolet αναφέρει χαρακτηριστικά:

⁷⁷ Η σημαντική αυτή συνομιλία αναφέρεται και από τον A.Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*, loc 2559 (kindle edition) και στο J.Asmussen, *Cyprus at War*, p30.

⁷⁸ Στο A.Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*, loc 2496-2605 (kindle edition)

‘Ανεπαρκείς χειρισμοί, πιθανός αποπροσανατολισμός απο την CIA, γραφειοκρατικές αποτυχίες και κακή τύχη ευθύνονται για την αποτυχία των ΗΠΑ να αποτρέψει το πραξικόπημα, αντί για την κακή προαίρεση της ίδιας της αμερικανικής κυβέρνησης. Ενώ βέβαια ο ίδιος ο Μακάριος φέρει την κύρια ευθύνη καθώς προκάλεσε την απρόβλεπτη Χούντα⁷⁹

Για την τουρκική εισβολή στην Κύπρο: Οι ΗΠΑ και Μεγ. Βρετανία τις μέρες μετά το πραξικόπημα του Μακαρίου και μέχρι την τουρκική ενέργεια στις 20 Ιουλίου είχαν επαρκή πληροφόρηση για τις προετοιμασίες των Τούρκων. Επίσης είχαν επι μακρόν επεξεργαστεί εναλλακτικά πλάνα δράσης (contingencies) για την περίπτωση τουρκικής εισβολής. Πολλοί μάλιστα αναλυτές εξέλαβαν τα σχέδια αυτά (που αποκαλύφθηκαν σε μεταγενέστερο χρόνο) σαν αποδείξεις για τη συμμετοχή των βρετανοαμερικανών στην τουρκική ενέργεια. Γενικά, η απουσία δυναμικής αντίδρασης των ΗΠΑ στα τουρκικά σχέδια δημιούργησε σωρεία θεωριών συνωμοσίας.

Τα διαθέσιμα όμως μέχρι σήμερα αρχεία δεν αποκαλύπτουν στοιχεία που να υποδεικνύουν αποδοχή ή συμμετοχή των ΗΠΑ στην τουρκική εισβολή. Ο ίδιος ο Kissinger εμφανιζόταν να αγνοεί χαρακτηριστικά τα σημεία απόβασης και τους στόχους των Τούρκων πριν και κατά τη διάρκεια της εισβολής στις τηλεφωνικές του συνομιλίες με τον Διευθυντή της CIA Colby στις 19-20 Ιουλίου (δεν ήξερε ούτε καν τα ονόματα των μεγάλων κυπριακών πόλεων..). Ο δε διευθυντής της CIA μιλάει για απόβαση στην Αμμόχωστο, αντί της Κυρήνειας, ενώ στην συνάντηση του WSAG στις 17 Ιουλίου πιστεύει ότι η εισβολή θα λάβει χώρα στις 22 Ιουλίου. Μόνο δε στις 19 Ιουλίου, οι ΗΠΑ ξεκινούν να επεξεργάζονται πλάνα εκκένωσης του προσωπικού τους απο την εμπόλεμη ζώνη. Σε γενικές γραμμές οι αναλυτές απορρίπτουν κατηγορηματικά το ενδεχόμενο συμμετοχής των ΗΠΑ (ή της Μ. Βρετανίας) στα τουρκικά σχέδια⁸⁰.

Η μεγάλη βέβαια διαφορά το 1974 σε σχέση με τις προηγούμενες κρίσεις του Κυπριακού, ήταν η εφαρμογή της realpolitik του Kissinger. Η έλευση της détente ανάμεσα στις Υπερδυνάμεις (και η προσέγγιση Τουρκίας- ΕΣΣΔ) καθιστούσε ανύπαρκτο το ενδεχόμενο εμπλοκής και εκμετάλλευσης απο την

⁷⁹ Πέρα απο τον Nicolet, στο ίδιο συμπέρασμα καταλήγει και ο Asmussen ενω ο Constandinos παραθέτει την πιο εμπειριστατωμένη μέχρι σήμερα ανάλυση για τις ευθύνες των ΗΠΑ (με τα ίδια συμπεράσματα) στο A.Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*,loc 5320-5405 (kindle edition)

⁸⁰ Οι Asmussen & Constandinos είναι τουλάχιστον κατηγορηματικοί στα συμπεράσματα τους για την πολιτική των ΗΠΑ σε σχέση με την τουρκική εισβολή, βλέπε στο J. Asmussen, *Cyprus at War*, p 94-95 και στο A. Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*,loc 3300-3316, 3959 (kindle edition)

ΕΣΣΔ της Κρίσης. Ο δε Kissinger θεωρούσε την Τουρκία 'αναντικατάστατο γεωπολιτικό σύμμαχο'. Και η εφαρμογή του τουρκικού σχεδίου διχοτόμησης δεν αποτελούσε, ΥΠΟ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΕΙΣ, τόσο επιζήμιο γεγονός για τις ΗΠΑ, ώστε να δικαιολογήσει την εφαρμογή της κατάλληλης πίεσης προς την Τουρκία για την εγκατάλειψη του (δηλαδή την απειλή χρήσης βίας με την παρεμβολή του 6^{ου} Στόλου).⁸¹ Αυτές οι προϋποθέσεις ήταν βέβαια η αποφυγή ενός γενικευμένου ελληνοτουρκικού πολέμου, τον οποίο οι ΗΠΑ ενεργά μεν προσπάθησαν με διάφορους τρόπους να αποτρέψουν (πχ αποστολή Sisco και πίεση για σύναψη εκεχειρίας), αλλά βέβαια δεν ήρθε ποτέ κυρίως εξαιτίας της απροθυμίας της συντριπτικής πλειοψηφίας της ελληνικής στρατιωτικής και πολιτικής ελίτ να τον πραγματοποιήσει, γεγονός που ήταν σε γνώση της αμερικανικής ηγεσίας. Η οποία, όχι μόνο δεν απέστειλε στους Τούρκους μια επιστολή τύπου Johnson, όπως εσφαλμένα περίμεναν 'ως απο μηχανής Θεό' οι ελληνες και ελληνοκύπριοι ηγέτες και απλός λαός, αλλά και απέφυγε συστηματικά να πιέσει την ισχυρή πλευρά (δηλαδή την Τουρκία), ειδικά ανάμεσα στον 1^ο και 2^ο Αττίλα, δίνοντας ξεκάθαρα την εντύπωση ότι έκλινε προς το μέρος της. Αυτό όχι μόνο, δημιούργησε ισχυρό κύμα αντιαμερικανισμού σε Ελλάδα και Κύπρο, αλλά και εξάλειψε τις πιθανότητες για μια συντεταγμένη λύση (πχ ομοσπονδιοποίηση/ καντονοποίηση) με ελαχιστοποίηση της ανθρωπιστικής καταστροφής του 2^{ου} Αττίλα.

Απο αυτή την άποψη, η Κρίση του 1974 στην Κύπρο, αποτέλεσε μια απο τις μεγαλύτερες διπλωματικές αποτυχίες του Kissinger (κατά ομολογία μάλιστα του ίδιου) και οδήγησε (μαζί με άλλες παρόμοιες περιπτώσεις) στη μεταγενέστερη σύγκρουση Κογκρέσσου/ Εκτελεστικής εξουσίας, με το πρώτο να αμφισβητεί τις υπερεξουσίες της Διοίκησης, ως προς την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής και να επιβάλλει το γνωστό εμπάργκο όπλων κατά της Τουρκίας. Τελικά, ο Kissinger δεν μπόρεσε να διευθετήσει την Κρίση κατά τρόπο που να αφήνει χώρο για έναν έντιμο συμβιβασμό της ελληνικής πλευράς. Η οποία άφησε το θέμα έκτοτε ανοικτό και εκμεταλλευόμενη αποτελεσματικά την ανθρωπιστική κρίση, προώθησε διεθνώς την εικόνα μιας επιθετικής Τουρκίας.

⁸¹ Βλέπε λεπτομερή ανάλυση για την ερμηνεία της πολιτικής ΗΠΑ στο A.Constandinos, *America, Britain and the Cyprus crisis 1974*, loc 5427 (kindle edition). Για την απροθυμία του Kissinger να πιέσει τους Τούρκους να μην προχωρήσουν στον 2^ο Αττίλα, βλέπε στο ίδιο (loc 4428) όπου ο Kissinger αναφέρει στον N.Rockefeller ότι δεν περίμενε την επανέναρξη των επιχειρήσεων και ότι ήταν πεπεισμένος ότι η Ελλάδα δεν θα κηρύξει τον πόλεμο στην Τουρκία (loc 5053)

Οι ΗΠΑ αντί για επικυρίαρχος, επιδιαιτητής του Κυπριακού

Απο τη συνολική θεώρηση της πολιτικής των ΗΠΑ στην περιοχή δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή η υπόθεση ότι η ηγεμονική δύναμη ήταν ο μοναδικός διαμορφωτής των εξελιξεων στη ΝΑ Μεσόγειο. Αντίθετα, μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι δεν ήταν καν ο κυρίαρχος:

- Κατ'αρχάς οι ΗΠΑ απο τη δεκαετία του '60 και έπειτα δεν αναμινύονται στον εσωτερικό ανταγωνισμό εξουσίας των χωρών της περιοχής, παρά μόνο για να αποτρέψουν την άνοδο στην εξουσία φιλο-κομμουνιστών. Πάντα υπο αυτό το πρίσμα, οι ΗΠΑ μπορεί να ανέχονται αλλά δεν επιβάλλουν τις στρατιωτικές δικτατορίες της περιοχής, αυτές αποτελούν πρωτοβουλίες των τοπικών ελιτ. Οι οποίες βέβαια επιδιώκουν τον προσεταιρισμό του ηγεμόνα για να αντλήσουν επιρροή, αλλά διατηρούν σαφως βαθμούς αυτονομίας απο αυτόν. Χαρακτηριστικά, η ομάδα των Συνταγματαρχών στην Ελλάδα ΔΕΝ ήρθε στην εξουσία με τη βοήθεια των αμερικανών, αλλά βέβαια ήταν αρκούντως φιλοαμερικανική για να μακροημερεύσει σε αυτή.
- Η εξωτερική πολιτική Ελλάδας, Τουρκίας και Κύπρου δεν αντιστρατεύεται βέβαια τα ηγεμονικά συμφέροντα των ΗΠΑ, αλλά διατηρεί επαρκεις βαθμούς ελευθερίας, ειδικά όσον αφορά τα ζωτικά συμφέροντα της κάθε χώρας όπως αυτά τα αντιλαμβάνονται οι τοπικές ελιτ. Υφίστανται δε πολυάριθμα παραδείγματα πρωτοβουλιών όπου οι ΗΠΑ ακολουθούν αντι να επιβάλλονται στους συμμάχους τους:
 - η Ελληνική Κύπρος υπο τον Μακάριο ανατρέπει βίαια το 1963-64 τις Συμφωνίες Ζυρίχης και ελέγχει το 95% του νησιού, περιορίζοντας τους Τ/Κ σε θύλακες. Εντάσσεται ακόλουθα στους Αδέσμευτους και προμηθεύεται εξοπλισμό απο το Ανατολικό Μπλοκ.
 - Η Ελλάδα διεθνοποιεί το Κυπριακό στον ΟΗΕ, υποκινεί την αντίσταση της ΕΟΚΑ, αποστέλλει μια ενισχυμένη μεραρχία στην Κύπρο και συγκροτεί/επανδρώνει με αξιωματικούς της την ελληνοκυπριακή Εθνική Φρουρά. Ανατρέπει τελικά τον Μακάριο το 1974
 - Η Τουρκία προωθεί απο την αρχή τη Διχοτόμηση του νησιού, με στόχο την αποτροπή εξάπλωσης της ελληνικής επιρροής στην ΝΑ Μεσόγειο. Βομβαρδίζει την Κύπρο το 1964 με σκοπο την αεροπορική αποτροπή της ελληνοκυπριακής επέκτασης. Και

προσεγγίζει σταδιακά την ΕΣΣΔ μετά την αμερικανική επιβολή. Προχωρεί με τη σειρά της σε επιβολή/απειλή casus belli επι της Ελλάδας το 1967 και τελικά επεμβαίνει μονομερώς στην Κύπρο το 1974 προκαλώντας ανθρωπιστική κρίση/ εθνική εκκαθάριση

Καμία απο τις παραπάνω ενέργειες δεν ήταν πρωτοβουλία των ΗΠΑ, αλλά όλες εκπορεύτηκαν απο τις τοπικές ελιτ.

Συμπερασματικά, η ηγεμονική δύναμη των ΗΠΑ ήταν σε θέση να επηρεάζει την εξωτερική (και εσωτερική) πολιτική των χωρών της ΝΑ Μεσογείου. Δεν θα μπορούσε εξάλλου να συμβαίνει διαφορετικά, καθώς οι ΗΠΑ προσέφεραν αμυντική προστασία στις χώρες αυτές έναντι των κομμουνιστών γειτόνων τους, αλλά και σημαντικότερες οικονομικές εισροές: μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60 η Ελλάδα είχε λάβει απο τις ΗΠΑ 3,3 δις US\$ σε οικονομική & στρατιωτική βοήθεια, ενώ η Τουρκία αντίστοιχα 2,5 δις US\$.

Ταυτόχρονα όμως, οι ΗΠΑ παραχωρούν βαθμούς ελευθερίας στις χώρες της περιοχής, όσον αφορά τη προώθηση των ζωτικών τους συμφερόντων, με την προϋπόθεση ότι δεν παραβιάζονται αντίστοιχα ζωτικά συμφέροντα της ηγεμονικής δύναμης. Αυτό είναι μάλιστα παραπάνω απο σαφές στην περίπτωση της Ελλάδας και της πολιτικής της στο Κυπριακό: οι ΗΠΑ δεν εμποδίζουν την ανάπτυξη της ελληνικής στρατιωτικής ισχύος στο νησί στο διάστημα 1964-1967. Ταυτόχρονα όμως δεν αποτρέπουν την Τουρκία να αναζητήσει μια διαφορετική ισορροπία δυνάμεων προς όφελος της και τηρούν ενεργή ουδετερότητα στην Κρίση του 1967 και του 1974, η οποία βέβαια καταλήγει προς όφελος της ισχυρότερης πλευράς (ή τουλάχιστον αυτής που προσλαμβάνεται απο τους γεωπολιτικούς παίκτες ως 'ισχυρότερη').

Είναι δύσκολο να πιθανολογήσουμε την αντίδραση των ΗΠΑ σε μια γενικευμένη σύγκρουση μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας για το Κυπριακό το 1964, το 1967 ή το 1974. Η επιστολή Johnson, όπως είδαμε παραπάνω, πιστοποιεί οτι ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος το 1964, αποτελούσε κόκκινη γραμμή για τις ΗΠΑ. Η μεταγενέστερη όμως αλλαγή του γεωπολιτικού περιβάλλοντος (κυρίως η έλευση της detente μεταξύ ΗΠΑ-ΕΣΣΔ) καθώς και η στάση ουδετερότητας των ΗΠΑ/μη δυναμική αντίδραση τους στην τουρκική επιβολή το 1967 και το 1974, καταδεικνύουν πιθανή μετακίνηση αυτής της κόκκινης γραμμής: η αποφυγή ελληνοτουρκικού πολέμου δεν ήταν πια ζωτικό συμφέρον των ΗΠΑ.

Σε κάθε περίπτωση, δεν υπήρξε ποτέ ανάλογη 'Επιστολή Johnson' προς την ελληνική πλευρά. Ούτε έχουν έρθει στο φως οποιαδήποτε στοιχεία που να καταδεικνυουν ότι οι ΗΠΑ εκβίασαν ή επέβαλλαν στην ελληνική πλευρά να αποστεί απο την υπεράσπιση των συμφερόντων της στην Κύπρο την περίοδο 1960-1974. Το πιθανότερο, με βάση τη ρεαλιστική προσέγγιση, είναι ότι απλώς οι ΗΠΑ άφησαν το 1967 και το 1974 την ισχυρότερη πλευρά της διένεξης (ή αυτή που νόμιζαν ισχυρότερη) να υπερισχύσει. **Συνεπώς, τις εξηγήσεις για τη συμπεριφορά της Ελλάδας (και των Ελληνοκυπρίων) στο Κυπριακό πρέπει να τις αναζητήσουμε σε επίπεδο Κράτους και εσωτερικών ελιτ.**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΕΡΜΗΝΕΥΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΝΑ ΜΕΣΟΓΕΙΟ ΤΟΥ ΨΥΧΡΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ- ΤΟ ΝΕΟΚΛΑΣΣΙΚΟ ΡΕΑΛΙΣΤΙΚΟ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑ

Σε αυτό το κεφάλαιο θα επικεντρώσουμε την ανάλυση μας στην ελληνική πλευρά, της οποίας η πολιτική, όπως είδαμε πρωτίτερα, αποκλίνει περισσότερο από την ισορροπία Δυνάμεων και το πρότυπο του Νεορεαλισμού. Για να μπορέσουμε όμως να εμβαθύνουμε στην ελληνική πολιτική κρίνουμε σκόπιμο πρώτα να αναλύσουμε:

- τον συγγενή δρώντα, δηλαδή την ελληνοκυπριακή διοίκηση, που δρα με βάση τα δικά της συμφέροντα (συχνά αποκλίνοντα από τα ελληνικά),
- την τουρκική στρατηγική και πολιτική, καθρέφτη του έλληνα γεωπολιτικού ανταγωνιστή της.

3.1 Η Ανάδυση ενός νέου Εθνικού Κέντρου- Η ανεξαρτητοποίηση της ελληνοκυπριακής ελιτ

Για την κατανόηση της πολιτικής της ελληνικής πλευράς, είναι απαραίτητη η διερεύνηση της σταδιακής μετεξέλιξης της Ελληνοκυπριακής πλευράς ως διακριτού γεωπολιτικού παίκτη. Πραγματι, κυρίως μετά την Ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960, η εσωτερική πολιτική ελιτ σταδιακά διαμόρφωσε συμφέροντα και πεποιθήσεις που συνέτειναν στην αυτονόμηση της Κυπριακής Δημοκρατίας από το 'Εθνικό Κέντρο' των Αθηνών. Το γεγονός αυτό περιόρισε τους βαθμούς ελευθερίας της ελληνικής πλευράς, η οποία σε πολλές περιπτώσεις είχε να αντιμετωπίσει και την εσωτερική ατζέντα των ελληνοκυπρίων κατά τη διαμόρφωση της πολιτικής της στο Κυπριακό.

Γιατί η Κύπρος δεν έγινε ποτέ Κρήτη

Την επαύριο της συγκρότησης ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, τα εθνικά κέντρα ήταν η Αθήνα και η Κωνσταντινούπολη, τα οποία όμως σε καμία περίπτωση δεν ήταν ανταγωνιστικά μεταξύ τους. Καθ'όλη τη διάρκεια των αλυτρωτικών αγώνων, κανένα άλλο κέντρο εξουσίας δεν αναδείχτηκε, ούτε ακόμη και η Κρήτη, η οποία παρά την βραχεία περίοδο αυτονομίας της από το 1897 έως το 1912 και την πληθωρική προσωπικότητα του Ε. Βενιζέλου,

παρέμεινε υπο τις εντολές της Αθήνας. Η έλευση του Βενιζέλου στην κεντρική ελληνική σκηνή καθώς και η πανίσχυρη Μεγάλη Ιδέα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο σε αυτό. Για την Λευκωσία όμως, ακόμη και πριν την ανακήρυξη της Ανεξαρτησίας της το 1960, τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά⁸²:

- Η Εθναρχία, σαν πολιτική έκφραση της ελληνορθόδοξης εκκλησίας της Κύπρου, είχε τις ρίζες της στον Μεσαίωνα, πριν ακόμη την απώλεια της Κύπρου για το Βυζάντιο
- Μετά τη Λωζάνη, η εγκατάλειψη της Μεγάλης Ιδέας απο την Αθήνα ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με το καθεστώς της αποικιοκρατίας της Κύπρου, το οποίο έγινε ιδιαίτερα απεχθές για τους ελληνοκυπρίους τα χρόνια της 'Παλμεροκρατίας' (δηλαδή της καταπιεστικής διακυβέρνησης απο τους Αγγλους μετά την εξέγερση του 1931).
- Η μεγάλη αδυναμία της Ελλάδας μετά την Κατοχή και τον Εμφύλιο και η εξάρτηση της απο την Μ. Βρετανία, οδηγεί στην αμφιβολία των ελληνοκυπρίων για τη δυνατότητα της Αθήνας να στηρίξει την χειραφέτηση τους απο τους Αγγλους
- Η πληθωρική πολιτική προσωπικότητα του Μακαρίου υπερέβαινε το μέγεθος του μικρού νησιού του οποίου κλήθηκε να χειριστεί τις τύχες του.

Ο συνδυασμός των ανωτέρω παραγόντων οδηγεί στην ανάπτυξη μιας αυτόνομης πορείας των ελληνοκυπριακών ελιτ, ακόμη και πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ την 1^η Απριλίου του 1955. Ο δε Ορκος της 7^{ης} Μαρτίου 1953 που αποτελεί την απαρχή της προετοιμασίας του ένοπλου αγώνα, περιλαμβάνει μια σειρά ισχυρών πολιτικά Κυπρίων της Αθήνας (συμπεριλαμβανομένου και του Μακαρίου), που συμμετείχαν στην Εθνική Αντίσταση του 1941-44 και απο τους κόλπους των οποίων προέρχεται η ιδέα της ενοπλης αντίστασης στην ιδιαίτερη πατρίδα τους.

Η γενιά της ΕΟΚΑ στην Εξουσία- η εμφάνιση του 'Κυπροκεντρισμού'

Η εμφάνιση ενός δεύτερου 'ελληνικού' κράτους υπήρξε για πολλούς 'αφόρητη ανωμαλία'⁸³. Το νέο κράτος επέβαλλε τη σταδιακή εμφάνιση μιας άρχουσας τάξης που ασκούσε την εξουσία σε αυτό. Οπως σε κάθε μετεπαναστατική κοινωνία, οι νεοσυσταθέντες κρατικοί θεσμοί στελεχώθηκαν κυρίως απο

⁸² Για την ανάπτυξη της Λευκωσίας σαν αυτόνομο εθνικό κέντρο πριν την Κυπριακή Ανεξαρτησία βλέπε λεπτομερή ανάλυση στο Ε. Χατζηβασιλείου, Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του 1950, σ. 323-334

⁸³ Οπως χαρακτηριστικά περιγράφει ο κορυφαίος μελετητής του Ελληνικού Εθνικισμού Π. Κιτρομηλίδης. Αναφέρεται στο Ε. Χατζηβασιλείου, Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του 1950, σ.

νεαρούς αγωνιστές της ΕΟΚΑ (συχνά όχι άνω των 25-30 ετών), περιβεβλημένους βέβαια από την αίγλη του ένοπλου αγώνα αλλά με περιορισμένη πολιτική ωριμότητα και με περιορισμένη μόρφωση/ ανώτατες σπουδές. Με την πάροδο του χρόνου, στους πολιτικούς και τους κρατικούς λειτουργούς, προστέθηκαν και επιχειρηματίες οι οποίοι απέκτησαν σταδιακά επενδεδυμένα συμφέροντα στο νέο κράτος. Η ανερχόμενη αυτή μικροαστική και μεσοαστική τάξη, κλίνει όλο και περισσότερο προς έναν 'κυπροκεντρισμό', επενδύοντας στη νέα πολιτική πραγματικότητα της Ανεξαρτησίας.⁸⁴ Είναι χαρακτηριστικό ότι μετά από τρία μόλις έτη, το Δεκέμβριο του 1963, ο Κύπριος ΥΠΕΞ Κυπριανού δηλώνει στον αμερικανό ομόλογο του Rusk ότι η (καταλληλότερη) μόνιμη λύση για την Κύπρο είναι είτε η Ένωση με την Ελλάδα είτε η ανεξαρτησία στα πλαίσια της Κοινοπολιτείας με κατάργηση της Συνθήκης Εγγύησης της Ζυρίχης (συνεπώς με την άρση της συγκυριαρχίας Ελλάδας και Τουρκίας στο νησί, αλλά και με παραμονή της Βρετανίας στο ρόλο του εγγυητή). Ο Κυπριανού, δηλώνοντας ότι οι απόψεις του είναι προσωπικές, αναφέρει ότι 'υπάρχει ενδιαφέρον στην Κύπρο για την Ένωση, αλλά η καλύτερη λύση είναι η δεύτερη..⁸⁵

Η νέα, κυπροκεντρική τάξη ήταν προσκείμενη σε μεγάλο βαθμό στη Δεξιά, όπως ήταν και το ίδιο το κίνημα της ΕΟΚΑ⁸⁶. Βρίσκει όμως έναν αναπάντεχο συνοδοιπόρο στο πρόσωπο της Κυπριακής Αριστεράς, η οποία ήταν η πρώτη διδάχασα του 'κυπροκεντρισμού' ήδη από την εμφάνιση του ΚΚΚ, στα τέλη της δεκαετίας του '20. Η παραδοσιακά διεθνιστική αριστερή ιδεολογία, υποθάλπει φυσιολογικά μια κυπροκεντρική προσέγγιση που απέχει από την εθνικιστική ρητορική της Ένωσης και είναι σαφής και απροκάλυπτη στον πολιτικό λόγο του ΚΚΚ και σε υπολανθάνουσα μορφή στο λόγο του διάδοχου ΑΚΕΛ. Η εμφάνιση δε στο ελληνικό πολιτικό προσκήνιο λίγο αργότερα μιας επιθετικά

⁸⁴ Για μια συνοπτική θεώρηση της ανάπτυξης της ιδεολογίας της 'ανεξαρτησίας'/ 'κυπροκεντρισμού' σε αντιπαράσταση με τον 'ενωτισμό' βλέπε στο Γ.Ιωάννου, *Θεωρία της Συνωμοσίας και Κουλτούρα της Διχοτόμησης*, Παπαζήσης, Αθήνα 2009, σ.34-43

⁸⁵ Αναφέρεται στο Σ. Ριζάς, *Ένωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία*, σ. 38. Ο Ριζάς σημειώνει ότι παρά τον προσωπικό τόνο των δηλώσεων Κυπριανού (που όμως ακόμη και έτσι καταδεικνύουν συγκεκριμένες πεποιθήσεις της κυπριακής ελίτ), η πρόταση του για κατάργηση της Συνθήκης Εγγύησης επανήλθε 3 φορές μέσα στο συγκεκριμένο έτος, συνεπώς αντανάκλασε την επίσημη κυπριακή πολιτική.

⁸⁶ Η Αριστερά/ΑΚΕΛ είχε συνειδητά αποκλειστεί από τους ακραιφνώς εθνικιστές και δεξιόφρονες ηγέτες του κυπριακού ένοπλου αγώνα, ο οποίος άλλωστε εμπνεύστηκε το επιχειρησιακό σκέλος του από τις μη- Εαμικές αντιστασιακές οργανώσεις της Κατοχής. Υπήρξαν μάλιστα και μεμονωμένες περιπτώσεις όπου μέλη του ΑΚΕΛ έγιναν στόχος και δολοφονήθηκαν από την ΕΟΚΑ

αντικομμουνιστικής Δικτατορίας, οδηγεί σε περαιτέρω ιδεολογική πόλωση και 'απαγκίστρωση' της κυπριακής αριστεράς απο το 'Εθνικό Κέντρο' της Αθήνας.

Το πλέον όμως καθοριστικό σημείο (ίσως καμπής) για τον κυπροκεντρισμό αποτελεί η ανοικτή υιοθέτηση του απο τον ίδιο τον Μακάριο το 1968 (Πολιτική του Εφικτού). Ο εμβληματικός και χαρισματικός ηγέτης, συσπειρώνει γύρω του ευρύτατα λαικά, κυρίως δεξιά, στρώματα. Επιδιώκοντας ίσως την πολιτική του ανεξαρτησία απο το καθεστώς της Αθήνας, κατηγορείται ότι επιδιώκει τη δημιουργία 'κυπριακής εθνικής συνείδησης'. Τελικά, οδηγεί σε έξαρση το δίπολο 'Ένωση' εναντίον 'Ανεξαρτησίας' και σε μια αιματηρή διαιρετική τομή της Κυπριακής κοινωνίας (ένοπλη σύγκρουση ΕΟΚΑ' Β με Μακαριακούς/Ανθενωτικούς' ανάμεσα σε 1969 και 1974).

Είναι βέβαια χαρακτηριστικό ότι η διαμόρφωση διακριτής 'κυπριακής ταυτότητας' ουδέποτε καλλιεργήθηκε, ακόμη και απο τους ακραιφνείς 'κυπροκεντριστές', ακόμη και μετά την τουρκική εισβολή και την αδρανή στάση της 'Μητέρας-Πατρίδας' που απογύμνωσε εντελώς το 'ενωτικό' αφήγημα και έστρεψε εναντίον του ενα πολύ ευρύτερο κομμάτι της κυπριακής κοινωνίας. Σε πολιτισμικό επίπεδο, οι ελληνοκύπριοι παρέμειναν προσκολλημένοι στις ελληνικές ρίζες τους, ίσως και σε αντίδραση ή και φόβο προς την τουρκική κατοχή στο κατώφλι τους και τον επαπειλούμενο εκτουρκισμό τους. Κράτησαν τις ελληνικές εθνικές εορτές, τον ελληνικό εθνικό ύμνο και καλλιέργησαν ακόμη περισσότερο την ελληνική εθνική ταυτότητα, όπως φαίνεται απο τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας σε όλο το διάστημα απο το 1960 έως σήμερα⁸⁷. Εξάλλου, ο ελληνικός κυπριακός εθνικισμός ήταν ακόμη αρκετά όψιμος, όταν κορυφώθηκε τις δεκαετίες 1950-60, αρκετά αργότερα απο τον ελληνικό/ελλαδικό εθνικισμό, απο τον οποίο μεταλαμπαδεύτηκε. Πρόκειται για εναν ρομαντικό, εθνοτικο-πολιτισμικό εθνικισμό με έντονη συναισθηματική φόρτιση και στοιχεία αλυτρωτισμού.⁸⁸ Τις τελευταίες δε δεκαετίες, μετά το 1990, αναζωπυρώθηκε ο 'ελληνοκεντρισμός' μέσα στην κυπριακή κοινωνία, με κύριο εκφραστή τον Τ. Παπαδόπουλο και με άμεσο πολιτικό αποτέλεσμα τον 'Απορριπτισμό', δηλαδή την αποδοχή ότι η 'Μη Λύση' του Κυπριακού προβλήματος (και η διαιώνιση του υπάρχοντος ελληνοκυπριακού κράτους), είναι προτιμότερη απο την

⁸⁷ Για μια ανασκόπηση των ελληνοκυπριακών σχολικών εγχειριδίων βλέπε Διδακτορική Διατριβή Ε. Αντωνίου, Οι ελληνοκυπριακές μέθοδοι και στρατηγικές επαναπροσεγγίσης με την τουρκοκυπριακή πλευρά, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 2005, σ. 86-91

⁸⁸ Βλέπε ανάλυση του κυπριακού εθνικισμού στο Α. Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, Σιδέρης, Αθήνα 2006, σ.40-47

επανένωση και συμβίωση με τους Τ/Κ στα πλαίσια μιας Ομοσπονδίας. Σε κάθε περίπτωση όμως αυτοί οι 'ελληνοκεντριστές' δεν επιδιώκουν τώρα πια την Ένωση με την Ελλάδα, όπως οι Ενωτικοί προκάτοχοι τους της δεκαετίας του '60 αλλά τη διαίωνηση της ύπαρξης της Κυπριακής Δημοκρατίας, ενός δεύτερου ελληνικού κράτους το οποίο είναι σε θέση να προασπίσει αποτελεσματικά τα συμφέροντα των τοπικών ελληνοκυπριακών ελιτ, **ιδιαίτερα μετά την ενσωμάτωση του στην ΕΕ.**

'Αδέσμευτη' Κύπρος- 'Πονοκέφαλος' για την Αθήνα

Το κοινωνικό και ιδεολογικό υπόβαθρο που περιγράφηκε παραπάνω, είχε σαν αποτέλεσμα τη διαμόρφωση μιας κυπριακής πολιτικής ανεξάρτητης απο την Αθήνα.

Η πολιτική του Μακαρίου (και κατ'επέκταση του Κυπριακού Κράτους) απο την έλευση της Ανεξαρτησίας το 1960, διαμορφώθηκε με βάση πρωτίστως τα συμφέροντα των κυπριακών ελιτ και όχι των ελληνικών, με προεξάρχον φυσικά το πολιτικό συμφέρον του αδιαφιλονίκητου ηγέτη τους Μακαρίου. Χαρακτηριστικότερα παραδείγματα υπήρξαν: η πολιτική προσέγγισης με το κομμουνιστικό μπλοκ, η στάση του Μακαρίου απέναντι στα Σχέδια Acheson, η αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ μετά την τουρκική επιβολή και η μακρόχρονη (και μοιραία όπως αποδείχθηκε) σύγκρουση με την ελληνική Χούντα.

- ✓ Ο εναγκαλισμός με την ΕΣΣΔ- Σε μια εποχή που μεσουρανούσε ο Ψυχρός Πόλεμος, ο Μακάριος εντάχθηκε στο κίνημα των Αδεσμεύτων και προσέγγισε τις Ανατολικές χώρες, πολιτική που προκαλούσε νευρικότητα στις αντικομμουνιστικές ελιτ στην Ελλάδα. Ο ίδιος ο Μακάριος βέβαια δεν ήταν κομμουνιστής και οι κινήσεις του αυτές ήταν μέρος μιας *realpolitik* που απέβλεπε στην εξισορρόπηση των ΗΠΑ και γενικότερα της πολιτικής της Δύσης που αντιμετώπιζε Ελλάδα και Κύπρο επι ίσοις όροις σε σχέση με την Τουρκία. Η προσέγγιση αυτή είχε τις ρίζες της στον αγώνα εναντίον των βρετανών, όπου η Εθναρχία είχε αναζητήσει στηρίγματα εκτός ΝΑΤΟ&Δύσης, στον ΟΗΕ και στο αναπτυσσόμενο μπλοκ χωρών του Τρίτου Κόσμου (ο Μακάριος ήδη απο το 1955 είχε συμμετάσχει στη Διάσκεψη των Αδεσμεύτων στη Bandung). Μετά το 1964 και την ένοπλη πλέον σύγκρουση με την τουρκική πλευρά, ο Μακάριος απευθύνεται στην ΕΣΣΔ: προμηθεύεται οπλισμό για την νεοσύστατη ΕΦ και επιτυγχάνει διακοινώσεις

υποστήριξης της Κυπριακής ανεξαρτησίας, απο τον ίδιο μάλιστα τον Khrushchev (Δήλωση Σοβιετικού Προέδρου στην πόλη Frunze, 16/8/1964: 'η ΕΣΣΔ δεν μπορεί να παραμείνει αδιάφορη σε μια σύγκρουση στα νότια σύνορα της'). Εξάλλου η ΕΣΣΔ φυσιολογικά δεν επιθυμούσε την ένταξη της Κύπρου στο Δυτικό μπλοκ. Σύντομα βέβαια η Τουρκία, μετά και την επιστολή Johnson, εξισορροπεί το κυπριακό άνοιγμα προσεγγίζοντας με την πλευρά της την ΕΣΣΔ, η οποία απο το 1965 υποστηρίζει πλέον την Ομοσπονδιοποίηση του νησιού. Σε κάθε περίπτωση, οι ελληνικές ελιτ (η Δεξιά- ΕΡΕ του Καραμανλή αλλά και η Κεντροδεξιά πτέρυγα της ΕΚ και φυσικά το Παλάτι) ΔΕΝ επιδίωξαν ούτε ενεθάρρυναν το άνοιγμα Μακαρίου προς ΕΣΣΔ, το αντίθετο: ο Καραμανλής υπέγραψε στη Ζυρίχη το Μυστικό πρωτόκολλο με Μεντερές για ένταξη της Κύπρου στο ΝΑΤΟ, ενώ ο Γεώργιος Παπανδρέου αντέδρασε εντονα στη σοβιετική ανάμιξη στο Κυπριακό, καθώς απειλούσε να θέσει σε οξύ δίλημμα τη φιλοδυτική στρατηγική της Ελλάδας.

- ✓ Μακάριος και Σχέδια Acheson: Η κρίση του 1964 οδήγησε στην αμερικανική πρωτοβουλία με διαμεσολαβητή τον Dean Acheson. Η πρωτοβουλία αυτή εξελίχθηκε ερήμην της Κύπρου, καθώς οι ΗΠΑ δεν ενδιαφέρονταν για τη διατήρηση ανεξάρτητου κυπριακού κράτους και θεωρούσαν ότι τα συμφέροντα των υποτελών συμμάχων τους Ελλάδας & Τουρκίας συνέπλεαν καλύτερα με αυτά των ΗΠΑ (βλέπε προηγούμενο κεφάλαιο για πολιτική ΗΠΑ). Η προσεγγιση αυτή ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τα συμφέροντα των κυπριακών ελιτ που επιδίωκαν πλέον τη διατήρηση μιας αμιγούς ελληνοκυπριακής διοίκησης με εξασφαλισμένη τη διεθνή αναγνώριση της (και τους Τουρκοκυπρίους περιορισμένους στους θύλακες τους). Αντίθετα, η Ελλάδα δεν είχε κανένα πρόβλημα να διαπραγματευθεί μια διευθέτηση που θα περιελάμβανε Ένωση με ανταλλάγματα για την Τουρκία. Οπου βέβαια το εύρος αυτών των ανταλλαγμάτων ήταν κρίσιμο για την ελληνική πλευρά, κυρίως για λόγους γοήτρου και εσωτερικής κατανάλωσης. Τα σχέδια Acheson ήταν αποτέλεσμα αυτών των ζυμώσεων και προέβλεπαν διαφορετικά ανταλλάγματα (παραχώρηση κατά κυριαρχία ή με μακροχρόνια μίσθωση κυπριακού εδάφους στην Τουρκία). Τα σχέδια τορπιλλίστηκαν ενεργά απο τον Μακάριο σε συνεργασία με

την κεντροαριστερή πτέρυγα της Ένωσης Κέντρου υπο τον Α. Παπανδρέου, η οποία δεν αισθανόταν ισχυρή την υποχρέωση της φιλοδυτικής στρατηγικής τοποθέτησης της χώρας, αντίθετα επιδείκνυε φυγόκεντρες τάσεις προς την ουδετερότητα, λόγω ιδεολογικής τοποθέτησης, αλλά και γιατί αυτή η στρατηγική ήταν προσφιλής στην αριστερή και κεντροαριστερή εκλογική πελατεία στην οποία προσέβλεπε ο Α. Παπανδρέου. Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα απροθυμίας του Μακαρίου να ενδώσει στην κατάλυση της κυπριακής ανεξαρτησίας είναι η απόρριψη του Σχεδίου της Άμεσης Ένωσης (ελληνικής εμπνεύσεως, χωρίς να περιλαμβάνει- τουλάχιστον ανοικτά- ανταλλάγματα για την Τουρκία, εγκεκριμένου από το Συμβούλιο του Στέμματος στις 19/8/1964). Η αποστροφή του Μακαρίου προς τον ελληνικό ΥΠΑΜ Γαρουφαλλιά, όπου ζητά να χριστεί 'Αντιβασιλέας' σε περίπτωση Ένωσης της Ελλάδας με Κύπρο καθώς και να διατηρηθεί η Κυπριακή Βουλή των Αντιπροσώπων για μια μεταβατική περίοδο⁸⁹, αποδίδει με τον καλύτερο τρόπο την απροθυμία των Κυπρίων (ή τουλάχιστον ενός σεβαστού μέρους της ελίτ τους) να απωλέσουν τα προνόμια που τους απέδιδε η νεόκοπη κρατική οντότητα τους.

- ✓ Αποχώρηση ΕΛΔΥΚ/Μ: Κατά την Κρίση του 1967 η Τουρκία απείλησε με πόλεμο και απαίτησε την αποχώρηση όλων των ελληνικών στρατιωτικών δυνάμεων από την Κύπρο και τη διάλυση της ΕΦ. Το αίτημα μετέφερε στην Αθήνα ο αμερικανός μεσολαβητής Vance και έγινε τελικά αποδεκτό, ως προς το σκέλος της ΕΛΔΥΚ/Μ από την νεόκοπη ελληνική Χούντα και το Παλάτι, παρά τους ισχυρούς ενδοιασμούς της ανώτατης στρατιωτικής ηγεσίας. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας αποδυνάμωσε την χερσαία ελληνική ισχύ και μακροπρόθεσμα, σε συνδυασμό με την παραμέληση της ΕΦ, οδήγησε στην επιτυχία της τουρκικής στρατιωτικής επέμβασης το 1974. Συνεπώς, η απόφαση υπονόμει δραστικά την ελληνική επιρροή στο νησί, άρα ήταν κατά των ελληνικών συμφερόντων. Την ίδια στιγμή ο Μακάριος συναίνεσε σαφώς στην αποχώρηση της

⁸⁹ Συνομιλία Έλληνα ΥΠΑΜ Γαρουφαλλιά με τον Μακάριο στις 20/8/1964, όπως αναφέρεται από τον ίδιο τον Γαρουφαλλιά στο Π.Γαρουφαλλιάς, Ελλάς και Κύπρος, Μπεργαδής, Αθήνα 1982, σ. 185. Αναφορά στο Σ. Ριζάς, Ένωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000, σ 154

μεραρχίας, όπως ξεκάθαρα προκύπτει απο τις συνομιλίες του με τον αμερικανό πρέσβυ Belcher⁹⁰, ΟΧΙ όμως και στην διάλυση της ΕΦ, θέμα στο οποίο επέμεινε και τελικά πέτυχε την υποχώρηση της Τουρκίας. Η ΕΛΔΥΚ/Μ ήταν υπό τον πλήρη έλεγχο της Αθήνας και άρα ένας σημαντικός μοχλός πίεσης στα χέρια της ελληνικής κυβέρνησης, ενώ η ΕΦ, αν και στελεχωμένη απο ελληνες αξιωματικούς, ήταν περισσότερο ελεγχόμενη απο την κυπριακή κυβέρνηση. Σε κάθε περίπτωση, ο Μακάριος πολιτεύθηκε και σε αυτή την περίπτωση με βάση τα κυπριακά συμφέροντα, και όχι τα ελληνικά (αν και τελικά τα γεγονότα του 1974 απέδειξαν ότι η αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ ήταν εξίσου επιβλαβής για τους Ε/Κ).

- ✓ Η σύγκρουση με την ελληνική στρατιωτική κυβέρνηση: Η απόκλιση των ελληνικών και κυπριακών στρατηγικών κλιμακώθηκε την περίοδο της στρατιωτικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα. Η νέα ελληνική ιθύνουσα τάξη, ελλείψει εσωτερικής αντιπολίτευσης, είχε περισσότερους βαθμούς ελευθερίας στη διαμόρφωση της κυπριακής πολιτικής της, ενώ και ο ίδιος ο Μακάριος απώλεσε τις δυνατότητες επηρεασμού των ελληνικών ελιτ, όπως πολλές φορές είχε επιτύχει στο παρελθόν με τις κυβερνήσεις ΕΡΕ και Ενωσης Κέντρου και με μοχλό τον Τύπο και φίλα προσκείμενες σε αυτόν πολιτικές δυνάμεις⁹¹. Η κυβέρνηση Παπαδόπουλου σταδιακά αναζήτησε τρόπους ελέγχου του Μακαρίου, ολοένα πιο ενεργητικούς και ερχόμενη συχνά σε ρήξη με αυτόν. Σημαντικότερη ήταν η σύγκρουση τον Φεβρουαρίου του 1972, που είχε οδηγήσει

⁹⁰ Βλέπε στο Σ.Ριζάς, *Οι ΗΠΑ, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα*, σ.40 και αναλυτική αναφορά της συνάντησης Belcher-Μακαρίου στο Α. Παπαχελάς, *Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας*, σ 393-394

⁹¹ Ο πρώτος έλληνας πολιτικός 'θύμα' του Μακαρίου, ήταν ο Έλληνας ΥΠΕΞ την περίοδο 1955-56 Σπύρος Θεοτόκης, ο οποίος παραιτήθηκε και αντικαταστάθηκε απο τον Ε. Αβέρωφ, εξαιτίας της εθναρχικής επίθεσης εναντίον του. Ο Γ. Σεφέρης μιλάει μάλιστα για 'σύμπλεγμα Θεοτόκη' στους ιθύνοντες των Αθηνών, οι οποίοι φοβούνταν μην υποστούν και αυτοί επίθεση απο την Εθναρχία. Βλέπε στο *Ε.Χατζηβασιλείου, Στρατηγικές του Κυπριακού, Δεκαετία 1950*, σ.345-346. Η πλέον χαρακτηριστική βέβαια περίπτωση χειραγώγησης της Αθήνας απο τον Μακάριο ήταν, όπως είδαμε παραπάνω, η συνεργασία με τον Α. Παπανδρέου και μέρος του Τύπου της Ενωσης Κέντρου (με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την Ελευθερία του Πάνου Κόκκα), για την απόρριψη του Σχεδίου Acheson που η ίδια η ελληνική κυβέρνηση είχε αποδεχτεί. Βλέπε στο Σ.Ριζάς, *Ενωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία*, σ. 138-142. Πάντως στο Σχεδιο Acheson αντιτάχθηκε και ο αντιπολιτευόμενος Τύπος (με προεξάρχουσα την Καθημερινή).

στην απομάκρυνση του Κύπριου ΥΠΕΞ Κυπριανού⁹². Το στρατιωτικό καθεστώς υιοθετούσε ενωτική ρητορική που ήταν προσφιλής στα εθνικιστικά στρώματα του πληθυσμού, ενώ βέβαια η αδέσμευτη πολιτική Μακαρίου προκαλούσε αποστροφή στους σφόδρα αντικομμουνιστές στρατιωτικούς. Η ακραία απόχρωση της στρατιωτικής ελιτ στην Αθήνα (με ηγέτη τον Ταξίαρχο Ιωαννίδη) εκμεταλλεύτηκε τη διαιρετική τομή των Κυπρίων και ενίσχυσε την ΕΟΚΑ Β' και τον αγώνα της έναντι του Μακαρίου. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η πλήρης αποξένωση των δυο κέντρων του ελληνισμού (ή καλύτερα των ηγετικών ελιτ τους). Η έλευση τελικά του ίδιου του Ιωαννίδη στην εξουσία, οδήγησε σύντομα στην ανοικτή σύγκρουση: στο τελεσίγραφο Μακαρίου προς Γκιζίκη για απομάκρυνση των ελλήνων αξιωματικών από την ΕΦ, δηλαδή την ελαχιστοποίηση της ελληνικής επιρροής επί της ελληνοκυπριακής διοίκησης, και στο πραξικόπημα κατά Μακαρίου οργανωμένου από την ελληνική κυβέρνηση.

Συμπερασματικά, πριν ακόμη την έλευση της Κυπριακής Ανεξαρτησίας, οι κυπριακές ελιτ είχαν αυτονομηθεί σε μεγάλο βαθμό από το 'Εθνικό Κέντρο' της Αθήνας. Η οργάνωση της νέας κρατικής οντότητας, στην αρχή διεθνοτικής και σύντομα αμιγώς ελληνικής, δημιούργησε μια νέα γραφειοκρατική και επιχειρηματική ελιτ με εγκατεστημένα συμφέροντα στο νέο κράτος. Η πολιτική τάξη της νεόκοπης Κυπριακής Δημοκρατίας, με κύριο εκπρόσωπο της τον εμβληματικό Μακάριο, διαμόρφωσε πολύ γρήγορα πολιτικές ισχυροποίησης της εξουσίας της μέσω της εξουδετέρωσης του τουρκοκυπριακού αλυτρωτισμού και περιορισμού των Τ/Κ σε ένα μειονοτικό καθεστώς με τα ανάλογα δικαιώματα. Ο στόχος αυτός προυπέθετε βέβαια και την αποτελεσματική αντιμετώπιση της στρατηγικής της Μητέρας Πατρίδας-Τουρκίας. Για αυτό τον σκοπό χρησιμοποίησε μέχρι ενός βαθμού τη στρατιωτική ισχύ και το διπλωματικό κεφάλαιο της μητέρας-Πατρίδας Ελλάδας.

⁹² Ο Σωτήρης Ριζάς αναλύει σε βάθος την ταραγμένη συνύπαρξη Συνταγματαρχών-Μακαρίου στο *Σ. Ριζάς, Οι ΗΠΑ, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα 1967-1974*. Είναι ενδιαφέρον ότι εκτός από την στρατιωτική ελιτ και οι (έμπειροι) διπλωμάτες και πολιτικοί που ηγήθηκαν του Υπουργείου Εξωτερικών αυτή την εποχή, όπως ήταν οι Πιπινέλης και Ξανθόπουλος - Παλαμάς ήρθαν επίσης σε τροχιά σύγκρουσης με τα κυπριακά συμφέροντα, καθώς αναζήτησαν λύσεις για το Κυπριακό μέσα στα πλαίσια της Δυτικής Συμμαχίας και ερχόμενοι σε απευθείας επαφή με τους Τούρκους, χωρίς προηγούμενη συνεννόηση με την Λευκωσία.

Όταν όμως η πολιτική ατζέντα της Ελλάδας και των συμμάχων της στο NATO ήρθε σε αντίθεση με ζωτικά συμφέροντα της (βλέπε για παράδειγμα αυτοκατάργηση της μέσα από τα Σχέδια Acheson), η Κυπριακή πολιτική προσπάθησε να την εξισορροπήσει μέσω των διεθνών θεσμών (ΟΗΕ) και τον ψυχροπολεμικό ανταγωνισμό ΗΠΑ-ΕΣΣΔ. Η συνεχιζόμενη αντιπαράθεση των κυπριακών ελιτ με την Ελλάδα και η όξυνση της την περίοδο της στρατιωτικής διακυβέρνησης στην Ελλάδα, οδήγησε τελικά σε διαιρετική τομή μέσα στην Κύπρο (ΕΟΚΑ Β'), σε ένοπλη σύγκρουση των δυο πλευρών (πραξικόπημα κατά Μακαρίου), αλλά τελικά και σε δυσμενέστερη ισορροπία δυνάμεων με τον τουρκικό παράγοντα, καθώς γρήγορα η χερσαία στρατιωτική ισχύς της ελληνικής πλευράς στην Κύπρο επηρεάστηκε αρνητικά από την αποχώρηση της ελληνικής μεραρχίας και την επιχειρησιακή αποσύνθεση της Εθνικής Φρουράς.

Επομένως, όταν προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε την πολιτική της ελληνικής πλευράς στο Κυπριακό, πρέπει να έχουμε υπόψη ότι τα ελλαδικά συμφέροντα ήταν κατά κανόνα αποκλίνοντα από αυτά της ελληνοκυπριακής ελιτ σε όλο το χρονικό διάστημα από την ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας και έπειτα, με όλες τις δυσχέρειες και τα διλήμματα που αυτό συνεπαγόταν για την Αθήνα. Η ανάγκη αντιμετώπισης από κοινού της διχοτομικής τουρκικής ατζέντας (που θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο), παρείχε βέβαια σημαντικό κοινό έδαφος σε Αθήνα και Λευκωσία, αλλά αυτό δεν ήταν δυνατόν να γεφυρώσει τις επιμέρους αντιθέσεις.

3.2 Τουρκία και Κύπρος- Στρατηγική Ασφάλειας και Εθνικισμός

Για την Τουρκία, όπως και για την Ελλάδα, η Κύπρος υπήρξε ένα εμβληματικό πρότυπο για τον εγχώριο εθνικισμό της, γεγονός που οδήγησε πολλές φορές τη δημόσια συζήτηση για το Κυπριακό στην Τουρκία, όπως και στην Ελλάδα, σε ένα παίγνιο 'Μηδενικού Αθροίσματος': οποιοδήποτε κέρδος για τον αντίπαλο σήμαινε απώλεια για το Έθνος. Επιπρόσθετα, ήδη από τις αρχές του 1950, το ενδεχόμενο ελέγχου της Κύπρου από την Ελλάδα εκλαμβάνονταν ως ένας επιπλέον στρατηγικός κίνδυνος από τις τουρκικές ελίτ. Δηλαδή, ενώ ο εθνικισμός έπαιζε πάντα ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της τουρκικής πολιτικής για το Κυπριακό, όμως οι στρατηγικές προτεραιότητες της Τουρκίας ήταν αυτές που τελικά καθόριζαν την πολιτική της σε αυτό το πεδίο.

Τουρκική Εθνική Ασφάλεια και Κύπρος

Η Κύπρος απέχει μόλις 40 ναυτικά μίλια από τα τουρκικά παράλια. Ο έλεγχος της Κύπρου από μια εχθρική προς την Τουρκία Δύναμη εγκυμονεί κινδύνους ασφάλειας: θεωρείται 'αβύθιστο αεροπλανοφόρο' (sabit ucak gemisi)⁹³, όπου μπορούν να πληγούν μέσα σε λίγα λεπτά της ώρας, σημαντικά βιομηχανικά και αστικά κέντρα της Νότιας Τουρκίας και βέβαια η πρωτεύουσα της. Στο φανταστικό υποσυνείδητο των ελίτ της Τουρκίας, η Κύπρος με τη μυτερή χερσόνησο της Καρπασίας φαντάζει σαν μαχαίρι που σημαδεύει το μαλακό υπογάστριο (ή την καρδιά) της Τουρκίας (συνέντευξη Τούρκου ΥΠΕΞ Guner στην Hurriyet στις 20/7/1980).

Επιπρόσθετα, ο έλεγχος της Κύπρου από την Ελλάδα, ανατρέπει την ισορροπία που έχει αναπτυχθεί ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία με τη συνθήκη της Λωζάνης: μια ελληνική Κύπρος ολοκληρώνει την περικύκλωση της Τουρκίας από τα ελληνικά νησιά του Αιγαίου, καθώς πλέον η πρόσβαση και στα νότια τουρκικά λιμάνια ελέγχεται από την Ελλάδα. Η μεγάλη δε απόσταση της Κύπρου από την Ελλάδα κάνει την ελληνική επιθυμία για Ένωση να φαντάζει σαν αδικαιολόγητος επεκτατισμός ή/και ιρρεντετισμός⁹⁴.

⁹³ Αναφέρεται στο Α.Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, σ.213

⁹⁴ Είναι χαρακτηριστική η πρώτη επίσημη τουρκική αντίδραση μετά την έναρξη της ένοπλης δράσης από πλευράς ΕΟΚΑ και την τοποθέτηση της Ελλάδας υπέρ της Ένωσης μέσω της προσφυγής στον ΟΗΕ: ο Τούρκος πρέσβης στον ΟΗΕ Sarper το Δεκέμβριο του 1954 αναφέρει ότι η ελληνική απαίτηση για Ένωση 'καλύπτεται από ένα νέφος ποιητικού αλυτρωτισμού'. Ενώ λίγο αργότερα την επόμενη χρονιά, στις 24 Αυγούστου 1955, ο Τούρκος πρωθυπουργός Medetres παραθέτει δέιπνο στην Πόλη προς την αντιπροσωπεία που θα παραστεί στο Λονδίνο για την Τριμερή Διάσκεψη για το Κυπριακό. Στην ιστορική του ομιλία

Τουρκικός Εθνικισμός και Κύπρος

Το ενδιαφέρον για την προστασία των μειοψηφούντων Τουρκοκυπρίων απο τους 'αλλοεθνείς' Ελληνοκυπρίους είναι φυσικό να διεγείρει οποιονδήποτε τούρκο εθνικιστή, ακόμη και τους πλεον μετριοπαθείς. Θα μπορούσε αυτή η κινητοποίηση να αντιπαραβληθεί με το ανάλογο ελληνικό ενδιαφέρον για την προστασία των Κρητικών απο την τουρκική διοίκηση κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Υπο αυτό το πρίσμα, η προτροπή για Ενωση έδειχνε ότι αγνοούσε εντελώς την παρουσία των Τ/Κ στο νησί και εξαγρίωνε τους Τούρκους. Ενώ οι Ελληνοκύπριοι υπο τον Μακάριο, κατά τον εμβληματικό Chaylayiangil, 'αν περνούσε το χέρι τους θα έπνιγαν τους Τούρκους σε μια κουταλιά νερό'.⁹⁵

Πέρα όμως απο την ανάγκη για προστασία των ομογενών τους στο νησί, τα αντανakλαστικά των τούρκων εθνικιστών ενεργοποιούνται με την παρουσία της Ελλάδας στην Κύπρο εξαιτίας:

- ο της προσβολής του γοήτρου της Τουρκίας ως μιας μεγάλης χώρας με αυτοκρατορική κληρονομιά που δεν μπορεί να υποκύπτει στις ορέξεις μιας μικρότερης δύναμης όπως η Ελλάδα και ιδίως της ακόμη μικρότερης Κυπριακής Δημοκρατίας!
- ο Του φόβου για αναβίωση της, πάντα απεχθούς για τους Τούρκους, Μεγάλης Ιδέας την οποία επιδιώκουν οι Έλληνες μέσω της Ενωσης. Εξάλλου, η ίδια η τουρκική εθνική ταυτότητα διαμορφώνεται μετά το 1922 και τον Πόλεμο της Ανεξαρτησίας (δηλαδή της Μικρασιατικής Καταστροφής για τους Έλληνες), σαν καθρέπτης του Ελληνικού επεκτατισμού (δηλαδή της περιβόητης Μεγάλης Ιδέας). Δεν πρέπει επίσης να παραβλέπεται ότι μεταπολεμικά, η Ελλάδα φυσιολογικά φαντάζει αναθεωρητική

(θεωρήθηκε προάγγελος των Σεπτεμβριανών που ακολούθησαν δυο εβδομάδες μετά, καθώς ήταν άκρως επιθετική έναντι της Ελλάδας) αναφέρει ότι 'ένα μεγάλο τμήμα των ακτων της Τουρκίας πολιορκείται απο απειλητικές εξέδρες και παρατηρητήρια που ανήκουν σε άλλη χώρα. Μόνο η περιοχή της Κύπρου φαίνεται να είναι ανέπαφη. Ως εκ τούτου, η Κύπρος είναι συνέχεια της Ανατολίας και αποτελεί ένα απο τα σημεία ασφάλειας της.' Αναφέρεται στο Ν.Σαρρής, Η Αλλη Πλευρά, Τόμος 2^{ος}, Βιβλίο Α (1955-1963), Γραμμή, 1982, σ.79. Λίγες μέρες αργότερα, την 1^η Σεπτεμβρίου 1955, ο Τούρκος ΥΠΕΞ Zorlu μιλώντας στη διάσκεψη του Λονδίνου ανέπτυξε εκτενώς την παραπάνω τουρκική θέση, τονίζοντας ότι 'η μεταβολή του καθεστώτος (της Κύπρου) είναι εσφαλμένη, καθώς τούτο σημαίνει μεταβολή ολόκληρου του συστήματος το οποίο εγκαθιστά η συνθήκη αυτή (της Λωζάνης)'. Αναφέρεται στο ίδιο σ. 88

⁹⁵ Ι.Σ.Τσαγλαγιαγκιλ, Οι Αναμνήσεις μου, σ. 226

στα τουρκικά μάτια μετά την προσάρτηση των Δωδεκανήσων και τις απαιτήσεις της επί της Βορείας Ηπείρου..

Εξαιτίας των ανωτέρω, δεν είναι περίεργο ότι το Κυπριακό αναδεικνύεται σαν μεγάλο Εθνικό Θέμα για την Τουρκία και επιφέρει (όπως και για την Ελλάδα) μεγάλες συναισθηματικές και εθνικιστικές εξάρσεις στο εσωτερικό της τουρκικής κοινωνίας..

Τουρκική πολιτική στο Κυπριακό: Οι τουρκικές ελίτ, το Taksim (Διχοτόμηση) και η στρατιωτική επέμβαση

Με βάση την ανάλυση του Α.Ηρακλείδη⁹⁶, η τουρκική πολιτική στο Κυπριακό μπορεί να χωριστεί κατά βάση στις ακόλουθες περιόδους:

1. Διατήρηση του καθεστώτος της Βρετανικής αποικίας, αλλιώς επιστροφή στην Τουρκία (1950-1954)
2. Διχοτόμηση (Taksim) (1956-1958)
3. Συμφωνίες Ζυρίχης/Λειτουργική Ομοσπονδία' (1959-1963)
4. Στρατιωτική Βάση επί του εδάφους και μερική αυτονομία Τ/Κ (1964- Σχέδιο Acheson)
5. Ομοσπονδία/Καντονοποίηση (1968-1972)
6. Δικοινοτική Ομοσπονδία ή κάποιας μορφής Συνομοσπονδία (1973- σήμερα)

Είναι βάσιμο να υποθέσουμε ότι, παρά την επίσημη ρητορική όπως αυτή παρατίθεται ανωτέρω, οι τουρκικές ελίτ είναι σταθερά προσανατολισμένες προς την Διχοτόμηση και προσχηματικά μόνο υπέρ της ομοσπονδίας. Εμβαθύνοντας δε στην προγενέστερη του 1975 περίοδο, παρατηρούμε ότι από την στιγμή που η Τουρκία άρθρωσε λόγο για Διχοτόμηση (γύρω στο 1956 και με την προτροπή της Μ. Βρετανίας), έκτοτε δεν εγκατέλειψε την συγκεκριμένη στόχευση:

Πριν από την διεθνοτική σύγκρουση του 1963 και την απόσυρση των Τ/Κ στους θύλακες τους, η Διχοτόμηση ήταν ανέφικτη εξαιτίας της ευρύτατης ανάμειξης του πληθυσμού. Το κράτος όμως που προέκυπτε από τις Συμφωνίες Ζυρίχης ήταν ελεγχόμενο σε μεγάλο βαθμό και από την Τουρκία, μπορούμε να μιλάμε λοιπόν για μια μορφή συγκυριαρχίας Ελλάδας-Τουρκίας στην Κύπρο, την οποία αποδέχτηκαν με ικανοποίηση οι Τούρκοι: είναι χαρακτηριστικό ότι σε αντίθεση με την ελληνική πλευρά, οι Συμφωνίες της

⁹⁶ Α.Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, σ.226-227

Ζυρίχης έτυχαν διθυραμβικής υποδοχής απο τα πολιτικά κόμματα και τα τουρκικά ΜΜΕ σαν μια ανέλπιστα 'επιστροφή' της Τουρκίας στην Κύπρο, έδαφος της πρωην Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Μετά βέβαια την θυλακοποίηση των Τ/Κ το 1963-64, επήλθε λειτουργικά η διχοτόμηση, αλλά με όρους δυσμενείς για την Τουρκία (τουρκικός έλεγχος μόνο ενός πολυδιασπασμένου 5% του εδάφους, χωρίς έξοδο στην θάλασσα, στρατιωτική κυριαρχία των ελλήνων στο νησί).

Η Τουρκία προς στιγμήν φλερτάρισε τον Ιούνιο του 1964 με την στρατιωτική επέμβαση θεωρώντας ότι η θέση της στο νησί είχε διαβρωθεί σε μη αναστρέψιμο βαθμό, όμως η παρέμβαση Johnson φάνηκε ότι σταμάτησε τους Τούρκους (σε συνδυασμό βέβαια και με την επιθετική ρητορική της ΕΣΣΔ-βλέπε προηγούμενο κεφάλαιο για Κυπριακή Δημοκρατία). Πάντως, τα τετελεσμένα επι του εδάφους, η θυλακοποίηση των Τ/Κ και κυρίως ο στρατιωτικός έλεγχος του νησιού απο την Ελλάδα, αποτελούσαν ευθεία αμφισβήτηση της τουρκικής στρατηγικής ασφαλείας, όπως αυτή αναπτύχθηκε ανωτέρω. Συνεπώς, η Τουρκία είχε ισχυρά κίνητρα για δράση, ενώ οι τουρκοκυπριακές απώλειες δημιουργούσαν επιπλέον κίνητρα καθώς εξαγρίωναν μια τουρκική κοινή γνώμη ευαισθητοποιημένη για το μεγάλο Εθνικό της θέμα. Οι μαρτυρίες απο την πλευρά των τούρκων decision makers (βλέπε και υποσημείωση 97 παρακάτω) οδηγούν τους αναλυτές στο συμπέρασμα ότι πέρα απο τις σοβιετικές (φραστικές) απειλές, οι τούρκοι δεν αποπλέουν το 1964 για Κύπρο πιθανώς εξαιτίας της στρατιωτικής ανετοιμότητάς τους.

Η έντονη αμερικανική διπλωματική δραστηριοποίηση φέρνει ως αποτέλεσμα το Σχέδιο Acheson του 1964 που προέβλεπε μεγαλύτερη τουρκική εδαφική κυριαρχία απο το 5% (γύρω στο 10-11%) και μερική στρατιωτική εξισορρόπηση επι του εδάφους και ήταν μια, προς στιγμήν, αποδεκτή λύση, ειδικά απο τον τότε πρωθυπουργό Ινονου, ένα επιφανές μέλος της τουρκικής ελιτ με μεγάλη επιρροή στο στράτευμα που ήθελε να κλείσει το Κυπριακό πρόβλημα, μη έχοντας μεγάλη εμπιστοσύνη στη δυνατότητα του τουρκικού στρατού της εποχής να δράσει αποτελεσματικά στην Κύπρο⁹⁷. Σε κάθε βέβαια

⁹⁷ Είναι χαρακτηριστικό το απόσπασμα απο το ημερολόγιο του τούρκου διαπραγματευτή Erim, όπου ο Ινονου συζητά πολιτική λύση στη βάση του αμερικανικού σχεδίου, επιδιώκοντας τη διεύρυνση της τουρκικής περιοχής, καθώς πίστευε ότι οι τουρκικές Ενοπλες δυνάμεις δεν μπορούσαν να πραγματοποιήσουν επιτυχή απόβαση. Ήταν όμως διατεθειμένος να διατάξει αεροπορικούς βομβαρδισμούς σε περίπτωση επίθεσης των ελληνοκυπρίων (**σσ. όπως και**

περίπτωση η Τουρκική ηγεσία δεν μπορούσε να δεχτεί λύση, η οποία δεν θα είχε κάποια χαρακτηριστικά Διχοτόμησης/Διπλής Ενωσης. Εκτός από τους προφανείς λόγους εσωτερικής κατανάλωσης, ο στρατιωτικός έλεγχος σε ένα έστω μικρό τμήμα του νησιού, άμβλυσε αρκετά την αίσθηση περικύκλωσης από την Ελλάδα, όπως αυτή περιγράφηκε παραπάνω.

Η αδυναμία (ή απροθυμία) της Ελλάδας να επιβάλλει το Σχέδιο Acheson στους Ελληνοκυπρίους και η σταδιακή αλλαγή του διεθνούς περιβάλλοντος (αλλαγή στάσης των ΗΠΑ ως προς την Ενωση και προσέγγιση Τουρκίας-ΕΣΣΔ), οδήγησαν σε επιθετικότερη στάση της Τουρκίας τα επόμενα χρόνια: διαδοχικές τουρκικές κυβερνήσεις απέρριπταν τις ελληνικές προτάσεις για επαναφορά μιας μορφής Ενωσης (με πενιχρά όμως ανταλλάγματα για την Τουρκία) και αντιδρούσαν με εκνευρισμό στην παγίωση της ελληνοκυπριακής εξουσίας με όχημα το Κυπριακό Κράτος (το οποίο οι Τούρκοι πίστευαν ότι είχε σφετεριστεί ο Μακάριος και οι Ε/Κ). Έτσι η σύγκρουση στην Κοφίνου το Νοέμβριο του 1967 οδηγεί στην κλιμάκωση καθώς η δράση της ΕΦ προκαλεί απώλειες Τ/Κ αμάχων και διεγείρει τα αντανάκλαστικά της τουρκικής κυβέρνησης που απειλεί πάλι με επέμβαση. Η τουρκική στρατηγική τελικά δικαιώνεται με την υποχώρηση της στρατιωτικής ελληνικής κυβέρνησης μπροστά στην τουρκική επιβολή. Οι Τούρκοι προχωρούν αυτή την φορά σε κινητοποίηση των δυνάμεων τους και δεν υφίσταται Σοβιετική αντίδραση, συνεπώς η επιβολή τους φαίνεται πειστική. Μολαταύτα, ο προσεκτικός και ορθολογιστής (μηχανικός στο επάγγελμα) Demirel φέρεται πάλι απογοητευμένος, όπως και ο Ινονου το 1964, από την στρατιωτική ετοιμότητα των Τούρκων. Οι Τούρκοι βέβαια εμφανίζονται αποφασισμένοι (όπως πιστοποιεί και ο Αμερικανός μεσολαβητής Vance) και οι Έλληνες υποκύπτουν στην επιβολή αποσύροντας την ΕΛΔΥΚ/Μ (όχι όμως και ο Μακάριος ο οποίος διατηρεί την ΕΦ). Ο Demirel είναι μάλλον ανακουφισμένος από το αποτέλεσμα και βέβαια ακυρώνει την στρατιωτική επιχείρηση, παρ'όλο ότι στο πολεμικό συμβούλιο η αντιπολίτευση (ΕΚΤΟΣ του Ινονου) ζητούσε να προχωρήσει η

τελικά έγινε, καθώς η αεροπορική επιβολή ήταν το μοναδικό εργαλείο στη διάθεση των τούρκων εκείνη την εποχή). Αναφέρεται στο Σ.Ριζάς, *Ενωση-Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία*, σ.137. Γενικά ο Ριζάς καθώς και ο Ηρακλείδης (με βάση επίσης τουρκικές πηγές, δες στο Α. Ηρακλείδης, *Κυπριακό Προβλημα 1947-2004*, σ224) συγκλίνουν στο ότι ο Ινονου δεν πίστευε στην στρατιωτική τουρκική υπεροχή και προσανατολιζόταν στο να κλείσει το Κυπριακό στη βάση μιας Ενωσης με ανταλλάγματα. Την ίδια διστακτικότητα καταλογίζουν και στον Demirel για την Κρίση του 1967, κάτι που όσον αφορά τις ελλείψεις των Τούρκων σε αποβατικά πλοία και ελικόπτερα, είδαμε ήδη παραπάνω να επιβεβαιώνει και ο τότε Τούρκος ΥΠΕΞ (Κεφ 2, *Ισορροπία Ναυτικών Δυνάμεων*)

απόβαση ετσι κι αλλιώς, αφού οι προετοιμασίες είχαν ολοκληρωθεί. Αντίθετα ο Inonu διατείνεται: *‘το κράτος έχει επιτύχει αυτά που ήθελε’*. Δηλαδή, η αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ και του Γρίβα ήταν ο (εφικτός) τουρκικός στόχος το 1967 και όχι η επιβολή της Διχοτόμησης, την οποία οι Τούρκοι δεν ήταν ακόμη έτοιμοι να την επιβάλλουν⁹⁸.

Μερικά χρόνια αργότερα, το πραξικόπημα Ιωαννίδη είναι η θρυαλλίδα που προκαλεί αυτή την φορά την τουρκική κινητοποίηση. Αυτή την φορά όμως δεν υπάρχουν αμφιταλαντεύσεις: η απόφαση είναι εξαρχής για απόβαση και εγκαθίδρυση στρατιωτικής παρουσίας της Τουρκίας στο νησί. Παρά το ότι η (τοπική τουλάχιστον) ισορροπία δυνάμεων ήταν ξεκάθαρα υπέρ της Τουρκίας μετά την αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ και την αυτοδιάλυση της ΕΦ, η συγκεκριμένη στρατιωτική επιχείρηση θεωρήθηκε και πάλι, όπως το 1967, υψηλού ρίσκου από έμπειρους πολιτικούς όπως οι Demirel και Erim⁹⁹. Ομως υποστηρίχθηκε από την στρατιωτική και διπλωματική γραφειοκρατία και κυρίως ευνοήθηκε από την ύπαρξη στην εξουσία μιας βραχύβιας κυβέρνησης μειοψηφίας ανάμεσα στον Ecevit και τον ισλαμιστή Erbakan. Ο Ecevit ήταν ένας νέος και δραστήριος πολιτικός με έντονη τάση ρήξης με πρακτικές του παρελθόντος, ιδιαίτερα όσον αφορά την εξωτερική πολιτική. Από την αναρρίχηση του στην πρωθυπουργία τον Ιανουάριο του 1974, η σημαντικότερη κυβερνητική πρωτοβουλία του ήταν η επανακαλλιέργεια του οπίου, η οποία είχε διακοπεί λόγω πιέσεων των ΗΠΑ. Ο κεντροαριστερός Ecevit θεώρησε το πραξικόπημα κατά Μακαρίου μια μοναδική ευκαιρία για δράση και αλλαγή των δεδομένων στο νησί και στο πλευρό του είχε τον υπερεθνικιστή κυβερνητικό εταίρο του Erbakan ο οποίος μάλιστα υπερθεμάτιζε ανυπόμονα υπέρ της ανάληψης στρατιωτικής δράσης¹⁰⁰. Είναι χαρακτηριστικό

⁹⁸ Ο Τσαγλαγιαγκιλ περιγράφει την στενοχώρια του Demirel καθώς η τουρκική κυβέρνηση έχει ήδη αποφασίσει την επιχείρηση, αλλά αρχίζει να συνειδητοποιεί τις δυσκολίες του εγχειρήματος, καθώς και την ικανοποίηση που επιφέρει η απόφαση της Ελλάδας για απόσυρση της Μεραρχίας. Αντίθετα για το θέμα της ΕΦ η Τουρκία αρκείται απλώς στις διαβεβαιώσεις του Μακαρίου ότι θα συζητήσει τη μείωση της δύναμης της στις επερχόμενες διακοινοτικές συνομιλίες! (γεγονός που αποδεικνύει πόσο σημαντική θεωρούσαν οι Τούρκοι την ΕΛΔΥΚ/Μ στην ισορροπία Δυνάμεων, σε αντίθεση με την ίδια την ΕΦ. Στο Ι. Τσαγλαγιαγκιλ, *Οι Αναμνήσεις μου*, σ. 263-272

⁹⁹ Βλέπε λεπτομερή παράθεση του διαλόγου που αναπτύχθηκε στην τουρκική πλευρά στο Μ.Α.Μπιραντ, *Απόφαση-Απόβαση*, Εκδόσεις Ι.Φλώρος, Αθήνα 1984, σ.67-75. Από όλους τους πολιτικούς αρχηγούς που τοποθετήθηκαν στο Πολεμικό Συμβούλιο στις 18 Ιουλίου 1974, ο Demirel ήταν ο πιο διστακτικός.

¹⁰⁰ Χαρακτηριστικές είναι οι υπερεθνικιστικές κορώνες του Erbakan κατά του ενδεχομένου να κηρυχθεί κατάπαυση του πυρός στις 22 Ιουλίου 1974 μετά το πέρας του 1^{ου} Απίλα, όπως προτείνει στο Υπουργικό Συμβούλιο ο Ecevit με την σύμφωνη γνώμη του Τουρκικού Γενικού

ότι αυτό το αταίριαστο κυβερνητικό δίδυμο εγκατέλειψε λίγο αργότερα την εξουσία το Νοέμβριο του 1974, παρά την τεράστια αίγλη που του προσέδωσε η στρατιωτική επιτυχία στην Κύπρο...

Το τελικό αποτέλεσμα της τουρκικής στρατιωτικής εισβολής είναι η εθνική εκκαθάριση στον Βορρά και η μετακίνηση πληθυσμών που οδηγεί σε μια λεόντειο διχοτόμηση υπέρ της Τουρκίας, η οποία παραμένει και σήμερα, υποστηριζόμενη πλέον, στην ουσία και από μια σεβαστή μερίδα Απορριπτικών Ελληνοκυπρίων (βλέπε προηγούμενο κεφάλαιο).

Συμπερασματικά, η τουρκική εξωτερική πολιτική που απέβλεπε σταθερά στη Διχοτόμηση της Κύπρου για στρατηγικούς και ιδεολογικούς (κυρίως εθνικής ταυτότητας και γοήτρου) λόγους, μπορεί να ερμηνευτεί σε όρους Νεοκλασσικού Ρεαλισμού, δηλαδή με βάση τις πεποιθήσεις των τουρκικών ελιτ για την ισορροπία δυνάμεων (ειδικά όσον αφορά την απροθυμία Ινονου το 1964 και Demirel το 1967 για ανάληψη στρατιωτικής δράσης), αλλά και από την κρατούσα εσωτερική πολιτική κατάσταση (κυβερνητικός συνδυασμός ακτιβιστή Ecevit και υπερεθνικιστή Erbakan) , ειδικά όσον αφορά την κομβική στρατιωτική επιχείρηση του 1974 που πάντως στηρίχτηκε έτσι και αλλιώς στην δεδομένη τοπική στρατιωτική υπεροχή της Τουρκίας στο Θέατρο Κύπρου.

Επιτελείου: *‘δεν μπορούμε να σταματήσουμε το γενναίο στρατό μας, ο οποίος με την βοήθεια του Θεού προχωρεί στην κατάκτηση του πράσινου νησιού μας’*. Ο δε Τούρκος ΥΠΕΞ Gunes αναφωνεί μετά από αυτό το Συμβούλιο ότι *‘Βρε αδελφε (sic), με αυτούς τους ανθρώπους δεν μπορείς να κάνεις κυβέρνηση!’*. Στο Μ.Μπιραντ, Απόφαση-Απόβαση, σ 177-178

3.3 Η Πολιτική της Ελλάδας στην Κύπρο- Υπήρξε ποτέ η Κύπρος ζωτικό εθνικό συμφέρον για τις ελληνικές ελιτ?

Όπως είδαμε παραπάνω, η Τουρκία ανέτρεψε τα τελεσμένα που επέβαλλε ο Μακάριος στην Κύπρο το 1964 με σταδιακή αλλαγή της ισορροπίας Δυνάμεων (καλλιέργεια σχέσεων με ΕΣΣΔ, επιβολή επι της Ελλάδας και απομάκρυνση ΕΛΔΥΚ/Μ, απόκτηση τοπικής υπεροχής/δυνατότητας αεραποβατικών επιχειρήσεων) και τελικά με μια ριψοκίνδυνη στρατιωτική ενέργεια, όπου την απόφαση για την πραγματοποίηση της επιβοήθησε η εσωτερική πολιτική κατάσταση της Τουρκίας. Είναι ενδιαφέρον να δούμε με την σειρά της, πως οι πεπειθήμενοι των ελληνικών ελιτ καθώς και οι εσωτερικοί πολιτικοί περιορισμοί τους διαμόρφωσαν την αντίστοιχη ελληνική πολιτική στο Κυπριακό.

Το Κυπριακό Ζήτημα- Η αναβίωση της (Μικρής) Μεγάλης Ιδέας

Μέχρι το οδυνηρό καλοκαίρι του 1974, η ελληνική πολιτική ήταν σταθερά προσανατολισμένη στην Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η επιθυμία για Ένωση προερχόταν απευθείας από την ίδια τη λογική της Μεγάλης Ιδέας, καθώς η Κύπρος μαζί με τη Βόρεια Ηπειρο αποτελούσαν τα τελευταία εδάφη όπου διέμεναν συμπαγείς ελληνικοί πληθυσμοί εκτός των ορίων του ελληνικού κράτους. Την Ένωση επιδίωκαν ταυτόχρονα Αριστεροί και Δεξιοί, όπου οι Αριστεροί επικαλούνται περαιτέρω και τον ιδεολογικό στόχο της αποτίναξης του βρετανικού αποικιοκρατικού ιμπεριαλισμού¹⁰¹. Η υπόθεση της Κύπρου συνέγειρε ταυτόχρονα τα εθνικιστικά αντανάκλαστα των μαζών αλλά και των ελιτ: αναφέρεται χαρακτηριστικά η περίπτωση του 'ρεαλιστή' Αβέρωφ, πρωτεργάτη των Συμφωνιών Ζυρίχης, αλλά και του διπλωμάτη Α.Βλάχου (του πλέον αμφίθυμου από τις ελληνικές ελιτ απέναντι στην σκοπιμότητα του αγώνα της ΕΟΚΑ), οι οποίοι 'λυγίζουν' και υποκλίνονται συναισθηματικά μπροστά στον αγώνα (και τη θυσία) των νέων της ΕΟΚΑ.¹⁰² Με αυτό τον τρόπο, η αλυτρωτική, εθνικιστική ιδεολογία της Ένωσης, λάμβανε στον δημόσιο διάλογο την μορφή του 'Εθνικού Δικαίου', έννοιας ανύπαρκτης στις

¹⁰¹ Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές στην Ένωση από τον Ν.Ζαχαριάδη μόλις το 1944, αμέσως μετά την απελευθέρωση του από το Dachau. Για μια διαχρονική, αντιπροσωπευτική θεώρηση της Αριστερής ρητορικής για το Κυπριακό, βλέπε Ν.Ψυρούκη, *Το Κυπριακό Δράμα (1958-1986)*, Αθήνα 1987. Ο Ψυρούκης κατατάσσεται στην διόλου ολιγάριθμη κατηγορία των Ελλήνων Αριστερών εθνικιστών. Επίσης βλέπε στο Ε. Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, σ. 252-262, για μια εκτενή ανάλυση της στάσης και των κινήτρων της ΕΔΑ και των αριστερών διανοούμενων απέναντι στον αγώνα της ΕΟΚΑ.

¹⁰² Στο Ε. Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού*, σ. 249. Ας σημειωθεί επίσης ότι ο Ε. Αβέρωφ είχε μεγάλη οικογενειακή παράδοση εθνικών αγώνων και προσωπική εμπειρία από τη συμμετοχή του στην Εθνική Αντίσταση κατά τη διάρκεια της Κατοχής, ενώ είχε επιστρέψει το βρετανικό παράσημο του μετά την εκτέλεση Καραολή

Διεθνείς Σχέσεις, η οποία όμως εμποδίζει την Ελλάδα να χαράξει ρεαλιστική πολιτική στο Κυπριακό: στα μάτια του μέσου Έλληνα η απεμπόληση της Ένωσης ισοδυναμούσε με προδοσία της πατρίδας. Τηρουμένων των αναλογιών, η εγγραφή του Κυπριακού στο ελληνικό συλλογικό υποσυνείδητο μπορεί να συγκριθεί με την υπόθεση του 'Μακεδονικού' στις αρχές της δεκαετίας του '90.

Σε κάθε περίπτωση όμως, ενώ οι ελληνικές ελιτ συμφωνούσαν ομόθυμα ως προς τον στόχο, ήταν διαιρεμένες όσον αφορά την στρατηγική για την επίτευξη της Ένωσης:¹⁰³

- Η Ριζοσπαστική (ή μαχητική) σχολή, ήθελε την Ένωση το συντομότερο δυνατό, προσπαθώντας να την επιφέρει ακόμη και με δυναμικό και ριψοκίνδυνο τρόπο, όπως ήταν ο Αγώνας της ΕΟΚΑ ή κατά μια έννοια και το πραξικόπημα κατά Μακαρίου το 1974
- Η Πραγματιστική σχολή, ήθελε την Ένωση να επέρχεται σε βάθος χρόνου, με προσεκτικές κινήσεις που δεν θα έρχονταν κατα το δυνατό σε σύγκρουση με τους αντίπαλους της Ένωσης, Μ.Βρετανία και Τουρκία. Η πολιτική ουδετερότητας Βενιζέλου ως προς την εξέγερση των Ε/Κ το 1931 και η πολιτική Καραμανλή-Αβέρωφ που οδήγησε στις Συμφωνίες Ζυρίχης είναι αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αυτής της σχολής.

Εκτός των ανωτέρω τάσεων, υπήρχαν και μεμονωμένες (αιρετικές για την εποχή τους) περιπτώσεις, όπως ήταν ο Πιπινέλης, οι οποίοι πολύ πριν το 1974 είχαν αποκλείσει την Ένωση ως μη εφικτή και προέκριναν τη συνεννόηση με την Τουρκία και ανάμεσα στις δυο κοινότητες στην Κύπρο ως τη μόνη ρεαλιστική λύση. Κατά μια άποψη, την τάση αυτή εγκαινίασε ο Αβέρωφ ήδη από το 1959 και τη Ζυρίχη, ενώ ο Πιπινέλης προσχώρησε αργότερα σε αυτήν ιδιαίτερα από την εποχή που ανέλαβε ΥΠΕΞ το Νοέμβριο του 1967 και μέχρι το θάνατο του το 1970. Γενικά, υπάρχει μια διχογνωμία των ιστορικών κατά πόσο οι Καραμανλής και Αβέρωφ προσδοκούσαν ρεαλιστικά την Ένωση και μετά το 1959, κυρίως γιατί είχαν από πρώτο χέρι γνωρίσει τις τουρκικές θέσεις κατά την διάρκεια των μακρόχρονων διαπραγματεύσεων.¹⁰⁴ Σε κάθε περίπτωση, πριν από το 1974, ελάχιστοι στην Ελλάδα (σε αντίθεση με την Κύπρο), εκλάμβαναν το καθεστώς της ανεξάρτητης Κυπριακής δημοκρατίας σαν μια επιθυμητή (ή

¹⁰³ Σύμφωνα με την ανάλυση του Ηρακλείδη στο *Α.Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004*, σ.172-176

¹⁰⁴ ο.π., σ.175-176

ρεαλιστική) σε βάθος χρόνου επιλογή. Μόνο μετά την Κρίση του 1974, υπάρχει πλήρης αποδοχή της Κύπρου ως ανεξάρτητου κράτους από την Ελλάδα.

Αθήνα και Λευκωσία- Μια δύσκολη σχέση

Με δεδομένη την πολύ πρώιμη χειραφέτηση των κυπριακών ελιτ (όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο ήδη από τις αρχές του '50), η Αθήνα βρισκόταν μέχρι το 1974 σε σχεδόν μόνιμη σχέση αντιδικίας με την Λευκωσία, για διαφορετικούς λόγους κάθε φορά:

- Στην αρχή η Εθναρχία, μαζί με έναν κύκλο εθνικιστών Ελλαδιτών, πίεζαν την Αθήνα για διεθνοποίηση του Κυπριακού, ενώ οι πιο ακραιφνείς ενωτικοί στην Κύπρο δέχτηκαν με δυσκολία την Ζυρίχη, και όπως αποδείχτηκε μόνο προσωρινά.
- Στη συνέχεια, τα συμφέροντα και οι πεποιθήσεις των κυπριακών ελιτ, όπως αυτά εκφράζονταν μέσα από το Κυπριακό κράτος, είδαμε ότι απέκλιναν συστηματικά από αυτά της Ελλάδας:
 - Στην αρχή (1960-'63) οι πρωτεργάτες της Ζυρίχης Καραμανλής και Αβέρωφ επιδίωκαν την επιβίωση του νεοσύστατου κράτους, ενώ οι Κύπριοι επιζήτησαν ανυπόμονα και κακόπιστα την ανατροπή των συμφωνηθέντων επί του πεδίου, παίζοντας βεβαίως το παιχνίδι των σκληροπυρηνικών τούρκων (που επιζητούσαν τη σύγκρουση σαν καταλύτη για τη διχοτόμηση) και οδηγώντας τελικά στην διεθνοτική σύγκρουση.
 - Στη συνέχεια, (1964-'67) η Αθήνα (κυβερνήσεις ΕΚ, Αποστατών και Χούντας μέχρι την Κρίση του '67), σε συνεννόηση με τις ΗΠΑ, επιδίωξαν την Ένωση (με ή χωρίς ανταλλάγματα για την Τουρκία, ανάλογα με την περίπτωση) και συνεπώς την κατάργηση της ελληνοκυπριακής διοίκησης. Αυτό φυσικά την έφερε σε αντίθεση είτε με την Λευκωσία (πχ τορπιλλισμός Σχεδίου Acheson) είτε με την Αγκυρα (Αποτυχία Συνάντησης Εβρου και Κρίση 1967- αποχώρηση ΕΛΔΥΚ/Μ).
 - Η αμφιθυμία της στρατιωτικής κυβέρνησης και η διαίρεση στο εσωτερικό της (μετριοπαθείς- Παπαδόπουλος/Πιπινέλης μέχρι 1970/Ξανθόπουλος-Παλαμας εναντίον ανένδοτων Ενωτικών-Ιωαννίδης) οδηγεί ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΑ σε προσπάθεια συνεννόησης με Τουρκία προς την κατεύθυνση μιας μορφής Ομοσπονδίας

(ή/και Διπλής Ενωσης) άρα στήριξης των διακοινοτικών συνομιλιών ΚΑΙ σε υποκίνηση της εμφύλιας σύγκρουσης στην Κύπρο/ ενίσχυση ΕΟΚΑ Β'. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν και στην μια και στην άλλη περίπτωση, ο σταδιακός εκτροχιασμός των σχέσεων Αθήνας-Λευκωσίας μέχρι την ένοπλη σύγκρουση (πραξικόπημα εναντίον Μακαρίου).

Κατά την διατύπωση του ίδιου του Κ. Καραμανλή¹⁰⁵:

‘Υπήρχε μόνιμη αδυναμία χαράξεως κοινής γραμμής μεταξύ Αθηνών και Λευκωσίας. Ο Μακάριος ενούσε να έχει την Αθήνα υποτακτική. Γι’αυτό και ήλθε σε σύγκρουση με όλες σχεδόν τις ελληνικές κυβερνήσεις.’

Θα ήταν λάθος βέβαια να αποδώσουμε την διάσταση Αθήνας-Λευκωσίας στον χαρακτήρα ενός ανθρώπου, ειδικά εφόσον υπήρξαν τόσοι πολλοί διαφορετικοί χειριστές της εξωτερικής πολιτικής στην Αθήνα στο διάστημα 1960-1974. Οι διαφορές Αθήνας-Λευκωσίας, ήταν ουσιαστικές και όχι απλώς τακτικής, ήταν διαφορές ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ, όπως αυτά εκλαμβάνονταν απο τις εκατέρωθεν ελιτ. Ενώ τελικά και η ίδια η πολιτική της Αθήνας σε σχέση με το Κυπριακό, καθορίστηκε βέβαια απο τα συμφέροντα της, όπως αυτά τα εκλάμβανε η εκάστοτε ηγετική ελιτ.

Όπως καταδεικνύει η ανάλυση μας στο Κεφάλαιο 2, υπήρξαν κομβικά σημεία στο Κυπριακό, όπου οι αποφάσεις των ελληνικών ελιτ απέκλιναν απο την κρατούσα Ισοροπία Δυνάμεων και το Νεορεαλιστικό υπόδειγμα. Ήταν οι στιγμές στην ιστορία (1964, 1967 και 1974) όπου διαφορετικές ελληνικές κυβερνήσεις κλήθηκαν να πάρουν σημαντικές αποφάσεις Πολέμου και Ειρήνης. Σε κάθε μια απο αυτές τις περιπτώσεις η απόφαση ήταν κατά του Πολέμου. Θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε το γιατί.

Κρίση 1964 – Το Δίλημμα για την Ελλάδα

Ο Δεκέμβρης του 1963 αποτελεί το κρίσιμο σημείο καμπής για τις δυο κοινότητες στην Κύπρο. Η δύσκολη συγκατοίκηση τους απο το 1960 εως το 1963 οδηγείται σε ενα αιματηρό διαζύγιο με τις δυο πλευρές εξοπλισμένες και έτοιμες για μια διεθνοτική σύγκρουση με βαθιές ρίζες: την άνοδο των εθνικισμών που δημιουργούν αρνητικά στερεότυπα εκατέρωθεν, αλλά και το

¹⁰⁵ ο.π., σ. 180

συναίσθημα ανωτερότητας των Ε/Κ¹⁰⁶ (που πηγάζει βέβαια απο την πραγματικότητα: οι Ε/Κ είναι πολυ περισσότεροι, πιο πλούσιοι και πιο μορφωμένοι απο τους Τ/Κ). Τους θεωρούν συνεπώς κατώτερους και φυσικά δεν είναι έτοιμοι να τους παραχωρήσουν την πολιτική ισότητα που προβλέπει η Ζυρίχη (ούτε λόγος φυσικά για ομοσπονδιοποίηση, η οποία βέβαια θα σήμαινε και κάποιας έκτασης γεωγραφικό διαχωρισμό, επομένως και πιθανές μετακινήσεις πληθυσμού..). Εξάλλου η έννοια του consociationality (εθνοτικός συναινετισμός)¹⁰⁷ που περιγράφει καλύτερα το καθεστώς της Ζυρίχης είναι ακόμη πολυ προωθημένη για την εποχή της.

Απο την στιγμή που το αίμα χωρίζει τις δυο κοινότητες, η Ζυρίχη δεν μπορεί να δουλέψει: χαράσσεται η Πράσινη Γραμμή και καλούνται οι Κυανόκρανοι. Οι κοινότητες χωρίζονται γεωγραφικά και το κοινό κράτος διαλύεται. Οι Τ/Κ περιορίζονται γεωγραφικά σε θύλακες και οι Ε/Κ αναλαμβάνουν τη διοίκηση του υπόλοιπου εδάφους, διατηρώντας την κρατική υπόσταση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Και η Ελλάδα? Ποιοί και πως καθορίζουν την Κυπριακή πολιτική της?

Οπως είδαμε στο Κεφάλαιο 2, οι υπεύθυνοι χάραξης εξωτερικής πολιτικής στην μεταπολεμική Ελλάδα (Foreign Policy Executives-FPEs) είναι βέβαια οι εκάστοτε πρωθυπουργός και ΥΠΕΞ, αλλά με ισχυρές επιρροές απο τους έτερους πόλους εξουσίας: το Βασιλικό θεσμό (και τον Στρατό που ελέγχεται παραδοσιακά απο το Παλάτι), ενώ ο υπερατλαντικός ηγεμόνας οπωσδήποτε προσπαθεί να επιβλέπει τη διαδικασία παραγωγής εξωτερικής πολιτικής, ώστε να βεβαιωθεί ότι δεν θίγονται τα ζωτικά του συμφέροντα: εξάλλου και οι υπόλοιποι δρώντες παραδοσιακά χρησιμοποιούν τις ΗΠΑ σαν σημείο αναφοράς και άντλησης επιρροής.

Η Ενωση Κέντρου αναλαμβάνει την εξουσία το Νοέμβριο του 1963 ως κυβέρνηση μειοψηφίας, μετά απο 11 χρόνια δεξιάς διακυβέρνησης (σ.σ μόνο μετα τη σαρωτική νίκη της ΕΚ στις εκλογές της 16^{ης} Φεβρουαρίου 1965 μπόρεσε ο Γ. Παπανδρέου να συγκροτήσει ισχυρή κυβέρνηση πλειοψηφίας).

¹⁰⁶ Για ανάλυση του φαινομένου της Μη Αποδοχής του Άλλου ανάμεσα στις δυο κυπριακές εθνότητες, βλέπε στο *Α.Ηρακλείδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, σ.53-55*

¹⁰⁷ Ο όρος αναπτύχθηκε πολυ αργότερα απο τον Liphardt τη δεκαετία του '70 για να περιγράψει κοινωνίες τύπου Καναδά, Βελγίου και Ελβετίας

Ο Κίνδυνος απο τον Βορρά

Οι παραστάσεις εξωτερικής απειλής που έχει η νεα κυβέρνηση είναι ο παραδοσιακός απο Βορρά κίνδυνος, δηλαδή της Βουλγαρίας.¹⁰⁸ Την βουλγαρική απειλή συμμερίζονται εξάλλου το σύνολο των ελληνικών ελιτ ως την ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΤΕΡΗ εξωτερική απειλή για όλη τη διάρκεια απο τον Μεσοπόλεμο εως τουλάχιστον τα τέλη της δεκαετίας του '60. Είναι φυσικό, καθώς η Βουλγαρία είναι η παραδοσιακά αναθεωρητική δύναμη στην περιοχή έναντι της Ελλάδας:

- Ηδη απο το 1870 η Βουλγαρία διεκδικεί την Ανατολική Μακεδονία και την έξοδο στο Αιγαίο και προσωρινά την επιτυγχάνει (όχι όμως και επι του εδάφους, η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου είναι το βουλγαρικό αντίστοιχο της συνθήκης των Σεβρών). Στην περιοχή ζουν εξάλλου συμπαγείς, αγροτικοί κυρίως, σλαβόφωνοι πληθυσμοί.
- Την διεθνοτική σύγκρουση σε επίπεδο ανταρτοπολέμου στην αρχή του 20^{ου} αιώνα (Μακεδονικός Αγώνας) διαδέχεται ο αιματηρότατος Β' Βαλκανικός πόλεμος με τρόποιο και πάλι την Ανατολική και Κεντρική Μακεδονία
- Τη συνακόλουθη εκκαθάριση της συγκεκριμένης περιοχής απο το βουλγαρικό στοιχείο και τον αποικισμό της με μικρασιάτες πρόσφυγες ακολουθεί η δαπανηρότατη προσπάθεια της Ελλάδας τη δεκαετία του '30 για αμυντική της οχύρωση (Γραμμή Μεταξά)
- Η οποία δεν εμποδίζει τελικά την βουλγαρική κατοχή στην ελληνική Ανατολική Μακεδονία (1941-1944) που συνοδεύτηκε απο εντονότατες προσπάθειες εκβουλγαρισμού και εθνικής εκκαθάρισης.

Ενω την πρόσληψη της απειλής μεγεθύνει περαιτέρω το στρατηγικό μειονέκτημα του μικρού βάθους της ελληνικής ενδοχώρας στην περιοχή¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Βλεπε σχετική αναφορά στο Σ. Ριζάς, *Η Ελλάδα, οι ΗΠΑ και η Ευρώπη, 1961-1964*, σ. 182. Ο Ριζάς επικαλείται προγενεστερη μελέτη του Κουλουμπή, όπου Καραμανλής και Παπανδρέου παραμένουν εστιασμένοι στη Βουλγαρία ως κύρια απειλή, σε αντίθεση με τον Σ. Βενιζέλο, ο οποίος εμπιστεύεται περισσότερο στο θέμα αυτό την αποτρεπτική δύναμη που συνεπάγεται η ελληνική συμμετοχή στο ΝΑΤΟ

¹⁰⁹ Χαρακτηριστικά, μια απο τις απαιτήσεις της ελληνικής πλευράς στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι, μετά την λήξη του 2ου ΠΠ, ήταν και η παραχώρηση απο τη Βουλγαρία εδαφών περα απο την οροσειρά της Ροδόπης, ώστε να αυξηθεί το στρατηγικό βάθος της ελληνικής αμυντικής γραμμής.

Οι ελληνικές ελιτ αμφιταλαντεύονται

Το ξέσπασμα της διεθνотικής βίας στην Κύπρο, βρίσκει την Ελλάδα απροετοίμαστη: οι Καραμανλής και Αβέρωφ είχαν επανειλημμένα πείσει τους Ε/Κ μέσα στο 1963 να μην διαταράξουν το status quo στην Κύπρο. Η έλευση της Ε/Κ στην εξουσία μπορεί να ήταν ένα επιπλέον έναυσμα για τον Μακάριο να καταγγείλει την Ζυρίχη: ο Γ. Παπανδρέου είχε μεν αποδεχθεί τη συμφωνία με επιφυλάξεις το 1959¹¹⁰, αλλά χρησιμοποίησε πολλές φορές το χαρτί του εθνικισμού και την καταγγελία της (αντιδημοφιλούς) Ζυρίχης για να χτυπήσει τους πολιτικούς του αντιπάλους της ΕΡΕ κατά τη διάρκεια του οξύτατου ανταγωνισμού για την εξουσία την περίοδο 1961-1964. Μολαταύτα, ο έμπειρος ΥΠΕΞ Σ.Βενιζέλος, παραδοσιακός κεντρώος πολιτικός και συνιδρυτής της ΕΚ μαζί με τον Γ. Παπανδρέου, καταλαμβάνεται απέναντι στις πρωτοβουλίες των Ε/Κ από αισθήματα έκπληξης και έντονης δυσφορίας¹¹¹. Όπως και ο προκάτοχος του Αβέρωφ, θεωρούσε την Τουρκία απαραίτητο σύμμαχο στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ για την αντιμετώπιση της απειλής από τον Βορρά. Επομένως οι ομαλές ελληνοτουρκικές σχέσεις είχαν για την Αθήνα μεγαλύτερη προτεραιότητα από την αναθεώρηση του status quo στην Κύπρο και αυτό τονίστηκε και στη συνάντηση του έλληνα ΥΠΕΞ με τον τούρκο ομόλογο του Erkin στις 20/12/63, μια μόλις ημέρα πριν την έναρξη των διεθνотικών συγκρούσεων..¹¹² Την διαφωνία του υπουργού του συμμερίζεται και ο ίδιος ο πρωθυπουργός, ο οποίος στην 1^η επιστολή του προς Μακάριο τον Φεβρουάριο διατυπώνει το Δόγμα του 'Εθνικού Κέντρου'¹¹³:

‘εν τη εννοία της ενότητος του Ελληνισμού και της επηυξημένης ευθύνης των Αθηνών, ...επιθυμώ...όπως συντελεσθή μεταξύ ημων πλήρης και συνεχή επαφή, συνεννόησις και **εναρμόνισις απόψεων’**

Πράγματι, οι ραγδαίες εξελίξεις και η στρατιωτικοποίηση της διαμάχης στην Κύπρο, οδήγησαν την Αθήνα σε δίλημμα: από τη μια, η (σχεδόν αυτόματη πίεση) στην Αθήνα για στρατιωτική αντίδραση και θωράκιση των Ε/Κ απέναντι

¹¹⁰ Βλέπε ομιλία του Γ.Παπανδρέου στα Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων της ιστορικής συνεδρίασης του 1959, όπου συζητήθηκαν οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου αμέσως μετά την υπογραφή τους. Στο Π.Πετρίδης, *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό Ζήτημα (1954-1965) Ντοκουμέντα*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 165-191

¹¹¹ Βλέπε στο Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981 Τόμος Δεύτερος, Εστία, Αθήνα 2001*, σ. 157. Σημειώνεται ότι ο Σ. Βενιζέλος ήταν από τους μεγαλύτερους επικριτές του Μακαρίου όσο ζούσε. Απεβίωσε στις 7 Φεβρουαρίου 1964 χωρίς να προλάβει να επιβαλλεί αλλαγή πλεύσης στη Λευκωσία

¹¹² Αναλυτική επισκόπηση για τις θέσεις Αβέρωφ-Σ.Βενιζέλου βλέπε στο Σ. Ριζάς, *Ενωση-Διχοτομηση- Ανεξαρτησια*, σ. 25 & 37

¹¹³ Στο Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, σ. 157

στους Τ/Κ και την ίδια την Τουρκία και απο την άλλη το ρίσκο της κλιμάκωσης και το ενδεχόμενο Ελληνοτουρκικού πολέμου.

Η πίεση για στρατιωτική αντίδραση πήγαζε βέβαια κυρίως απο ιδεολογικούς λόγους: στην Κύπρο υπήρχαν Έλληνες (οι οποίοι μόλις πρόσφατα είχαν εξεγερθεί και εκδιώξει τους αποικιοκράτες βρετανούς) που τώρα απειλούνταν απο τον προαιώνιο εχθρό, τους Τούρκους. Ακόμη και αν η αλήθεια ήταν ότι την μεγαλύτερη πίεση στο νησι δέχονταν σε αυτή την φάση οι Τ/Κ, ήταν σαφές ότι οποιαδήποτε ελληνική κυβέρνηση θα έπρεπε να δράσει για να προστατεύσει αυτούς τους Έλληνες. Ενώ οι υπολογισμοί για την ισορροπία δυνάμεων ήταν επίσης άδηλοι για την ελληνική πλευρά, καθώς η στρατιωτική ενίσχυση της Κύπρου αντιπροσώπευε πρωτόγνωρες προκλήσεις για την Ελλάδα της εποχής.

Χαρακτηριστικά είναι τα αποσπάσματα απο μια σύσκεψη της πολιτικής (συμμετεχουν οι αρχηγοί ΕΚ & ΕΡΕ) και στρατιωτικής ηγεσίας υπο τον Διάδοχο στις 25/1/64, με αντικείμενο την αποστολή στην Κύπρο διεθνούς δύναμης μετά απο βρετανικό αίτημα (πρόταση Sandys)¹¹⁴.

Ο Γ. Παπανδρέου αναφέρει:

- 'Ηκουσα είμεθα εις σαφή αδυναμίαν συγκρουσθώμεν με Τούρκους εν Κύπρω.(σσ δεν εχει οργανωθεί ακόμη η ΕΦ ούτε εχει σταλεί η ΕΛΔΥΚ/Μ)...**Αποψιν μειονεκτικής μας θέσεως δεν συμμερίζονται διάφοροι αξιωματικοί ΓΕΣ..**Εαν πράγματι μειονεκτώμεν..έχομεν συμφέρον αποφύγωμεν δυναμικήν λύσιν και επιδιώξωμεν πολιτικήν...νομίζω επίσης ότι **προληπτικώς ειναι απαραίτητον δώσωμεν εντύπωσιν ότι ειμεθα αποφασισμένοι δια σύγκρουσιν ίνα ούτω προλάβωμεν δυναμικήν λύσιν. Επιβάλλεται όμως απόλυτος προσοχή εις εκλογήν τρόπου προληπτικής μεθόδου ίνα αποφευχθή εμπλοκή..**πρέπει πεισθούν Κύπριοι ότι δυναμική αναμέτρησης Κύπρον ειναι καταστρεπτική δι'αυτούς. Δια τούτο διαπράττουν σφάλμα ανεύθυνοι στρατιωτικοί ενθαρρύνοντες Κυπρίους ότι δυνάμεθα βοηθήσωμεν αυτούς αποτελεσματικώς.' (σ.σ στην ίδια όμως σύσκεψη ο Α/ΓΕΣ σημειώνει ότι **'Δύναμις αντιστάσεως εν νήσω όχι μικρά.** Υπεροχή πληθυσμού και οργάνωσις ελληνοκυπρίων...Τούρκοι ικανοί μεταφέρουν μόνον 1 μεραρχίαν και δια τούτο θα χρειασθούν αρκετάς ημέρας!' και πιο πριν ο ίδιος τονίζει ότι **'..εχομεν εις τάξιν ετοιμότητος με προειδοποίησιν 8 ωρων ελαττουμένην εις 4 ωρας Συγκρότημα δύναμις Συντάγματος περιλαμβάνει μοιρα καταδρομών, δυο ύλας τεθωρακισμένων, αλεξιπτωτιστών κλπ')**

¹¹⁴ Πρακτικά απόρρητης σύσκεψης στο Υπουργείο Εξωτερικών (25/1/1964). Αναφέρονται στο Π.Πετρίδης, *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό Ζήτημα (1954-1965) Ντοκουμέντα*, σ. 274-281

- 'είναι αδιανόητον σκεπτόμεθα και μελετώμεν ελληνοτουρκικό πόλεμο' (σ.σ σε παρατήρηση του Α/ΓΕΣ ότι '..πρέπει να γίνει σχέδιο δράσης, 1. Προς Κύπρον, 2. Εις Αιγαίον, 3. Εις Θράκην')

Ο δε Π. Κανελλόπουλος, αρχηγός της ΕΡΕ, σημειώνει:

- 'επανέρχομαι σε σκέψιν ην είχα διατυπώσει 1-2 Ιανουαρίου όπως έχομεν ετοιμήν δύναμιν **οχι δια σύγκρουσιν αλλα δι'ειρηνικήν απόβασιν εις περίπτωσιν τουρκικής αποβάσεως...** ο άξιος διπλωμάτης κ. Παλαμάς.. συμφώνησεν ότι τοιαύτη ειρηνική απόβασις και παρουσία **ειρηνικού** ελληνικού στρατού εις Κύπρον παραλλήλως προς τουρκικον θα απετέλει σπουδαιότατον ΑΤΟΥΤ εις χείρας ελληνικής διπλωματίας..ώστε να υπάρχη δυνατότης πιέσεως (θα φύγωμεν εαν φύγουν οι Τούρκοι).'
- 'τι θα πράξη η **ΕΛΔΥΚ** εις περίπτωσιν αιματηράς τουρκικής αποβάσεως λαμβάνοντες υπ'όψιν πατριωτισμό και τιμήν ελληνος στρατιώτου?'. Οπου ο Παπανδρέου του απαντά: '**...δεν δυνάμεθα εμποδίσωμεν εμπλοκήν ΕΛΔΥΚ αφήνοντες ελληνοκύπριους να σφάζονται..'**

Ενω η σύσκεψη κλείνει με τον Έλληνα πρωθυπουργό να συνοψίζει ότι πέρα απο την αποδοχή της βρετανικής πρότασης για αποστολή ειρηνευτικών δυνάμεων η **Ελλάδα ετοιμάζεται σε περίπτωση τουρκικής αποβάσεως να αποβιβάση και αυτή ελληνικό στρατό.**

Και ο Διάδοχος προχωρεί ενα βήμα παραπέρα:

'Εαν μεν τουρκική απόβασις αναίμακτος έχει καλώς, εαν όχι, αποφασίζομεν απο τώρα αποστολήν δυνάμεων προς απόβασιν υπο μορφή πολεμικής επιχειρήσεως?'

Οι ανωτέρω στιχομυθίες αντανakλούν ασφαλώς τα διλήμματα και την υπο διαμόρφωσιν στρατηγική σκέψη, καθώς οι ελληνικές ελιτ προσπαθούν να προσαρμοστούν στο νέο περιβάλλον αστάθειας στην ΝΑ Μεσόγειο.

Μετά απο λίγες εβδομάδες ο Γ. Παπανδρέου κερδίζει, όπως είδαμε παραπάνω, μια μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία και σχηματίζει ισχυρή κυβέρνηση με τον ίδιο πλέον αποκλειστικά υπεύθυνο της εξωτερικής πολιτικής, καθώς ο Σ. Βενιζέλος έχει αποβιώσει. Η πιθανολογούμενη απο τον Ιανουάριο τουρκική απόβαση δεν έλαβε χώρα ποτέ, ούτε τον Μάρτιο. Αυτό όμως που συνέβη ήταν η 'ειρηνική' απόβαση της ΕΛΔΥΚ/Μ την οποία ο Παπανδρέου έστειλε τον Απρίλιο μυστικά στην Κύπρο. Φαίνεται οτι η αποστολή της Μεραρχίας ήταν η 'προληπτική' μέθοδος στην οποία ο Παπανδρέου αναφερόταν τον Ιανουάριο. Και η οποία στάλθηκε μυστικά, προφανώς για να μην υπάρχει εμπλοκή με την Τουρκία κατά την αποστολή

της, αλλά και ταυτόχρονα έστειλε το μήνυμα της αποτροπής η οποία θα προλάμβανε την 'δυναμική' λύση, δηλαδή την τουρκική απόβαση και τον πιθανό ελληνοτουρκικό πόλεμο. Μια άλλη ανάγνωση για την αποστολή της Μεραρχίας, είναι η ενίσχυση της ελληνικής θέσης στο νησί και η επιβολή επι του Μακαρίου, καθώς ο Παπανδρέου αντιλαμβάνεται ότι η Λευκωσία, παρά το ότι ενεργεί στο όνομα της Ενωσης, προωθεί στην πράξη την Ανεξαρτησία¹¹⁵. Ενισχυτικό αυτής της ανάγνωσης είναι η αποστροφή του Παπανδρέου ως προς τον Μακάριο, όταν στις 7 Μαΐου αναπτύσσει στον βρετανό πρεσβευτή Murray την νεοπαγή επιδίωξη της Ελλάδας για Ενωση: 'η ελληνική κυβέρνηση έχει τα μέσα για να τον εξουδετερώσει'. Τέλος, είναι προφανές ότι μετά απο τους αρχικούς δισταγμούς, ο πρωθυπουργός έχει πειστεί απο την ελληνική στρατιωτική ηγεσία για την ανάγκη στρατιωτικής εξισορρόπησης και αποτροπής αλλά και για το ότι μια τέτοια στρατηγική είναι εφικτή. Και είναι αλήθεια ότι η στρατιωτική οργάνωση της κυπριακής άμυνας σε ελάχιστο χρονικό διάστημα μέσα στο 1964-65 υπήρξε ενα άκρως επαγγελματικό επίτευγμα των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων.

Φαίνεται ότι η επικράτηση επι του εδάφους των Ε/Κ, οι δισταγμοί της Τουρκίας και η έλευση της ΕΛΔΥΚ/Μ οδηγούν πλεον τον Παπανδρέου τον Μάιο του 1964, με τη σύμφωνη γνώμη του Στέμματος, να επιδιώξει αυτό που δεν μπόρεσε να επιτύχει ο μεγάλος αντίπαλος του, Καραμανλής: την Ενωση της Κύπρου με την Ελλάδα.¹¹⁶ Κατά τους Βρετανούς (αναφορά πρέσβη Murray) η επιλογή του Παπανδρέου δεν επιδιώκει την οξυνση της διαμάχης με την Τουρκία, τουναντίον: ο Έλληνας πρωθυπουργός θεωρεί ότι η διαιώνιση της ανεξαρτησίας συνεπάγεται διαρκή αστάθεια και αυξάνει τον κίνδυνο της σύγκρουσης με την Τουρκία ή της κομμουνιστικής επικράτησης στην Κύπρο. Ενώ όσον αφορά το προσωπικό, πολιτικό του συμφέρον θεωρούσε ότι η Ενωση θα τον βοηθήσει να αποφύγει πιθανές μελλοντικές παραχωρήσεις προς Τουρκία και ΗΠΑ, γεγονός που θα δυσαρεστούσε το αντιαμερικανικό ακροατήριο της ΕΚ, ειδικά της αριστερής πτέρυγας της¹¹⁷.

¹¹⁵ Βλέπε στο Σ. Ριζάς, *Ενωση-Διχοτομηση- Ανεξαρτησια*, σ.98. Ο Ριζάς παραπέμπει στη μαρτυρία στενών συνεργατών του Παπανδρέου, όπως οι Γαρουφαλλιάς και Παπακωνσταντίνου

¹¹⁶ Ο.π., σ. 89-91 για μια λεπτομερή περιγραφή της αλλαγής της ελληνικής στρατηγικής μέσα απο τα βρετανικά αρχεία

¹¹⁷ Ο.π., σ. 91. Η ανάλυση για την εσωτερική πολιτική σκηνή και τα πολιτικά κίνητρα του Γ.Παπανδρέου προέρχεται απο τον συνεργάτη του, Μ. Παπακωνσταντίνου

Πόσα όμως ήταν διατεθειμένος να ρισκάρει ο Παπανδρέου για την Ένωση?

Την 1η Ιουνίου οι Τούρκοι αποφασίζουν για άλλη μια φορά, πιθανότατα μετά την ψήφιση του νόμου για την συγκρότηση της ΕΦ υπο τον Γρίβα, ότι ο μόνος τρόπος για ανατρέψουν την επικράτηση των Ε/Κ είναι η στρατιωτική δράση. Ο Johnson σταματά τους Τούρκους με την περίφημη επιστολή του και αμέσως μετά εκκινεί εντονότατη διπλωματική δραστηριότητα με στόχο την ειρήνευση της ΝΑ πτέρυγας του ΝΑΤΟ. Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οι ΗΠΑ με βάση την τρέχουσα ισορροπία δυνάμεων προτάσσουν την διάλυση του κυπριακού κράτους μέσω της Ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, με ταυτόχρονα ανταλλάγματα για την Τουρκία. Η στρατηγική του Acheson είναι να διαμορφώσει με τέτοιο τρόπο τα ανταλλάγματα ώστε η νέα πραγματικότητα να μπορεί να παρουσιαστεί σαν Ένωση σε Ελλάδα και Κύπρο και σαν Διπλή Ένωση/Διχοτόμηση στην Τουρκία. Ενώ η Ελλάδα θα αναλάμβανε (βλέπε και διατύπωση του ίδιου του Γ. Παπανδρέου ανωτέρω) να επιβάλλει την Ένωση στους Ε/Κ.

Οι εξελίξεις στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα έδειξαν ότι ο ιστορικός ηγέτης της ΕΚ δεν θα μπορέσει τελικά να βρει τα μέσα για να εξυπηρετήσει τη στρατηγική της Ένωσης:

- Θα υπάρξει πολύ φειδωλός σε ανταλλάγματα προς την Τουρκία. Ισως να αναλογίστηκε το προηγούμενο της Ζυρίχης, ενώ σίγουρα δίστασε να αναλάβει το πολιτικό κόστος της αιτιολόγησης αυτών των ανταλλαγμάτων στο εσωτερικό.
- Δεν θα ασκήσει καμία πίεση στους Ε/Κ για αποδοχή του Σχεδίου, αντίθετα θα δεχτεί, σχεδόν παθητικά, την (αντίστροφη) πίεση του Μακαρίου μέσω της ίδιας της εσωκομματικής αντιπολίτευσης του και του συμπολιτευόμενου Τύπου.

Όσον αφορά τα ανταλλάγματα, η ελληνική πλευρά προσήλθε αρχικά στην διαπραγμάτευση με την άποψη ότι η Τουρκία πρέπει να αποδεχθεί την Ένωση, για το καλό της Ατλαντικής Συμμαχίας, χωρίς κανένα αντάλλαγμα! Αργότερα προσέφερε το Καστελλόριζο και τέλος δέχθηκε την παραχώρηση βάσης όχι σαν κυρίαρχο έδαφος, αλλά υπο καθεστώς εκμίσθωσης. Χαρακτηριστικά, ακόμη και ένα χρόνο μετά, το Μάιο του 1965, σε Σύσκεψη

Κορυφής μεταξύ Κύπρου και Ελλάδας, ο Παπανδρέου απαντά σε ερώτηση του Μακαρίου αν συμφωνεί να δοθεί τουρκική βάση στην Κύπρο.¹¹⁸

‘υπο την προϋπόθεσιν μισθώσεως, εις περιορισμένον χώρον και χρόνον και εις άλλον τύπον το δέχομαι...50-70 τετραγωνικά μίλια (σ.σ η πρόταση Acheson ήταν 200 μίλλια και η μέγιστη απαίτηση των Τούρκων 500 μίλλια). Αεροπορική βάση, όχι στρατιωτική (σ.σ προφανώς άχρηστης για την Τουρκία η οποία έχει απο το 1950 εγκαταστήσει ήδη σε μικρή απόσταση απο την Κύπρο την Βάση του Incirlik)...εις περιορισμένον χρόνον- 30 χρόνια και έκταση άλλην, πλην της Καρπασίας’

Ακόμη και αν ο Παπανδρέου φροντίζει να είναι φειδωλός ενώπιον της Ε/Κ ηγεσίας για ενα θέμα ευαίσθητο όπως είναι η παραχώρηση εδαφικής κυριαρχίας, όμως η διατύπωση του φανερώνει τη δυσκολία του να παραχωρήσει στην Αγκυρα έστω ενα minimum των απαιτήσεων της.

Οσον αφορά την αδυναμία του Παπανδρέου να επιβάλλει οτιδήποτε στην Λευκωσία, είναι χαρακτηριστικός ο εκνευρισμός του όταν η ΕΦ στις 7 Αυγούστου προχωρεί σε απόπειρα εκκαθάρισης του θύλακα Μανσούρας-Κοκκίνων, ενώ η διαπραγμάτευση βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη: ούτε λίγο ούτε πολύ επιρρίπτει ευθέως τις επιχειρήσεις σε προσπάθεια τορπιλλισμού των διαπραγματεύσεων απο τον Μακάριο.¹¹⁹

Η Τουρκία απο την πλευρά της αντιδρά προχωρώντας σε αεροπορική επιβολή βομβαρδίζοντας την Κύπρο στις 8&9 Αυγούστου. Η κατάσταση είναι κρίσιμη για την Ελλάδα καθώς η ευθεία στρατιωτική εμπλοκή της Τουρκίας αποτελεί πρόκληση και ευκαιρία μαζί για την Αθήνα:

- οι επιχειρήσεις των Ε/Κ δείχνουν ότι δεν μπορεί να ελέγξει τον Μακάριο ενώ η ανυπαρξία αντίδρασης της Αθήνας στους τουρκικούς βομβαρδισμούς υπονομεύει ευθέως το Ενωτικό αφήγημα: σε περίπτωση Ενωσης πως θα προστάτευε η πατρίδα το νέο της απόκτημα?
- Ταυτόχρονα όμως η στρατηγική ρευστότητα και η έξαψη των πνευμάτων στο νησί ευνοεί τις δραστικές αλλαγές: οι ΗΠΑ παροτρύνουν πλέον ενεργά την Ελλάδα να προχωρήσει σε Αμεση Ενωση (αφού πρωτα συμφωνήσει με την Τουρκία σε παραχώρηση ανταλλαγμάτων), χρησιμοποιώντας εν ανάγκη την ΕΛΔΥΚ/Μ για βίαιη απομάκρυνση του Μακαρίου.

¹¹⁸ Πρακτικά σύσκεψης στα Ανάκτορα για το Κυπριακό Ζήτημα (7/5/1965). Αναφέρονται στο Π.Πετρίδης, *Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό Ζήτημα (1954-1965) Ντοκουμέντα*, σ. 367

¹¹⁹ Βλέπε στο Σ. Ριζάς, *Ενωση-Διχοτομηση- Ανεξαρτησια*, σ.147. Η οργισμένη αντίδραση του Γ.Παπανδρέου προς τον Μακάριο διοχετεύεται μέσω του κυπρίου πρέσβυ Ν. Κρανιδιώτη, ο οποίος παραθέτει και την σχετική μαρτυρία

Πράγματι στις 17 & 18 Αυγούστου η Αθήνα ενημερώνει τους πρεσβευτές ΗΠΑ και Βρετανίας ότι η ελληνική κυβέρνηση θα επιβάλλει την Ένωση με πραξικόπημα και επομένως πρέπει να συγκρατηθεί η Τουρκία. Στις 19 Αυγούστου σε ευρεία σύσκεψη υπο τον Βασιλέα και με την παρουσία του προέδρου της ΕΡΕ αποφασίζεται η Άμεση Ένωση, με μια σημαντική όμως λεπτομέρεια: την επιδίωξη της συγκατάθεσης του Μακαρίου.

Είναι το σημείο μέγιστης ελληνικής ισχύος και το σημείο όπου η Ελλάδα πλησιάζει στην Ένωση περισσότερο απο ποτέ. Ο στρατηγός Μπήτος που τότε υπηρετούσε στην ΕΛΔΥΚ/Μ, περιγράφει τις φορτισμένες στιγμές, όπου με νωπή ακόμη την εμπειρία απο τον τουρκικό βομβαρδισμό, ο ΥΠΕΞ Γαρουφαλλιάς κομίζει στις 20 Αυγούστου στον Μακάριο την απόφαση της Αθήνας για Ένωση. Η παρουσία της ΕΛΔΥΚ/Μ στο νησί προσδίδει αυτοπεποίθηση στους στρατιωτικούς ότι είναι εφικτή δυναμική λύση Ένωσης, ΧΩΡΙΣ ΑΝΤΑΛΛΑΓΜΑΤΑ, προς την Τουρκία¹²⁰. Βέβαια οι Αμερικανοί θεωρούν δεδομένο ότι θα υπάρχουν ανταλλάγματα, τα οποία όμως ο Παπανδρέου παραπέμπει σε μελλοντική διαπραγμάτευση, συνεπώς μπορεί και στις ελληνικές καλένδες..Το σίγουρο είναι οτι ο Γαρουφαλιάς μεταφέρει στον Μακάριο ενα σχέδιο χωρίς ανταλλάγματα για την Τουρκία¹²¹

Συνοψίζοντας την ισορροπία ισχύος το καλοκαίρι του 1964:

- Η Ελλάδα είχε χερσαία στρατιωτική κατοχή εδάφους με φίλιο πληθυσμό και έλεγχο των κυρίων λιμένων και αεροδρομίων
- Η Τουρκία πέραν της δυνατότητας (ημερήσιων) αεροπορικών βομβαρδισμών δεν είχε κατάλληλα πλωτά μέσα και εκπαιδευμένες δυνάμεις για να πραγματοποιήσει βίαια απόβαση
- Οι ΗΠΑ όχι μόνο ανέχονταν αλλά παρότρυναν την Ελλάδα να προχωρήσει σε Ένωση. Πιθανότατα θα πίεζαν ακολούθως την Ελλάδα για παραχώρηση ανταλλαγμάτων προς Τουρκία, προφανέστατα όμως υπο την πίεση νέων, ευνοϊκότερων τετελεσμένων απο ελληνικής πλευράς.

Οπως ήδη έχουμε αναφέρει παραπάνω ο Μακάριος θα αρνηθεί να συναινέσει στην Άμεση Ένωση. Πέρα απο την απροθυμία του για αυτοδιάλυση του Κράτους του (ας αναλογιστούμε και την ρήση του Τάσσου Παπαδόπουλου το

¹²⁰ Βλέπε στο *Ι.Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους 2 Απτίλες, σ.132-135*

¹²¹ Αναλυτικές αναφορές απο ξένες και ελληνικές πηγές για το Σχέδιο της Άμεσης (ή Πραξικοπηματικής) Ένωσης βλέπε στο *Σ. Ριζάς, Ένωση-Διχοτομηση- Ανεξαρτησια, σ.153, Α.Παπαχελάς, Ο βιασμός της ελληνικής δημοκρατίας, σ.129-133, και Α. Ηρακλειδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, σ. 193*

2004: 'παραλαβαμεν Κράτος και δεν θα παραδώσωμεν Κοινότητα'), μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε ότι η επικράτηση του στο 95% του εδάφους και κυρίως η (φραστική) υποστήριξη που έλαβε απο την ΕΣΣΔ στις 16 Αυγούστου, του προσέδιδαν αυτοπεποίθηση ότι μπορεί να αποκρούσει τις μεθοδεύσεις της Αθήνας (και γιατί όχι των ΗΠΑ και Βρετανίας?)

Ενώ η Αθήνα θα αποφύγει τελικά να επιδιώξει μονομερή ενέργεια εναντίον του Μακαρίου καθώς θεωρεί ότι υπάρχει κίνδυνος αποσταθεροποίησης και εθνικού διχασμού.¹²² Και λίγο αργότερα θα απορρίψει και το (βελτιωμένο για την Αθήνα) 2^ο Σχέδιο Acheson. Οι ΗΠΑ σιωπηλά θα εγκαταλείψουν τη μεσολαβητική τους προσπάθεια και δεν θα επανέλθουν ποτέ (ούτε βέβαια και η Τουρκία) στην λογική της Ενωσης (με ή χωρίς ανταλλάγματα).

Συνοψίζοντας με τα λόγια του Ξανθόπουλου-Παλαμά: ο Παπανδρέου θεωρούσε το Κυπριακό **‘κουραστική περιπέτεια, στρατιωτικά επικίνδυνη, οικονομικά δαπανηρή και πολιτικά εξαντλητική’**. Αν και δεν ήταν διατεθειμένος να συζητήσει οτιδήποτε άλλο εκτός απο την Ενωση, **δεν σκόπευε να καταβάλλει σημαντικό τίμημα για αυτήν**.¹²³

Κριση 1967 – Η Ελλάδα υποκύπτει στην Τουρκική Επιβολή

Η έλευση περίπου 3 ετών απο τον Αύγουστο του 1964 μέχρι τη νέα Κρίση το Νοέμβριο του '67 επιφέρει σημαντικές αλλαγές στην περιοχή:

- Οι Τούρκοι προετοίμασαν λεπτομερή σχέδια εισβολής στην Κύπρο (χωρίς όμως να φροντίσουν για αποβατικά μέσα) και προσέγγισαν την ΕΣΣΔ η οποία μετά την απομάκρυνση του Kryushev κράτησε ίσες αποστάσεις ανάμεσα σε Κύπρο και Τουρκία
- Οι Ελληνοκύπριοι οργάνωσαν, με τη βοήθεια της Ελλάδας, μια ευάριθμη (για τα δεδομένα του νησιού) στρατιωτική δύναμη στελεχωμένη με ελληνες αξιωματικούς. Επεξεργάστηκαν επίσης σχέδια και οργάνωσαν επάκτια άμυνα (πχ πυροβολεία) με στόχο την απόκρουση τουρκικής απόβασης. Εμπέδωσαν τέλος τον εδαφικό έλεγχο στο 95% του νησιού, αποκαθιστώντας με τη βοήθεια της UNFICYP, ενα ελάχιστο modus vivendi με τους Τ/Κ (πχ ο αρχικός οικονομικός αποκλεισμός τους αντικαταστάθηκε

¹²² Οι δισταγμοί για εσωτερικό διχασμό και αποσταθεροποίηση προέρχονταν εξίσου απο την κυβέρνηση και τη μείζονα αντιπολίτευση. Βλέπε στο *Σ. Ριζάς, Ενωση-Διχοτομηση-Ανεξαρτησια, σ.154*

¹²³ Οι προσωπικές απόψεις του βετεράνου διπλωματη και συνεργάτη του Γ. Παπανδρέου αναφέρονται στο *Σ. Ριζάς, Η Ελλάδα, οι ΗΠΑ και η Ευρώπη, 1961-1964, σ. 181-182*

με μια διαδικασία ροής αγαθών/οικονομικής δραστηριότητας προς και απο τους θύλακες τους μέσω ΟΗΕ).

- Στην Αθήνα την πολιτική ελιτ διαδέχτηκε στην εξουσία μια ομάδα ελλήνων αξιωματικών. Η νέα ηγετική τάξη ήταν σαφώς πιο αμφίθυμη έναντι των Ε/Κ, λιγότερο ελεγχόμενη από τον Μακάριο και με ισχυρότερη ροπή προς την Ένωση
- Οι ΗΠΑ προέτασαν πλέον σαν προτεραιότητα όχι την επίλυση του Κυπριακού, αλλά τις αμερικανοτουρκικές σχέσεις (βλέπε αντίστοιχο Κεφάλαιο)

Η ελληνική στρατιωτική κυβέρνηση δεν είχε ριζοσπαστικές απόψεις για το Κυπριακό ζήτημα: η πολιτική της ήταν συνέχεια της προσπάθειας, στην αρχή του ίδιου του Γ. Παπανδρέου και ακολούθως των ασταθών κυβερνήσεων της Αποστασίας, για αναβίωση μιας συνενόησης με την Τουρκία στα πλαίσια μιας Ένωσης με ανταλλάγματα. Η συνέχεια αυτή ήταν λογική, καθώς ο Βασιλιάς και ο νέος ΥΠΕΞ Πιπινέλλης συμμετείχαν ενεργά στην διαμόρφωση της ελληνικής πολιτικής κατά τα προηγούμενα έτη.

Οι δρώντες αυτοί ήταν παραδοσιακά μετριοπαθείς και υπέρ της προσέγγισης Ελλάδας-Τουρκίας. Το ενδεχόμενο σύγκρουσης με την Τουρκία ήταν απευκταίο, κυρίως λόγω της εμμονής τους ως προς τον από Βορρά κίνδυνο: η Ελλάδα δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει σε σύγκρουση ταυτόχρονα στα Ανατολικά και στα Βόρεια της σύνορα.

Αντίθετα οι στρατιωτικοί ήταν διαιρεμένοι ανάμεσα στους μετριοπαθείς-Παπαδόπουλος και στους ακραιφνείς εθνικιστές/Ένωτικούς – Ιωαννίδη. Οι πρώτοι ήταν απρόθυμοι να ανοίξουν μέτωπο με την Τουρκία, κυρίως για λόγους αυτοσυντήρησης του νεόκοπου καθεστώτος: μια πολεμική περιπέτεια, αβέβαιης έκβασης, θα απειλούσε θανάσιμα την επιβίωση του. Αντίθετα, οι εθνικιστές υπό τον Ιωαννίδη ανέπτυξαν μια ισχυρά αντιτουρκική, συγκρουσιακή ρητορική με την Τουρκία, αποσκοπώντας στην πραγμάτωση της Ένωσης. Σε αυτά τα πλαίσια, φυσιολογικά στράφηκαν και εναντίον των Ε/Κ που επιζητούσαν (κεκαλυμμένα ως επί το πλείστον) τη διατήρηση της Ανεξαρτησίας¹²⁴. Παντως μέχρι την έλευση Ιωαννίδη στην εξουσία το 1973, η ομάδα αυτή δεν είχε ουσιαστική συμμετοχή στην επεξεργασία της εξωτερικής

¹²⁴ Η παρουσία των ελλήνων αξιωματικών και μονάδων στην Κύπρο (και βέβαια των ίδιων των Ένωτικών Ε/Κ, με τον Γρίβα αυτοδίκαιο ηγέτη τους), έδωσε τη δυνατότητα σε αυτή την ομάδα να δραστηριοποιηθεί ενεργά στην Κύπρο υπέρ της Ένωσης και εναντίον του Μακαρίου

πολιτικής, την οποία διαμόρφωναν (αρχικά και μέχρι την έξοδο απο τη χώρα του Κωνσταντίνου) το Παλάτι και ο Πιπινέλης απο κοινού με τον Παπαδόπουλο.

Φυσιολογικά λοιπον η νέα κυβέρνηση επιθυμούσε και αυτή μια διευθέτηση τύπου 'Ένωσης' για το Κυπριακό: η εξέλιξη αυτή θα προσέδιδε αίγλη στο νέο καθεστώς, ειδικά στο κύριο ακροατήριο του, την Παραδοσιακή Δεξιά, χωρίς βέβαια να παραγνωρίζουμε και την γενικότερη έλξη της Ενωτικής ιδεολογίας στο σύνολο του πολιτικού φάσματος, μέχρι και την Αριστερά. Επίσης, θα αποκαθιστούσε φιλικές ελληνοτουρκικές σχέσεις, κάτι που αποτελούσε όπως είδαμε επίσης εναν σημαντικό στόχο των ελιτ.

Πολύ γρήγορα η Χούντα επιδίωξε απευθείας συνάντηση κορυφής με την Τουρκία (Σύνοδος Εβρου το Σεπτέμβριο του 1967). Ομως, όπως και οι προηγούμενες ελληνικές κυβερνήσεις, δεν ήταν διατεθειμένη να πληρώσει υψηλό τίμημα υπο μορφή ανταλλαγμάτων στην Τουρκία.¹²⁵ Προφανώς, ανταλλάγματα όπως εκτεταμένη εδαφική κυριαρχία, θα έπλητταν το γόητρο της νέας κυβέρνησης στο εσωτερικό, στρεφόμενα σαν boomerang εναντίον της. Η μόνη αλλαγή που κόμιζε η νέα κυβέρνηση ήταν η σαφής βούληση να παραμερίσει δυναμικά τον Μακάριο για την επίτευξη του στόχου της Ένωσης.¹²⁶ Αυτή τη φορά όμως εμπόδιο στην Ένωση δεν ήταν, όπως το 1964, ο Μακάριος αλλά η ίδια η Τουρκία. Η άρνηση της τελευταίας να διαπραγματευτεί μια συμφωνία που θα μπορούσε να ονομαστεί Ένωση απο την Αθήνα, οδήγησε τη Χούντα να στραφεί στη διατήρηση του status quo. Το οποίο όμως πολύ σύντομα οι Τούρκοι θα προσπαθήσουν να ανατρέψουν.

Οταν η ΕΦ προσπαθεί να εκκαθαρίσει τη διάβαση κοντά στο χωριό Κοφίνου τον Νοέμβριο του 1967, προκαλούνται δυσανάλογες παράπλευρες απώλειες αμάχων τουρκοκυπρίων και η Αγκυρα αποφασίζει επέμβαση και αρχίζει να συγκεντρώνει στρατεύματα σε Εβρο και Μερσίνα (έναντι Κύπρου), επιδίδοντας διάβημα στην Αθήνα μέσω των ΗΠΑ στις 19 Νοεμβρίου. Οι Τούρκοι ζητούν την απομάκρυνση του Γρίβα και της ΕΛΔΥΚ/Μ απο την Κύπρο, καθώς και την διάλυση της ΕΦ. **Στην ελληνική πλευρά υπάρχει προς στιγμήν η σκέψη για προληπτικούς βομβαρδισμούς τουρκικών στόχων απο την ελληνική**

¹²⁵ Η ελληνική πλευρά προσήλθε στη συνάντηση του Εβρου με υπεραισιοδοξία και αυτοπεποίθηση ότι οι Τούρκοι θα αποδέχονταν Ένωση με την παραχώρηση σε αυτούς της μια απο τις δυο βρετανικές βάσεις στο Σ. Ριζάς, *Ένωση- Διχοτόμηση-Ανεξαρτησία*, σ. 214, 220-221. Για την τουρκική οπτική γωνία βλέπε στο *Ι. Τσαγλαγιαγκιλ, Οι αναμνήσεις μου*, σ. 259-263

¹²⁶ Για την πρόταση για ανατροπή Μακαρίου που φέρεται να έκανε ο Παπαδόπουλος στον Demirel βλέπε στο Σ. Ριζάς, *Ένωση-Διχοτόμηση- Ανεξαρτησία*, σ. 221

αεροπορία, όμως γρήγορα εγκαταλείπεται καθώς οι Βασιλέας και Παπαδόπουλος πιστεύουν ότι αυτό θα οδηγούσε σε γενικευμένο πόλεμο. Όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, η τουρκική κινητοποίηση απαιτεί μεγάλο χρονικό διάστημα για να ολοκληρωθεί. Στο ενδιάμεσο οι ΗΠΑ ασκούν δραστήρια διπλωματία με την αποστολή του Cyrus Vance στην περιοχή στις 23 Νοεμβρίου. Αυτή την φορά δεν υπάρχει επιστολή τύπου Johnson, ούτε δηλώσεις υποστήριξης από την ΕΣΣΔ. Ο Vance διαβλέπει ότι η ελληνική πλευρά είναι περισσότερο ευάλωτη σε υποχωρήσεις και επιλέγει να επισείσει τον κίνδυνο του πολέμου στις ελληνικές ελιτ. Σύντομα, μέχρι τις 3 Δεκεμβρίου, η Αθήνα δέχεται το σύνολο των τουρκικών αιτημάτων και μάλιστα υποχρεώνεται σε ταπεινωτική απόσυρση της Μεραρχίας μόλις σε 45 ημέρες. Αντίθετα, ο Μακάριος πεισματικά αρνείται τη διάλυση της ΕΦ και, όπως είδαμε παραπάνω, οι Τούρκοι δεν επιμένουν σε αυτή τους την απαίτηση. Η ΕΛΔΥΚ/Μ αποχωρεί από την Κύπρο μέσα σε έντονες αποδοκίμασιες από μερίδα των Ε/Κ¹²⁷.

Η αποχώρηση της ΕΛΔΥΚ/Μ διαταράσσει ανεπανόρθωτα την χερσαία ισορροπία Δυνάμεων στην Κύπρο, αποτελώντας μια από τις σπάνιες περιπτώσεις που το νεοελληνικό κράτος υποχωρεί μπροστά σε απειλή χρήσης βίας (ο βομβαρδισμός και η κατάληψη της Κέρκυρας το 1923 από την φασιστική Ιταλία είναι το μοναδικό άλλο παράδειγμα μέσα στον 20^ο αιώνα, αλλά ακόμη και εκεί ο έλληνας νομάρχης της Κέρκυρας είχε αρνηθεί την παράδοση του νησιού στους Ιταλούς..). Η ειρωνεία είναι ότι λίγοι στην Ελλάδα συνέλαβαν τις συνέπειες της υποχώρησης, κατά το χρονικό σημείο που αυτή έλαβε χώρα. Μεταξύ αυτών ήταν η ελληνική στρατιωτική ηγεσία που αντέδρασε έντονα αλλά μάταια. Το ίδιο συνέβη και με τον Κύπριο πρέσβυ Κρανιδιώτη. Ακόμη και ο Πιπινέλλης, του οποίου η συμβολή στην υπόθεση αποχώρησης της Μεραρχίας ήταν καθοριστική, περιέγραψε αργότερα με μελανά χρώματα το κενό που επήλθε στην ισορροπία Δυνάμεων:¹²⁸

‘..Η διενέργεια (εφεξής) τουρκικής αποβάσεως εν Κύπρω (σ.σ εξαιτίας της απόσυρσης των ελληνικών δυνάμεων και την αμερικανική ουδετερότητα)..αναγκαστικώς θα επιφέρει και εμπλοκή της Ελλάδος..είναι αδύνατο να παραμείνωμεν σιωπηλοί θεαταί μιας κατακρεουργήσεως του ελληνικού πληθυσμού της Νήσου. Αλλα μια ουσιαστική αεροπορική ή ναυτική βοήθεια εξ Ελλάδος είναι δια γνωστούς λόγους ανέφικτος...Εμπλοκή μας αφ’ετέρου εις πόλεμον

¹²⁷ Προσωπική μαρτυρία Μπήτου στο Ι.Μπήτος, Απο την Πρασινη Γραμμή στους 2 Απίλεις

¹²⁸ Στο Κ. Σβολόπουλος, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981*, σ. 184

εν Θράκη προς αντιπερισπασμόν, θα μας εξέθετε εις μεγαλυτέρους κινδύνους, δεδομένου ότι η αναλογία δυνάμεων είναι εις βάρος μας δυο προς ένα, τα δε εντεύθεν του Εβρου μέχρι της Αδριατικής σύνορα μας εκτεθειμένα εις πάσης φύσεως επιδρομές'

Γιατί όμως υποχώρησε η Ελλάδα στο τουρκικό casus belli?

Υπενθυμίζουμε ότι με βάση την ανάλυση μας (Κεφ.2) υφίστατο ισορροπία Δυνάμεων το Νοέμβριο του 1967 ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, σε τοπικό (Θέατρο Κύπρου) και γενικό επίπεδο. Ειδικά στην Κύπρο, η βιωσιμότητα της Μεραρχίας προϋπέθετε έγκαιρη προειδοποίηση και δράση της τη νύκτα, όταν η τουρκική αεροπορία θα επέστρεφε στις βάσεις της. Και οι δύο αυτές προϋποθέσεις υφίσταντο κατά τη διάρκεια της Κρίσης. Όπως και το γεγονός ότι λόγω του χειμώνα, η βίαιη ζεύξη του Εβρου θα ήταν ένα δύσκολο εγχείρημα για τους τούρκους. **Όμως οι ελληνικές ελιτ υποχωρούν γιατί δεν ήθελαν πόλεμο με την Τουρκία:**

- Ο ΥΠΕΞ Πιπινέλλης δεν πίστευε ότι υπήρχε ισορροπία δυνάμεων (βλέπε παραπάνω) και συνακολουθούσε το ίδιο πίστευε ο Κωνσταντίνος, τον οποίο ο Πιπινέλλης επηρέαζε καθοριστικά. Το ενδεχόμενο τουρκικής εισβολής στον Εβρο τους έκανε εξαιρετικά ανήσυχους σε συνδυασμό με την απειλή από Βορρά. Ο ίδιος ο Βασιλέας έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να πείσει άλλα μέλη της κυβέρνησης που διαφωνούσαν.¹²⁹ Επιπρόσθετα, **ο Πιπινέλλης, ήδη από το 1964 πίστευε ότι έπρεπε να αποσυρθεί η Μεραρχία από την Κύπρο γιατί αντί η παρουσία της εκεί να βοηθά την Ελλάδα να ελέγχει το νησί, αντίθετα την καθιστούσε όμηρο της πολιτικής του Μακαρίου**¹³⁰
- Σύμμαχος του παραδοσιακού πόλου της εξωτερικής πολιτικής ήταν και ο Παπαδόπουλος, ο οποίος δεν επιθυμούσε να ρισκάρει ελληνοτουρκικό πόλεμο και (πιθανή) πτώση του νεοπαγούς καθεστώτος του. Κατά μια μαρτυρία ανέφερε μετά το πέρας της Κρίσης, ότι θεωρούσε επιτυχία την αποφυγή του πολέμου με την Τουρκία, καθώς ακόμη και αν η Ελλάδα τον κέρδιζε, το οικονομικό χάος που μοιραίως θα επέρχεται, θα αποτελούσε καταστροφή για την Ελλάδα..¹³¹

¹²⁹ Στο Α. Παπαχελάς, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, σ. 403

¹³⁰ Από υπόμνημα του Πιπινέλλη προς Καραμανλή στις 24/11/1964 που διασώζεται στο Αρχείο Καραμανλή. Στο Σ. Ριζάς, *Ενωση- Διχοτόμηση- Ανεξαρτησία*, σ. 226

¹³¹ Πρόκειται για ιδιωτική συνομιλία του Στρατηγού Μπονάνου με τον Παπαδόπουλο στις 4 Δεκεμβρίου 1967 αμέσως μετά την λήξη της Κρίσης. Ο Μπονάνος ήταν συμμαθητής του Παπαδόπουλου στην Σχολή Ευελπίδων και διατηρούσε φιλική σχέση με τον Δικτάτορα. Στο Γ. Μπονάνος, *Η αλήθεια*, σ. 60

Αντίθετα, η ελληνική στρατιωτική ηγεσία (ο πρώην Α/ΓΕΕΘΑ και νυν αντιπρόεδρος Σπαντιδάκης και οι Σωματάρχες Κόλλιας και Περίδης) αντιτάχθηκαν σφόδρα στην απόφαση απόσυρσης της ΕΛΔΥΚ/Μ.¹³² Δεν γνωρίζουμε αν η στάση τους οφειλόταν στο ελληνικό φιλότιμο ή σε διαφορετική άποψη για την ισορροπία Δυνάμεων. Όπως είδαμε πάντως παραπάνω (κεφ. 2, υποσημείωση 46) οι στρατηγοί Μπήτος και Πανουργιάς, γνώστες εκ της θέσεως τους της τακτικής κατάστασης (ο πρώτος ήταν επιτελής της ΕΛΔΥΚ/Μ και ο δεύτερος Δ/ντής του 2^{ου} επιτελικού γραφείου στο ΓΕΣ), υποστηρίζουν στα βιβλία τους ότι υπήρχε σαφής ισορροπία με την Τουρκία.

Σε κάθε περίπτωση οι πεποιθήσεις της ηγεσίας σε συνδυασμο με το ένστικτο αυτοσυντήρησης του στρατιωτικού καθεστώτος οδήγησαν σε πολιτική κατευνασμού, η οποία σήμανε και τυπικά το τέλος της Ενωσης σαν επίσημης ελληνικής πολιτικής. Εκτοτε καμία αναφορά σε Ενωση δεν έγινε απο τους ελληνες ιθύνοντες. Ακομη και ο ίδιος ο Ιωαννίδης απέφυγε να χρησιμοποιήσει την Ενωση στη ρητορική του μετά το πραξικόπημα κατά Μακαρίου τον Ιούλιο του 1974, για να μην ερεθίσει τα τουρκικά πνεύματα.

Κρίση 1974 – η Ελλάδα απούσα απο την Κύπρο

Την περίοδο 1967-1974 στην Κύπρο επικρατεί μια επίπλαστη ηρεμία ανάμεσα σε Ελληνες και Τούρκους, καθώς οι μεν Ε/Κ αποφεύγουν κινήσεις τύπου Κοφίνου που θα οδηγούσαν σε διεθνοτική βία (δεδομένου οτι ο Μακάριος πίστευε ότι αυτή ήταν η μοναδική περίπτωση που θα ωθούσε του Τούρκους σε επέμβαση). Αντίθετα ανάμεσα σε Ελλάδα και Κύπρο, και ανάμεσα σε Ενωτικούς και Ανθενωτικούς Ε/Κ υπάρχει κλιμακούμενη ένταση η οποία τελικά οδηγεί σε εμφύλια σύρραξη με ένοπλη πολιτική βία εκατέρωθεν. Η ισορροπία Δυνάμεων στην Κύπρο επιδεινώνεται δραματικά εις βάρος της ελληνικής πλευράς:

- Η ικανότητα της ΕΦ υποβαθμίζεται σημαντικά απο την συστηματική μείωση του προϋπολογισμού της, την έλλειψη οργάνωσης και πειθαρχίας και κυρίως τον φατριασμό στο εσωτερικό της ανάμεσα σε Ενωτικούς και Ανθενωτικούς Ε/Κ ο

¹³² Βλέπε στο Α. Παπαχελάς, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας, σ. 406. Την πληροφορία δίνει σε αναφορά του τον Δεκέμβριο του '67 ο αμερικανός πρέσβυς Talbot, ο οποίος επίσης σημειώνει ότι η κυβέρνηση σκεπτόταν σοβαρά να εκδιώξει αυτούς τους αξιωματικούς

οποίος ενθαρρύνεται και απο τους Ελλαδίτες αξιωματικούς προσκείμενους στον Ιωαννίδη (βλέπε και Κεφ.2, σ.40-41)

- ο Οι Τούρκοι ναυπηγούν αποβατικό στόλο και προμηθεύονται μεταφορικά ελικόπτερα.
- ο Η Ελλάδα δεν προχωρεί σε εξοπλισμούς που θα της επέτρεπαν να καλυψει την αδυναμία της να καλύψει αεροναυτικά την Κύπρο (πχ κατασκευή αεροπορικών και ναυτικών διευκολύνσεων για την επιβίωση/προστασία, μεταστάθμευση και τον ανεφοδιασμό ελληνικών αεροναυτικών δυνάμεων, προμήθεια ικανού αριθμού αεροσκαφών μακράς ακτίνας δράσης, εγκατάσταση δικτύου αεράμυνας στον νησι, προμήθεια πολεμικών πλοίων με αντιαεροπορική προστασία).

Είναι αλήθεια οτι, με τη βοήθεια και της προυπάρχουσας οικονομικής ανάπτυξης, η στρατιωτική κυβέρνηση έχει καταρτίσει στις αρχές της δεκαετίας του '70 και υλοποιεί ένα φιλόδοξο εξοπλιστικό πρόγραμμα, χρησιμοποιώντας για πρώτη φορά σημαντικούς εγχώριους πόρους περα απο τα αμερικανικά χαμηλότοκα δάνεια και την μεταφορά εξοπλισμού απο τις ΗΠΑ. Ετσι προμηθεύεται μεταξύ άλλων σύγχρονα γερμανικά υποβρύχια, γαλλικά τεθωρακισμένα και ταχέα σκάφη με πυραύλους EXOCET (βλέπε κεφ 2 Ισορροπία δυνάμεων). Επίσης προγραμματίζει την παραλαβή σύγχρονων αεροσκαφών F4 σε μικρούς, όμως, αριθμούς (40 αεροσκάφη). Οι συγκεκριμένες προμήθειες δεν έχουν στόχο την ενίσχυση της Κύπρου ή την ανατροπή της τουρκικής τοπικής υπεροχής, καθώς δεν συνοδεύονται όπως είδαμε με τις κατάλληλες κινήσεις επι του εδάφους. Αλλωστε τα σχέδια αεροναυτικής ενίσχυσης της Κύπρου που καταρτίστηκαν το 1968 δεν αναθεωρήθηκαν ποτέ μέχρι το 1974 για να αντανakλούν τα νέα εξοπλιστικά δεδομένα.¹³³ Είναι όμως εξίσου αληθές οτι οι εξοπλισμοί αυτοί επηρέαζαν θετικά για την Ελλάδα το ισοζύγιο Δυνάμεων Ελλάδας-Τουρκίας στο σύνολο του ελληνοτουρκικού θεάτρου.

Με αυτά τα δεδομένα, τον Νοέμβριο του 1973 επέρχεται μια σοβαρότατη αλλαγή στην κορυφή της ηγεσίας, καθώς τα ηνία της εξουσίας αναλαμβάνει ο

¹³³ Βλεπε και κεφ.2, υποσημείωση 34, Ισορροπία Δυνάμεων. Το σχεδιο 'Κ' εκτός απο τη διάθεση ΕΝΟΣ και μόνου υποβρυχίου προέβλεπε και τη χρήση 2 τορπιλακάτων και ενος σμήνους πεπαλαιωμένων F86 για προσβολή ΑΠΑΞ της αποβατικής δύναμης. Οι δυνάμεις αυτές κρίνονται ανεπαρκείς για να διασπάρουν τον αεροναυτικό αποκλεισμό του νησιού απο την Τουρκία. Στην καλύτερη βέβαια περίπτωση θα ενίσχυαν το ηθικό της μαχόμενης ΕΦ και θα διέσωζαν το ελληνικό γόητρο στο νησι.

Ιωαννίδης. Μυστικοπαθής εκ φύσεως, ο Ιωαννίδης παραμερίζει τη διπλωματική ελιτ και διαμορφώνει πλέον μόνος του την ελληνική εξωτερική πολιτική καθώς δεν υπάρχει στο προσκήνιο το Παλάτι αλλά ούτε και η μετριοπαθής/ρεαλιστική πτέρυγα υπο τον Παπαδόπουλο. Για πρώτη ίσως φορά στα χρονικά, τις τύχες του ελληνισμού διαμορφώνει ένας μόνο άνθρωπος. Ο οποίος μάλιστα δεν επικοινωνεί απευθείας με τον υπερατλαντικό ηγεμόνα, αλλά μέσω της CIA, γεγονός που μειώνει και την δυνατότητα επηρεασμού του απο εξωτερικές επιρροές.

Το αποτέλεσμα είναι το πραξικόπημα κατά Μακαρίου, καθώς η σύγκρουση στην Κύπρο μεταξύ Ενωτικών-Ανθενωτικών φτάνει στην αποκορύφωση της και ο Ιωαννίδης πιστεύει ότι εφασσε η ώρα του λογαριασμού με τον Μακάριο. Οι περιορισμένες αναλυτικές ικανότητες του Ιωαννίδη και της ομάδας του (καθώς και πιθανές καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις των συνδέσμων του με την CIA- βλέπε Κεφ 2, σ.61) τον οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι Τούρκοι δεν θα επέμβουν. Το γεγονός αυτό στερεί την ελληνική πλευρά απο την έγκαιρη προειδοποίηση και κινητοποίηση της ΕΦ, minimum προϋποθέσεις για να εξασφαλίσει τις μικρές πιθανότητες επιτυχίας που είχε έτσι κι αλλιώς έναντι της τουρκικής απόβασης. Οι Τούρκοι διενεργούν ναυτικό και αεροπορικό αποκλεισμό του νησιού και αποβιβάζονται στην Κυρήνεια. Η επιστράτευση της ΕΦ αποτυγχάνει, ενώ οι υπάρχουσες ενεργές μονάδες δεν μπορούν να εκκαθαρίσουν το προγεφύρωμα την κρίσιμη 1^η νύχτα της απόβασης, όταν οι Τούρκοι δεν έχουν αποβιβάσει ακόμη τα τεθωρακισμένα τους, τα καύσιμα είναι ελάχιστα και ΔΕΝ υπάρχει επικοινωνία των αποβιβασθέντων τμημάτων με τα ανώτερα κλιμάκια. Αντι για την ΕΛΔΥΚ/Μ (της οποίας η αποστολή όσο ήταν στην Κύπρο ήταν ακριβώς αυτή) το προγεφυρωμα προσβάλλουν λίγοι λόχοι πεζικού χωρίς πυροβολικό και τεθωρακισμένα¹³⁴. Ενώ η ηγεσία της ΕΦ επίσης εφαρμόζει λανθασμένα τα σχέδια, καθώς δεν χρησιμοποιεί την ΕΛΔΥΚ (το μόνο αξιόμαχο τμήμα επι του νησιού) για την προσβολή του προγεφυρώματος αλλά για την προσβολή του (οχυρωμένου και ενισχυμένου) θύλακα Λευκωσίας- Αγύρτας. Την επόμενη ημέρα, η τουρκική αεροπορία αρχίζει πάλι τις αποστολές Εγγυς Υποστήριξης και αποβιβάζεται το 2^ο κυμα, αυτή τη φορά με βαρέα οπλα. Εφόσον η Αθήνα δεν αποπειράται καν να σπάσει τον

¹³⁴ Αναλυτική περιγραφή των επιχειρήσεων στην Κυπρο τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1974 στο Γ.Μπονάνος, Η Αλήθεια, σ. 241-276 και πιο αναλυτικά στο Ι. Μπήτος, Απο την Πράσινη Γραμμή στους 2 Ατίλεις. Απο την τουρκική πλευρά πάντα επίκαιρο είναι το βιβλίο του Μ.Μπιραντ, Απόφαση-Απόβαση

αποκλεισμό του νησιού, το αποτέλεσμα είναι προδιαγεγραμμένο και το ηθικό των μονάδων της ΕΦ καταπίπτει δραστικά.

Η Αθήνα πάλι αρνείται να πολεμήσει για την Κύπρο. Ο Ιωαννίδης παραμένει ο ισχυρός άνδρας του καθεστώτος, όμως δεν μπορεί να λάβει μόνος του την απόφαση για πόλεμο με την Τουρκία. Η επιστράτευση και προσέλευση χιλιάδων εφέδρων υπο τα όπλα, μειώνει την δυνατότητα επιρροής του στις στρατιωτικές μονάδες. Θέλει να πολεμήσει, αλλά είναι μόνος του. Η υπόλοιπη ηγετική μονάδα των ΕΔ υπο τον Μπονάνο διστάζει να πάρει το ρίσκο του πολέμου.¹³⁵ Στην αρχή διστάζουν να εφαρμόσουν τα σχέδια και να χρησιμοποιήσουν τις αεροναυτικές μονάδες που προορίζονταν για την Κύπρο, για να μην κλιμακώσουν την Κρίση και οδηγήσουν σε γενικευμένο πόλεμο. Όταν στις 22 Ιουλίου το αποτέλεσμα στην Κύπρο είχε κριθεί, αρνούνται και το ενδεχόμενο να προβούν σε αντιπερισπασμό στη Θράκη. Η απόφαση τους αυτή είναι συνδυασμός στρατιωτικής ανετοιμότητας (καμιά προετοιμασία δεν είχε ακολουθήσει το πραξικόπημα Μακαρίου)¹³⁶, αλλά πιθανότατα και της πεποίθησης τους (τουλάχιστον όσον αφορά τον Έλληνα Αρχιστράτηγο Μπονάνο) ότι το διακύβευμα για την Ελλάδα στην Κύπρο δεν άξιζε έναν γενικευμένο ελληνοτουρκικό πόλεμο. Είναι χαρακτηριστικές οι απόψεις του για το Κυπριακό, όπως τις αναπτύσσει σε ανύποπτο χρόνο ο ίδιος ο Μπονάνος στον τότε ΥΠΕΞ Ξανθόπουλο-Παλαμά το καλοκαίρι του 1970.¹³⁷

‘Η Ελλάς δεν δύναται να διεκδικήσει την Ενωση με την Κύπρο, άνευ ενδεχομένου ελληνοτουρκικού πολέμου... Το Κυπριακόν μέχρι τούδε μονον σοβαρά προβλήματα εδημιούργησε για την Ελλάδα, η οποία πρέπει να επιδιώξη να απεμπλακεί στρατιωτικώς απο την σημερινήν μορφήν αμύνης της Κύπρου (σ.σ δηλαδή να αποσύρει τους Ελλαδίτες αξιωματικούς και να σταματήσει να χρηματοδοτεί την ΕΦ, ώστε να καλυφθούν οι ανάγκες επάνδρωσης και χρηματοδότησης της

¹³⁵ Τα απομνημονεύματα των Μπονάνου και Αραπάκη (Γ. Μπονάνος, *Η Αληθεια & Π. Αραπάκης, Το Τέλος της Σιωπής*) προσφέρουν μια καλή εικόνα της εξέλιξης της Κρίσης και των διεργασιών που έλαβαν χώρα στο εσωτερικό της ελληνικής ηγετικής ομάδας. Για μια σύνθεση των παραπάνω βλέπε και στο Σ. Ριζάς, *Οι ΗΠΑ, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα 1967-1974*, σ. 211-224

¹³⁶ Το πρωί της 22 Ιουλίου πραγματοποιείται σύσκεψη της στρατιωτικής ηγεσίας με θέμα την κήρυξη πολέμου στην Τουρκία. Ο Α/ΓΕΣ Γαλατσάνος αναφέρει ρητά ότι ο Στρατός δεν είναι έτοιμος καθώς η επιστράτευση δεν έχει ολοκληρωθεί και αν κηρυχθεί πόλεμος αυτός θα παραιτηθεί. Αντίθετα οι Αρχηγοί Ναυτικού και Αεροπορίας ανέφεραν ότι είναι έτοιμοι, αλλά ο Α/ΓΕΝ Αραπάκης σημειώνει ότι η Ελλάδα δεν πρέπει να φανεί επιτιθέμενη. Για τα όσα διεμείφθησαν σε αυτή την κρίσιμη συνάντηση βλέπε την μαρτυρία των ίδιων των συμμετεχόντων στο Γ. Μπονάνος, *Η αλήθεια*, σ. 270 και στο Π. Αραπάκη, *Το Τέλος της Σιωπής*, σ. 221-24

¹³⁷ Αναφέρεται στο Γ. Μπονάνος, *Η αλήθεια*, σ. 98-99

αποκλειστικά απο την Κυπριακή Κυβέρνηση, φυσικά με τις κατάλληλες ενέργειες). Έτσι η Κύπρος ως ανεξάρτητο κράτος (όπως το ήθελε ο Μακάριος και συνήργησαν εις αυτό έλληνες πολιτικοί) θα ηδύνατο να εξασφαλίση την άμυνα της, **η δε Ελλάς να απαλλαγή του εφιάλτου ενός ελληνοτουρκικού πολέμου εξ αφορμής του Κυπριακού'**

Έτσι προφανώς μπορεί να εξηγηθεί και η απάντηση του Μπονάνου στην εν θερμώ παρότρυνση το πρωί της εισβολής απο τον Αξιωματικό Πληροφοριών του Ναυτικού αντιπλοιάρχου Νικολόπουλου να προσβληθεί ο τουρκικός στόλος: **'Οι Τούρκοι κτυπούν την Κύπρο και εμεις είμαστε Ελλάς.'**¹³⁸

Η δυσμενής τροπή του αγώνα στην Κύπρο οδηγεί σε ελάχιστο χρόνο την κατάρρευση του πανίσχυρου καθεστώτος Ιωαννίδη. Η στρατιωτική ηγεσία αποφασίζει στις 23 Ιουλίου την πολιτειακή αλλαγή μετακαλώντας τελικά μετά απο διαβουλεύσεις τον Καραμανλη για να αναλάβει την διακυβέρνηση. Είναι χαρακτηριστική η εθελουσία εξαφάνιση απο το προσκήνιο του Ιωαννίδη, ο οποίος όχι μόνο δεν φέρνει αντίσταση, αλλά ζητεί και διήμερη άδεια και ακολούθως θέτει τον εαυτό του στην διάθεση των αρχών. Και όμως αν το ήθελε θα μπορούσε ακόμη να επιβληθεί, καθώς το δίκτυο των αφοσιωμένων σε αυτόν χαμηλόβαθμων αξιωματικών παρέμενε ενεργό. Κατατρέχεται όμως απο τύψεις για το πραξικόπημα κατά Μακαρίου και θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο για την τουρκική εισβολή (και δικαίως αφού το πραξικόπημα ήταν καθαρά προσωπική του υπόθεση). Για αυτό τον λόγο, όσο η τουρκική εισβολή παγιώνεται το ηθικό του καταπίπτει. Το πρωι της Μεταπολίτευσης στις 23 Ιουλίου, οι έμπιστοι του αξιωματικοί Πηλιχός και Παλαίνης αναφέρουν στον Πρόεδρο Γκιζίκη που τον αναζητεί για να του μεταφέρει την απόφαση των Αρχηγών για Μεταπολίτευση, ότι: 'δεν αποκλείεται να εχει τινάξη τα μυαλά του στον αέρα' και 'έτσι όπως είναι αυτός τώρα σας είναι άχρηστος'¹³⁹

Αλλά και η νέα κυβέρνηση Καραμανλή επίσης αρνείται να πολεμήσει για την Κύπρο. Προσπαθεί βέβαια να μεταφέρει στρατεύματα στην Κύπρο, συγκεντρώνοντας μια μεραρχία στην Κρήτη. Όμως δεν έχει τρόπο να την μεταφέρει με ασφάλεια καθώς δεν μπορεί να παράσχει αεροπορική υποστήριξη. Ζητά μάλιστα την μετάφορά της στο νησί με βρετανική κάλυψη!

¹³⁸ Αναφέρεται στο Π. Αραπάκης, Το Τέλος της Σιωπής, Νέα Συνορα, Αθήνα 2000, σ. 145. Ο Αραπάκης ήταν ο Α/ΓΕΝ την περίοδο της εισβολής και μέλος της ηγετικής ομάδας των Ενόπλων Δυνάμεων

¹³⁹ Αναφέρεται στο Γ. Μπονάνος, Η αλήθεια, σ. 278-281

Ενώ με την έναρξη του 2^{ου} Αττίλα δεν προβαίνει σε καμία ενέργεια, πχ αεροπορικές επιχειρήσεις Εγγυς Υποστήριξης, οι οποίες είχαν εξάλλου προγραμματιστεί να γίνουν με τα F4 στις 22/7, αλλά ακυρώθηκαν λόγω έναρξης της εκχειρίδας. Η απόφαση της αυτή δεν μεταβάλλεται ακόμη και όταν η εθνική εκκαθάριση των Ε/Κ κατά τον 2^ο Αττίλα εξαγριώνει τους Έλληνες εναντίον των Αμερικανών και φυσικά των Τούρκων.

Ο Καραμανλής, απο όλη την ελληνική ελιτ, ήταν ο τελευταίος που θα εκκινούσε ελληνοτουρκικό πόλεμο για την Κύπρο. Ο πρωτεργάτης της Ζυρίχης πίστευε ήδη απο τη δεκαετία του '50 ότι η όξυνση των πνευμάτων εναντίον της Δύσης που προκαλούσε η διαμάχη με τη Μ. Βρετανία ήταν άκρως επιβλαβής για την Ελλάδα και αυτός ήταν ένας απο τους κύριους λόγους που προώθησε τον συμβιβασμό (ο άλλος ήταν ότι, όπως και ο Μακάριος, ήθελε να ανακόψει την πορεία προς την διχοτόμηση που προωθούσαν ο Βρετανοί). Ένας ελληνοτουρκικός πόλεμος το καλοκαίρι του '74 θα αποτελούσε ισχυρό πλήγμα για την εδραίωση της θέσης της Ελλάδας στο Δυτικό κόσμο, δηλαδή για το όραμα ζωής του ίδιου του Καραμανλή: θα ανέκοπτε την πορεία προς την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη και ολοκλήρωση της Ελλάδας στην ΕΟΚ, θα αποξένωνε την Ελλάδα απο τον υπερατλαντικό της πάτρωνα, θα άφηνε έκθετα τα βόρεια σύνορα στη βουλγαρική απειλή, ενώ μια αρνητική έκβαση του πολέμου πιθανώς θα αποσταθεροποιούσε εκ νέου την μόλις αποκατασταθείσα δημοκρατική τάξη, ανοίγοντας το δρομο σε πολιτικές εκτροπές προς τα Αριστερά ή τα Δεξιά. **Συνολικά, η επιλογή του πολέμου ήταν επιλογή υψηλού ρίσκου για την ελληνική ελιτ.**

Το ρίσκο αυξανόταν ακόμη περισσότερο με δεδομένη την αναταραχή στο στράτευμα και τα ερωτηματικά για το αξιόμαχο του. Το σίγουρο ήταν ότι πολιτική και στρατιωτική ηγεσία συμφωνούσαν απο κοινού ότι στην Κύπρο δεν μπορούσαν να πράξουν οτιδήποτε για να αλλάξουν την ισορροπία δυνάμεων. Στην Θράκη και το Αιγαίο παρά το οτι εν τω μεταξύ η στρατιωτική κινητοποίηση είχε ολοκληρωθεί, οι στρατιωτικοί σε αλληπάλληλες συσκέψεις στις 12, 13 & 14 Αυγούστου δεν εμφανίστηκαν σίγουροι οτι μπορούσαν να αντεπεξέλθουν σε έναν πόλεμο με τους Τούρκους.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Τα πρακτικά αυτών των συσκέψεων διασώζονται στο Αρχείο Καραμανλή. Αναφορά σε Σ. Ριζάς, *Οι ΗΠΑ, η δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα 1967-1974*, σ. 240, 211-12

- Η επιστράτευση είχε αποτύχει λόγω κακής προετοιμασίας (166000 απο τους 276000 επιστρατευμένους θα έπρεπε να αποστρατευτούν λόγω αδυναμίας ένδυσης και εξοπλισμού τους)
- Τα εξοπλιστικά προγράμματα των 3 κλάδων δεν είχαν ακόμη ολοκληρωθεί
- Η περιοχή της Αττικής εμφανιζόταν περισσότερο ευάλωτη σε αεροπορικές προσβολές απο την αντίστοιχη τουρκική ενδοχώρα

Οι δε πολιτικοί δεν ήθελαν έτσι κι αλλιώς πόλεμο και χρησιμοποίησαν το επιχείρημα της στρατιωτικής αδυναμίας για να αντιμετωπίσουν την πολιτική πίεση που δημιουργούσε η προσφυγοποίηση του Κυπριακού ελληνισμού.¹⁴¹ Μολαταύτα ήταν σαφές σε όλους ότι τα γεγονότα στην Κύπρο συνιστούσαν μια εξευτελιστική ήττα για τον ελληνισμό. Δεξιοί ή αριστεροί, εθνικιστές ή ευρωπαϊστές, σύσσωμοι οι Έλληνες αισθάνθηκαν ταπείνωση απο την ήττα ‘με κατεβασμένα χέρια’ στην Κύπρο. Ο ίδιος ο Καραμανλής σε ιδιωτική του συνομιλία με τον καθηγητή Κουλουμπή στις 2 Σεπτεμβρίου και με νωπή ακόμα την τουρκική επέμβαση, αναφωνεί¹⁴²:

‘Είμαι αποφασισμένος να μην επιτρέψω να παραμείνει ταπεινωμένος ο ελληνικός λαός. Θα τους χτυπήσω όταν αναδιοργανώσω το κράτος και τις ενοπλες δυνάμεις, έστω και αν αυτό κοστίζει τις ζωες 5-10 χιλιάδων ελλήνων’

Φυσικά, αυτά ήταν λόγια εν θερμώ που εξέφραζαν το εθνικο αίσθημα της εποχής. Το κράτος και οι ένοπλες δυνάμεις αναδιοργανώθηκαν σύντομα. Η Ελλάδα προχώρησε σε ενα τεράστιο, για τα δεδομένα της εποχής, εξοπλιστικό πρόγραμμα: οχύρωσε τα νησιά του Αιγαίου και επιτάχυνε/ενίσχυσε το εξοπλιστικό πρόγραμμα της Χούντας. Μεγάλες εξοπλιστικές συμβάσεις (πχ αεροσκαφη Mirage, A7 & C130) υπογράφηκαν μέσα στον ίδιο το καλοκαίρι της τουρκικής εισβολής! Μέχρι το 1976 η Ελλάδα είχε πια τη δυνατότητα να επιχειρεί αεροπορικά στην Κύπρο, ενώ το 1981 απέκτησε και μονάδες επιφανείας με δυνατότητα αντιαεροπορικής προστασίας (Φρεγάτες ‘Ελλη’ & ‘Λήμνος’). Ομως ποτέ δεν προχώρησε σε casus belli για την ανατροπή των

¹⁴¹ Απόσπασμα απο Διάγγελμα Καραμανλή στις 15/8/74: ‘..Η ένοπλη αντιμετώπιση των Τούρκων στην Κύπρο καθίσταται αδύνατη και λόγω αποστάσεως και λόγω των γνωστών τετελεσμένων γεγονότων. **Και δεν ήταν δυνατό να επιχειρηθεί χωρίς τον κίνδυνο εξασθένησης της άμυνας της Ελλάδας..**’, Ραδιοτηλεοπτικό Αρχείο EPT, www.ert.gr. Σημειώνεται ότι ο Καραμανλής είναι προσεκτικός στο να μην αναφερθεί σε οποιαδήποτε στρατιωτική αδυναμία της Ελλάδας, εκτός Θεάτρου Κύπρου.

¹⁴² Αναφέρεται στο Θ.Κουλουμπής, ‘71-’74 Σημειώσεις ενός Πανεπιστημιακού, Πατάκη, Αθήνα 2001, σ.378

τετελεσμένων στην Κύπρο. Αντίθετα, επικεντρώθηκε στην απόκρουση των προσπαθειών της Τουρκίας για την αναθεώρηση του status quo στο Αιγαίο. Η προσβολή του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο εκτονώθηκε με την (προσωρινή) έξοδο της Ελλάδας απο το στρατιωτικό σκέλος του NATO¹⁴³ και με την παραδειγματική τιμωρία των 'αποδιοπομπαίων τράγων' της Χούντας οι οποίοι στο συλλογικό υποσυνείδητο χαρακτηρίστηκαν σαν τους 'Εφιάλτες' που παρέδωσαν την Κύπρο στους Τούρκους με τη βοήθεια των Αμερικανών.¹⁴⁴

Ελληνικο Εθνικο συμφέρον και Κύπρος

Συνοψίζοντας, οι αποφάσεις Πολέμου και Ειρήνης κατέχουν κομβική θέση στη λειτουργία ενός Κράτους. Η Ελλάδα βρέθηκε διαδοχικά στη θέση αυτή το 1964 (απόφαση για επιβολή της Ενωσης με άσκηση βίας στους ανθενωτικούς Ε/Κ και πιθανόν σε 2^ο στάδιο άμυνας εναντίον τουρκικής αντίδρασης), το 1967 (απόφαση για σύγκρουση σε Κύπρο ή/και Εβρο/Αιγαίο με την Τουρκία για την διατήρηση της ελληνικής στρατιωτικής παρουσίας/επιρροής στην Κύπρο) και το 1974 (απόφαση για επιβολή κόστους στην Τουρκία σε Εβρο/Αιγαίο με στόχο εναν έντιμο συμβιβασμό μαζί της στην Κύπρο).

Σε κάθε μια απο αυτές τις περιπτώσεις η ελληνική ηγετική ομάδα αποφάσισε να μην πολεμήσει. Οι επιλογές της αντίθετα ήταν:

- διατήρηση του status quo (1964)
- κατευνασμός/ απομείωση στρατιωτικής ισχύος επι του εδάφους (1967)
- συμβολική δράση/ έξοδος απο NATO (1974)

Για να ερμηνεύσουμε αυτές τις επιλογές θα χρησιμοποιήσουμε τις αρχές του Νεοκλασσικού Ρεαλισμού και τις ενδιάμεσες μεταβλητές στο εσωτερικο του ελληνικού κράτους:

- Τις πεπιοθήσεις της ηγετικής ομάδας
- Την εσωτερική πολιτική κατάσταση

¹⁴³ Σύμφωνα με τον Αγγελο Βλάχο, βετεράνο διπλωμάτη και στενό συνεργάτη του Καραμανλή, η απόφαση για έξοδο απο το NATO ελήφθη στις 10 Αυγούστου, ΠΡΙΝ τον Αττίλα 2 και οι λόγοι ήταν: α. ο αφοπλισμός της αριστερής προπαγάνδας που επέρριπτε την τουρκική εισβολή στις ΗΠΑ και γενικότερα την Δύση, β. η εξύψωση του γοήτρου Καραμανλή, και γ. η ικανοποίηση της κοινής γνώμης. Στο *Α. Βλάχος, Αποφοίτηση 1974 (27 Ιουλ-17 Νοε), Ωκεανίδα, Αθηνά 2001, σ. 68-69*

¹⁴⁴ Οι 'πρωταίτιοι της δικτατορίας' στάθηκαν υπο μια έννοια τυχεροί καθώς οι προηγούμενοι έλληνες ηγέτες που είχαν δικαστεί μετά απο μια Εθνική Καταστροφή κατέληξαν στο εκτελεστικό απόσπασμα του Γουδή..

Μεχρι που θα έφθαναν για την Ενωση οι ελληνικές ελιτ?

Κατα την ανασκόπηση μας παραπάνω μπορούμε να διακρίνουμε κάποιες κοινές συνισταμένες στις πεποιθήσεις των ελιτ κατά την εξέλιξη των τριών Κρίσεων:

- Κανείς απο τους ιθύνοντες δεν ήθελε γενικευμένο πόλεμο με την Τουρκία αλλά και ούτε ανοικτή σύγκρουση με τους Ε/Κ που θα επιζητούσαν τη διατήρηση της Ανεξαρτησίας τους. Εξάιρεση απετέλεσε ο εθνικιστής Ιωαννίδης, ο οποίος έδρασε μέχρι ενός σημείου μόνος του και του οποίου οι ιδεολογικές εμμονές (εθνικισμός και αντικομμουνισμός) υπερίσχυαν της όποιας αναλυτικής σκέψης του.
- Η μεγάλη πλειοψηφία των ελιτ είχε αμφιβολίες για την ισορροπία δυνάμεων με την Τουρκία και την έκβαση ενός ελληνοτουρκικού πολέμου, σε συνδυασμό με τις παραστάσεις κινδύνου που είχαν για την βουλγαρική απειλή. Κατά κανόνα, οι στρατιωτικοί είχαν, λόγω αντικειμένου, πιο ισορροπημένη αντίληψη της ισορροπίας δυνάμεων, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την Κρίση του '67, όπου η στρατιωτική ηγεσία διαφώνησε με την πολιτική, υποστηρίζοντας την παραμονή της Μεραρχίας στο νησί.
- Αντανακλώντας την κρατούσα ιδεολογία της Εθνικής Ολοκλήρωσης, οι ελιτ θεωρούσαν την Ενωση, άνευ ουδεμίας εξαίρεσης, επιθυμητή εξέλιξη, η οποία επιπλέον θα προσέδιδε ιδιαίτερη αίγλη και υστεροφημία σε αυτόν που θα την επιτύγχανε. Αρκετοί όμως, όπως οι Πιπινέλλης και απο την πλευρά των στρατιωτικών ο Μπονάκος, δεν την θεωρούσαν εφικτή. Ενώ αρκετοί άλλοι, όπως πχ οι Καραμανλής, Αβέρωφ και Γ. Παπανδρέου, δεν πίστευαν ότι έπρεπε να καταβάλλουν υψηλό τίμημα για αυτήν.

Εσωτερικοί πολιτικοί περιορισμοί

Σε δυο περιπτώσεις οι ηγετικές ομάδες που χειρίζονταν την ελληνική εξωτερική πολιτική είχαν περαιτέρω ισχυρούς περιορισμούς στην άσκηση της εξαιτίας της εσωτερικής πολιτικής κατάστασης:

- Το 1967 ο Παπαδόπουλος έθεσε σαν προτεραιότητα την επιβίωση και σταθεροποίηση του νεοπαγούς στρατιωτικού καθεστώτος αντι μιας υψηλού ρίσκου πολεμικής περιπέτειας.
- Το 1974 ο Καραμανλής επίσης προέταξε την επιβίωση της άρτι αποκατασταθείσας δημοκρατικής τάξης, αλλά και περαιτέρω της μακροπρόθεσμης εδραίωσης της Ελλάδας στην ευρωπαϊκή οικογένεια.

Όπως είδαμε και στο 1^ο Κεφάλαιο, σ. 18, καθεστώς τα οποία θεωρούν ότι είναι ευάλωτα στο εσωτερικό τους έχουν περισσότερες πιθανότητες να προχωρήσουν σε συμβιβασμό στο εξωτερικό. Πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα η Εξωτερική Πολιτική των Μπολσεβίκων αμέσως μετά την Επανάσταση του '17.

Ηταν η Ενωση της Κύπρου ζωτικό εθνικό συμφέρον για τις ελληνικές ελιτ?

Όπως είδαμε παραπάνω (Κεφ 1, σ.12), η ηγετική ελιτ με βάση τις πεπτοιθήσεις της και τους εσωτερικούς περιορισμούς καθορίζει αυτό που αυτή αντιλαμβάνεται σαν *εθνικό συμφέρον* και ανάλογα διαμορφώνει την εξωτερική πολιτική της.

Απο το σύνολο της παραπάνω ανάλυσης μας, μπορούμε βάσιμα να υποστηρίξουμε ότι, **παρά την εθνικιστική ρητορική της Ενωσης που διαπέρασε την ελληνική κοινωνία καθ'όλη την περίοδο 1955-1974, η Ενωση της Κύπρου με την Ελλάδα δεν εξελήφθη ποτέ απο τις ελληνικές ελιτ σαν ενα ζωτικό εθνικό συμφέρον που θα δικαιολογούσε το υψηλό, μεγάλου ρίσκου, τίμημα του Πολέμου.**

Είναι σαφές ότι ποτέ δεν απετέλεσε η Κύπρος *casus belli* για τον μεταπολεμικό ελληνισμό, όπως για παράδειγμα θα ήταν μια τουρκική επίθεση στη Ρόδο ή ακόμη και στο μικροσκοπικό Καστελλοριζο. Εξάλλου, οι μεταπολεμικές στρατηγικές προτεραιότητες των ελιτ, όπως καταγράφονται απο τη σύγχρονη ιστοριογραφία, ήταν:¹⁴⁵

- ✓ Η κατοχύρωση της εθνικής ασφάλειας και της άμυνας της χώρας
- ✓ Η οικονομική της επιβίωση
- ✓ Η σταθερότητα του πολιτικού και κοινωνικού συστήματος

Συνεπώς, παρά τη δημόσια ρητορική για αλλαγή του status quo στη ΝΑ Μεσόγειο, η Ελλάδα ήταν στη πραγματικότητα μια χώρα που επιζητούσε την ειρήνη, μετά απο μια δεκαετία (1940-'49) εσωτερικών και εξωτερικών συγκρούσεων που επέφερε τεράστιες καταστροφές και βαθιές πληγές στον ψυχισμό της. Και κατά τον Morgenthau¹⁴⁶:

‘Το εθνικό συμφέρον ενός έθνους που επιθυμεί την ειρήνη (peace-loving nation) μπορεί μόνο να εκφραστεί σε όρους Εθνικής Ασφάλειας, η οποία με τη σειρά της ορίζεται σαν την ακεραιότητα του εθνικού εδάφους και των θεσμών του.’

¹⁴⁵ Αναφέρεται στο Α. Ηρακλειδης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, σ. 167

¹⁴⁶ Βλέπε στο Η.Morgenthau, Politics Among Nations, The struggle for Power and Peace, Alfred Knopf, New York 1948, p 412, 562

Το ερώτημα λοιπόν είναι αν η Ελλάδα της εποχής θεωρούσε ήδη την Κύπρο εθνικό έδαφος της, ώστε να πολεμήσει για αυτό. Η απάντηση είναι αρνητική, ειδικά όσον αφορά τις ελληνικές ελίτ και με βάση την ανάλυση μας παραπάνω.

Περαιτέρω, αξίζει να τονίσουμε ότι η Κύπρος της εποχής δεν ήταν ανεπτυγμένη οικονομικά ούτε είχε επιβεβαιωμένα αποθέματα υδρογονανθράκων. Η στρατηγική της θέση πλησίον της Μέσης Ανατολής, μπορεί να αναβάθμιζε γεωπολιτικά στα χαρτιά την Ελλάδα, όμως ταυτόχρονα προσέθετε ανυπέρβλητες δυσκολίες στην Ελλάδα της εποχής καθώς η μεγάλη απόσταση από τον εθνικό κορμό καθιστούσε δυσχερή την αμυντική της κατοχύρωση. Η Ελλάδα άλλωστε δεν θα μπορούσε να εκμεταλλευτεί στρατηγικά την Κύπρο, όπως έκανε με την Κρήτη: δεν υπήρχαν διευκολύνσεις που θα μπορούσε να παράσχει στους Δυτικούς, καθώς αυτοί ήδη είχαν τη δική τους 'Σούδα' επί της Κύπρου, δηλαδή τις βρετανικές βάσεις Δεκελείας και Ακρωτηρίου.

Σε κάθε περίπτωση, η τουρκική αντίδραση (με στρατηγικά συμφέροντα στο νησί ενδεχομένως περισσότερο εδραιωμένα από τα ελληνικά) και η βαθμιαία απομάκρυνση των Ελληνοκυπριακών ελίτ από το ενωτικό αφήγημα, ανέβασε το τίμημα της Ένωσης πολύ ψηλά για την Ελλάδα της εποχής.

Το προφανές αποτέλεσμα μετά το 1974 είναι η σιωπηρή αποδοχή από την Ελλάδα της ύπαρξης δύο ελληνικών κρατών στην περιοχή και η προσπάθεια ενδυνάμωσης και κοινής πορείας τους προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση με στόχο την ανατροπή μέρους των τετελεσμένων της τουρκικής εισβολής.

3.4 Η Υπο-εξισορρόπηση (Underbalancing) της τουρκικής ισχύος από τις ελληνικές και ελληνοκυπριακές ελίτ

Εκτός από την συμπεριφορά της Ελλάδας κατά τις περιόδους Κρίσεων του Κυπριακού, την οποία αναλύσαμε παραπάνω, είναι ενδιαφέρον να εξετάσουμε και τα αίτια της υπο-εξισορρόπησης της τουρκικής ισχύος κατά το διάστημα 1967-1974, κυρίως από την Ελληνοκυπριακή πλευρά.

Όπως είδαμε, η τουρκική απειλή ήταν δεδομένη και γνωστή στις ελίτ σε Ελλάδα και Κύπρο, καθώς ήδη από το 1964 είχαν διενεργηθεί αεροπορικοί βομβαρδισμοί στην Κύπρο και το 1967 ακολούθησε το τουρκικό *casus belli*. Οι τουρκικές στρατιωτικές προετοιμασίες καθώς και η τουρκική ρητορική για

επέμβαση και διχοτόμηση ήταν ευρύτατα γνωστές σε Αθήνα και Λευκωσία. Ομως, ανάμεσα στο 1967 και το 1974 η στρατιωτική αποτροπή της Κύπρου κατέρρευσε με την αυτοδιάλυση της ΕΦ, όπως αναλυτικά αυτή καταγράφηκε παραπάνω. Με δεδομένο ότι διαδοχικοί ηγέτες της ΕΦ όπως οι Μορώνης και Χαραλαμπίδης (βλέπε Κεφ. 2, σ.41-42) είχαν προειδοποιήσει έγκαιρα τις ηγεσίες σε Ελλάδα και Κύπρο, πρόκειται για μια κλασική περίπτωση Underbalancing.

Συνεπώς, μπορούμε σε αυτή την περίπτωση να προσπαθήσουμε να ελέγξουμε την ισχύ της Νεοκλασικής Θεωρίας της Υπο-εξισορρόπησης που έχει αναπτύξει ο Schweller (βλέπε Κεφ.1, σ.18).

Συνοπτικά, η υπο-εξισορρόπηση μπορεί να ερμηνευτεί κατά Schweller με τις ακόλουθες ενδιάμεσες μεταβλητές:

- ✓ Consensus/Διαφωνία ελιτ επι των συστημικών απειλών
- ✓ Τρωτότητα του καθεστώτος
- ✓ Συνοχή Κοινωνίας/ Ελιτ

Ελέγχοντας καθε μια απο τις παραπάνω μεταβλητές σε σχέση με τα δεδομένα μας, **παρατηρούμε ότι μόνο μια απο τις τρεις μεταβλητές (η Κοινωνική Συνοχή)** υποστηρίζει την πρόβλεψη της Θεωρίας:

- ✓ **Κοινωνική Συνοχή**- Πραγματικά, η κυπριακή κοινωνία την περίοδο εκείνη (καθώς και σε μικρότερο βαθμό οι ελιτ στο εσωτερικό της) ήταν διαιρεμένες βαθιά ανάμεσα στο Δίπολο Ένωση ή Ανεξαρτησία. Αντίθετα, η ελληνική κοινωνία δεν μαστιζόταν απο διαλυτικά φαινόμενα (η κλασική διαιρετική τομή του Εμφυλίου είχε ατονήσει σημαντικά και, τουλάχιστον η ανοικτή πληγή της, έκλεισε με την Μεταπολίτευση), ενώ δεν υπήρχε κάποια αμφισβήτηση ανάμεσα στις ελιτ καθώς το καθεστώς της Χούντας εμφανιζόταν 'μονολιθικό'.

Όσον αφορά τις υπόλοιπες δυο μεταβλητές:

- ✓ **Διαφωνία επι της απειλής**- Δεν υπήρχε διαφωνία στις Κυπριακές ελιτ για την ύπαρξη της τουρκικής απειλής, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε αποπροσανατολισμό την κρατική πολιτική. Το ίδιο ισχύει και για την Ελλάδα. Είναι χαρακτηριστικό ότι η πολιτική σε Ελλάδα και Κύπρο καθ'όλο το συγκεκριμένο χρονικό διάστημα ήταν πολιτική κατευνασμού προς Τουρκία, με σκοπό την υποβάθμιση της απειλής.
- ✓ **Τρωτότητα Καθεστώτος**- Τα καθεστώτα Μακαρίου και Χούντας δεν αντιμετώπισαν προβλήματα νομιμοποίησης ή αδυναμίας καθ'όλη τη

διάρκεια του βίου τους. Ο Μακάριος έχαιρε σημαντικής υποστήριξης απο τη μεγάλη πλειοψηφία των Κυπρίων, ήταν ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης τους. Αν πίστευε στην τουρκική απειλή, εύκολα θα μπορούσε να κινητοποιήσει την κυπριακή κοινωνία προς την αντιμετώπιση της. Η Χούντα επίσης είχε τον αδιαμφισβήτητο έλεγχο του κράτους, μέσω του ασφυκτικού ελέγχου των ΕΔ και των Σωμάτων Ασφαλείας.

Συμπερασματικά, η Θεωρία Υπο-εξισορρόπησης και οι χρησιμοποιούμενες απο αυτήν ενδιάμεσες μεταβλητές αποτυγχάνουν σε μεγάλο βαθμό να ερμηνεύσουν την υπο-εξισορρόπηση της τουρκικής απειλής απο την ελληνική πλευρά κατά το διάστημα που προηγείται του 1974.

Αντίθετα, η ερμηνεία αυτής της συμπεριφοράς θα μπορούσε να αποδοθεί καλύτερα απο τις πεποιθήσεις των ελιτ και την εσωτερική πολιτική κατάσταση:

- ✓ Ο Μακάριος ανέπτυξε μια ψευδαίσθηση ασυλίας απο την τουρκική συστημική απειλή: οι αλληπάλληλες αναβολές των τουρκικών επεμβάσεων, η αίσθηση ότι οι ΗΠΑ θα συγκρατούσαν την Τουρκία για να αποφύγουν τον ελληνοτουρκικό πόλεμο, η πεποίθηση ότι αν δεν υπήρχε άσκηση βίας εναντίον των Τ/Κ η Τουρκία δεν θα επέμβαινε. Ολα αυτά τον οδήγησαν να βρεθεί η ΕΦ χαμηλά στις προτεραιότητες του.
- ✓ Η διαμάχη με την ΕΟΚΑ Β' επίσης υπήρξε σοβαρός παρελκυστικός παράγοντας για το καθεστώς Μακαρίου καθώς η αντιμετώπιση της εσωτερικής απειλής απορρόφησε πόρους και ενέργεια (πχ συγκρότηση Επικουρικού Σώματος), τα οποία θα μπορούσαν να διατεθούν στην ΕΦ

Όσον αφορά την ελληνική πλευρά, παρατηρούμε ότι μετά το 1967 και την τουρκική επιβολή, ουδεμία ενεργή προσπάθεια κατέβαλλε για οποιαδήποτε σημαντική αναβάθμιση της ΕΦ. Παρά τα διαβήματα των Ελλαδιτών στελεχών της προς την Αθήνα, αυτή μάλλον συνέχισε να εκπληρώνει μηχανικά τις 'εθνικές' υποχρεώσεις απο κεκτημένη ταχύτητα, καθώς το κίνητρο της Ένωσης σταδιακά εξέλιπε.

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ο αδυσώπητος, υπερεικοσαετής ανταγωνισμός Ελλάδας-Τουρκίας με έπαθλο την Κύπρο κατέληξε το καλοκαίρι του 1974 στην οδυνηρή διχοτόμηση του νησιού. Η Τουρκία πέτυχε τον στρατηγικό της στόχο και η Ελλάδα ενέγραψε άλλη μια 'εθνική καταστροφή' στο συλλογικό της υποσυνείδητο. Με βάση την

εξέλιξη της ισορροπίας Δυνάμεων την περίοδο 1954-1974, υπήρξε ο Αττίλας αναπόφευκτος?

Η ανάλυση των δεικτών Ισχύος (ΑΕΠ, Αμυντικές Δαπάνες και Αεροναυτικές/ Χερσαίες Δυνάμεις στο Θέατρο Κύπρου και στο σύνολο του ελληνοτουρκικού Θεάτρου επιχειρήσεων) καταδεικνύει το αντίθετο: Η Ελλάδα σε όλη τη δεκαετία του '60 και ιδιαίτερα στις αρχές της δεκαετίας του '70, είχε συγκρίσιμο σε απόλυτα μεγέθη ΑΕΠ (άρα και οικονομική ισχύ) σε σχέση με την Τουρκία. Και δαπάνησε για την Αμυνα της τα ίδια ποσά που δαπάνησε και η Τουρκία: οι ελληνικές αμυντικές δαπάνες κατά την εικοσαετία 1954-1974 ανήλθαν σε σταθερές τιμές στο 89% των αντίστοιχων τουρκικών. Ενώ οι κρίσιμοι δείκτες αεροναυτικής ισχύος δείχνουν επίσης μια ισορροπία, ιδιαίτερα όσον αφορά τα αεροσκάφη Νέας Γενιάς, στα Θέατρα Εβρου και Αιγαίου, όχι όμως και στο Θέατρο Κύπρου, όπου η γεωγραφία ευνοούσε τη δράση της τουρκικής αεροπορίας. Ομως, με βάση τα τεχνολογικά δεδομένα της εποχής και την αδυναμία νυχτερινών αεροπορικών επιχειρήσεων, φαίνεται ότι χερσαίες δυνάμεις όπως η ΕΛΔΥΚ/Μ και η ΕΦ θα μπορούσαν να επιβιώσουν και σε περιβάλλον εχθρικής αεροπορικής υπεροχής, με την προϋπόθεση κατάλληλης εκπαίδευσης και την ύπαρξη έγκαιρης προειδοποίησης. Συνεπώς, με βάση το νεορεαλιστικό μοντέλο η Ελλάδα κατείχε επαρκή ισχύ:

- α. Για να επιβάλλει την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα κατά την Κρίση του 1964,
- β. Για να μην υποχωρήσει στο τουρκικό casus belli κατά την Κρίση του 1967, διατηρώντας την ΕΛΔΥΚ/Μ στο νησί, και
- γ. Για να επιχειρήσει αντιπερισπασμό (μολαταύτα υψηλού ρίσκου) στην τουρκική εισβολή του 1974, με μια εκστρατεία Αεροπορικής Επιβολής σε Εβρο/ Αιγαίο

Η Ελλάδα δεν έπραξε τίποτα από τα παραπάνω, επιλέγοντας τη διατήρηση του status quo το 1964, τον κατευνασμό το 1967, την συμβολική έξοδο από το ΝΑΤΟ το 1974 και φυσικά την απεμπόληση τελικά της Ένωσης.

Η συγκεκριμένη συμπεριφορά της Ελλάδας δεν μπορεί να αποδοθεί ούτε σε συστημικά εξωγενή αίτια, όπως για παράδειγμα την επιρροή της ηγεμονικής δύναμης των ΗΠΑ. Η ανάλυση της αμερικανικής πολιτικής καταδεικνύει τις ΗΠΑ σε ρόλο επιδιαιτητή να τηρούν πολιτική ίσων αποστάσεων ανάμεσα στους συμμάχους της σε όλη τη διάρκεια της εικοσαετίας, ακόμη και κατά το επίμαχο καλοκαίρι του '74. Αντίθετα, μια άλλη, αναπάντεχη, συστημική πίεση

για την Ελλάδα εμφανίστηκε με την χειραφέτηση των ελληνοκυπριακών ελιτ και τη σταδιακά αυξανόμενη υποστήριξη τους στην ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ούτε όμως και αυτή η δυσκολία θα μπορούσε να τεθεί εμπόδιο στην Ένωση, καθώς έδειξε η εύκολη επικράτηση του πραξικοπήματος Μακαρίου το 1974.

Η συμπεριφορά της Ελλάδας μπορεί να ερμηνευθεί με όρους Νεοκλασσικού Ρεαλισμού, χρησιμοποιώντας σαν ενδιάμεσες μεταβλητές στο εσωτερικό του κράτους: α. Τις πεπαιθήσεις των ελληνικών ελιτ και, β. Την εσωτερική πολιτική κατάσταση

Αναλύοντας τις παραπάνω μεταβλητές διαπιστώνεται ότι:

α. Ενώ οι ελληνικές ελιτ επιθυμούν την Ένωση, εντούτοις δεν είναι διατεθειμένες να πληρώσουν το τίμημα ενός γενικευμένου ελληνοτουρκικού πόλεμου για αυτήν, καθώς είτε δεν πιστεύουν ότι υπάρχει ισορροπία Δυνάμεων με την Τουρκία, σε συνδυασμό με την βουλγαρική απειλή απο τον Βορρά, είτε γιατί δεν θεωρούν ότι η ίδια η Ένωση είναι εφικτή ή/και αξίζει το τίμημα ενός πολέμου

β. Σε τουλάχιστον δυο περιπτώσεις (Παπαδόπουλος-1967 και Καραμανλής-1974), οι ηγετικές ομάδες επίσης επέλεξαν να σταθεροποιήσουν την εσωτερική τους θέση παρά να αναλάβουν το ρίσκο ενός πολέμου για την Κύπρο με αβέβαιη έκβαση

Συμπερασματικά, η Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα δεν εξελήφθη ποτέ απο τις ελληνικές ελιτ σαν ενα ζωτικό εθνικό συμφέρον που θα δικαιολογούσε το υψηλό, μεγάλο ρίσκου, τίμημα του Πολέμου. Τελικά, η τουρκική αντίδραση και η βαθμιαία απομάκρυνση των Ελληνοκυπριακών ελιτ απο το ενωτικό αφήγημα, ανέβασε το τίμημα της Ένωσης πολυ ψηλά για την Ελλάδα της εποχής.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Asmussen Jan, Cyprus at War, IB Tauris, London 2008

Constandinos Andreas, America, Britain and the Cyprus Crisis of 1974: Calculated Conspiracy or Foreign Policy Failure?, Authorhouse UK, 2009

Halliday Fred, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-), Vol. 71, No. 4, Special RIIA 75th Anniversary Issue (Oct., 1995)

Lobell Steven, Norrin Ripsman and Jeffrey Taliaferro (eds), Neoclassical Realism, the State, and Foreign Policy, Cambridge: Cambridge University Press, 2009

Morgenthau Hans, Politics Among Nations, The struggle for Power and Peace, Alfred Knopf, New York 1948

Rathbun Brian, A Rose by Any Other Name: Neoclassical Realism as the Logical and Necessary Extension of Structural Realism, Security Studies, 17:2, 2008

Rose Gideon, Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy, World Politics 51, no1, October 1998

Schweller Randall L., Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Under-balancing, International Security, Vol. 29, No. 2 (Autumn, 2004), pp. 159-201

Taliaferro Jeffrey W., State Building for Future Wars: Neoclassical Realism and the Resource-Extractive State. Security Studies 15, no. 3 (July–September 2006): 464–495

2. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αραπάκης Πέτρος, Το Τέλος της Σιωπής, Νέα Συνορα, Αθήνα 2000

Βλάχος Αγγελος, Αποφοίτηση 1974 (27 Ιουλ-17 Νοε), Ωκεανίδα, Αθήνα 2001

Ηρακλείδης Αλέξης, Κυπριακό Πρόβλημα 1947-2004, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2006

Ιωάννου Γιάννης, Θεωρία της Συνωμοσίας και Κουλτούρα της Διχοτόμησης, Παπαζήσης, Αθήνα 2009

Κουλουμπής Θεόδωρος, '71-'74 Σημειώσεις ενός Πανεπιστημιακού, Πατάκη, Αθήνα 2001

Μαμουνιδάκης Ιωάννης Σ., Τα Τεθωρακισμένα στην Κύπρο, Εξελιξη και Δραση, Δούρειος Ιππος, Αθήνα 2008

Μπονάνος Γρηγόρης, Η Αλήθεια, Αθ. Χρηστάκη, Αθήνα 1986

Μπήτος Ιωάννης Γ., Απο την Πράσινη Γραμμή στους Δύο Απίλους, Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, Αθήνα 1998

Μπιραντ Μεχμετ Αλη, Απόφαση-Απόβαση, Εκδόσεις Ι.Φλώρος, Αθήνα 1984

Παπαχελάς Αλέξης, Ο Βιασμός της Ελληνικής Δημοκρατίας- Ο αμερικανικός παράγων, (1947-1967), Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1997

Πελώνη Αριστοτελία, Ιδεολογία κατά Ρεαλισμού, Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα, 1963-1976, Πολις, Αθήνα 2010

Πετρίδης Παύλος, Ο Γεώργιος Παπανδρέου και το Κυπριακό Ζήτημα (1954-1965), Ντοκουμέντα, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1998

Ριζάς Σωτήρης, Η Ελλάδα, οι ΗΠΑ και η Ευρώπη 1961-1964, Πατάκη, Αθήνα 2001

Ριζάς Σωτήρης, Ενωση-Διχοτομηση-Ανεξαρτησία, οι ΗΠΑ και η Βρετανία σε αναζήτηση Λύσης για το Κυπριακό, 1963-1967, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2000

Ριζάς Σωτήρης, Οι ΗΠΑ, η Δικτατορία των συνταγματαρχών και το Κυπριακό Ζήτημα 1967-1974, Πατάκη, Αθήνα 2002

Σαρρής Νεοκλής, 'Η άλλη πλευρά', τόμος 2^{ος}, Βιβλίο Α (1955-1963), Εκδόσεις Γραμμή, Αθήνα 1983

Σβολόπουλος Κωνσταντίνος, Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική 1945-1981 Τόμος Δεύτερος, Εστία, Αθήνα 2001

Τσαγλαγιαγκιλ Ιχσαν Σαμπρι, Οι Αναμνήσεις μου, Εκδόσεις Ποταμός, Αθήνα 2001

Χαραλαμπόπουλος Χρήστος, Περιμένοντας τον Απίλα, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1992

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, Στρατηγικές του Κυπριακού, Η δεκαετία του '50, Πατάκης, Αθήνα 2004,

Ψυρούκης Νίκος, Το Κυπριακό Δράμα (1958-1986), Αθήνα 1987.